

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Alaittin KÖKCÜ

BÜTÇE AÇIĞI, CARİ İŞLEMLER ARASINDAKİ İLİŞKİ
VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1994 – 2010)

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2011

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Alaittin KÖKCÜ

BÜTÇE AÇIĞI, CARİ İŞLEMLER ARASINDAKİ İLİŞKİ
VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1994 – 2010)

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Y.Koray DUMAN

İktisat Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2011

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Alaaddin KÖKCÜ'nün bu çalışması jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Adil Korkmaz
Üye (Danışmanı) : Dr. Kaay Duman
Üye : Doç. Dr. Sayim İside

Tez Konusu: BÜTÇE AÇIĞI, CARI İŞLEMLER ARASINDAKİ İLİŞKİ
ve
TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1994-2010)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 24/05/2011

Mezuniyet Tarihi : 24/05/2011

Prof. Dr. Mehmet ŞEN
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIĞI - CARİ İŞLEMLER AÇIĞI ve İKİZ AÇIK KAVRAMLARI

1.1. Bütçe Açığı	3
1.1.1. Bütçe Açığı Kavramları	4
1.1.1.1. Geleneksel Açık	4
1.1.1.2. Birincil Açık	6
1.1.1.3. İşlemsel Açık	6
1.1.1.4. Nakit Açığı ve Tahakkuk Açığı	8
1.1.1.5. Nominal ve Reel Bütçe Açığı	9
1.1.1.6. Yapısal ve Konjonktörel Açık	9
1.1.1.7. Yurtiçi ve Yurtdışı Açık	10
1.1.1.8. Cari Açık ve Sermaye Açığı	10
1.1.2. Bütçe Açıklarının Sebepleri	11
1.1.2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Sebepleri	12
1.1.2.2. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıklarının Sebepleri	15
1.1.3. Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği	17
1.2. Cari İşlemler Açığı	19
1.2.1. Cari İşlemler Açığının Sebepleri	20
1.2.1.1. Yurtiçi Yatırım Artışlarının Sebep Olduğu Cari İşlemler Açığı	20
1.2.1.2. Yurtiçi Tasarruf Azalmalarının Sebep Olduğu Cari İşlemler Açığı	22
1.2.2. Cari İşlemler Hesabına Teorik Yaklaşımlar	23
1.2.2.1. Esneklikler Yaklaşımı	23
1.2.2.2. Toplam Harcama (Massetme) Yaklaşımı	24
1.2.2.3. Mundell-Fleming Modeli	25
1.2.3. Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği	26
1.3. İkiz Açık Teorisinin Ortaya Çıkışı	29
1.3.1. İkiz Açıkların Milli Gelir Hesaplama Metoduyla Gösterimi ve Teorik Anlatımı	30
1.3.1.1. Neo-Klasik Yaklaşım	35
1.3.1.2. Keynesyen Yaklaşım	38
1.3.1.3. Parasalcı Yaklaşım	42
1.3.1.4. Ricardocu Yaklaşım	44

İKİNCİ BÖLÜM

İKİZ AÇIKLAR ÜZERİNE YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

2.1. Keynesyen Yaklaşımı Desteleyen Analizler	49
2.1.1. Dünyada Keynezyen Yaklaşımı Destekleyen Analizler	49
2.1.2. Türkiye’den Keynesyen Yaklaşımı Destekleyen Analizler	53
2.2. Ricardocu Yaklaşımı Destekleyen Analizler.....	58
2.2. 1. Dünyadan Ricardocu Yaklaşımı Destekleyen Analizler.....	58
2.2. 2. Türkiye’den Ricardocu Yaklaşımı Destekleyen Analizler	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYESİNİN BÜTÇE VE CARİ İŞLEM AÇIKLARI

3.1. 1980 Sonrası Bütçe Açıklarının Görünümü	62
3.2. 1980 Sonrası Cari İşlemler Açıklarının Görünümü	86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1994-2010 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN İKİZ AÇIK ANALİZİ

4.1. Analizde Kullanılan Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem (Granger Nedensellik Testi)	104
4.2. Ampirik Analiz	106
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	109
EKLER	120
EK-1: VAR’a Dayalı Gecikme Uzunluğunun Seçimi.....	120
EK-2: RBA ve RCA Serilerinin Orijinal ve Mevsimselliği Düzeltilmiş Grafikleri	121
ÖZGEÇMİŞ	122

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1.	Zamanlararası Tüketim Optimizasyonu	36
Şekil 1.2.	Etkin Olmayan Likidite Sınırlılığı Altında Tüketim Optimizasyonu.....	39
Şekil 1.3.	Etkin Olan Likidite Sınırlılığı Altında Tüketim Optimizasyonu.....	40
Şekil 1.4.	Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi.....	46

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1.	Konsolide Bütçe Dengesi (1980–1989),(Cari Fiyatlarla, Bin TL.).....	65
Tablo 3. 2.	Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH’ya oranı (1980–1989).....	66
Tablo 3. 3.	Konsolide Bütçe Dengesi (1990–1999) (Cari Fiyatlarla, Bin YTL).....	68
Tablo 3. 4.	Konsolide Bütçe Gerçekleşmelerinin GSMH İçindeki Payları (1990–1999).....	69
Tablo 3. 5.	Konsolide Bütçe ve Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi (2000–2005).....	76
Tablo 3. 6.	Konsolide Bütçe ve Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Giderlerinin GSMH’ya Oranları (2000–2005).....	77
Tablo 3. 7.	Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri (2006–2010).....	81
Tablo 3. 8.	Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Giderlerinin GSYH’ya Oranları (2006–2010).....	82
Tablo 3. 9.	Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Giderlerinin Bütçe İçindeki Payı (2006–2010).....	83
Tablo 3. 10.	Ödemeler Dengesi (1980–1989) (Milyon Dolar).....	88
Tablo 3. 11.	Ödemeler Dengesi (1990–1999) (Milyon Dolar) (Bavul Ticareti Dâhil (1)).....	92
Tablo 3. 12.	Cari İşlemler Dengesi Verileri (2000–2010) (Milyon Dolar).....	98
Tablo 4.1.	ADF Birim Kök Testi	106
Tablo 4.2.	Phillips-Perron Birim Kök Testi.....	106
Tablo 4.3.	KPSS Birim Kök Testi	107
Tablo 4.4.	Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	107

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devleti
ADF	Geliştirilmiş Dickey-Fuller Testi
AE	Toplam Harcamalar
ARDL	Autoregressive Distribution Lag (Otoregresif Dağıtılmış Gecikme Modeli)
BS	Borç Stoku
C	Tüketim Harcamaları
DB	Dünya Bankası
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
G	Kamu Kesimi Harcamaları,
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HM	Hazine Müsteşarlığı
I	Yatırım Harcamaları
IMF	Uluslararası Para Fonu
IS	Mal ve Hizmet Piyasası Dengesi
KİT	Kamu iktisadi Teşebbüsleri
KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KPSS	Kwiatki, Philips, Schmidt ve Shin Testi
KSBGÖ	Kamu Sektörü Borç Geri Ödemesi
LM	Para Piyasaları Dengesi
M	İthalat Miktarı
MB	Maliye Bakanlığı
MENA	Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi Ülkeleri
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
ÖB	Ödemeler Bilânçosu
PP	Philips – Person

r	Denge Faiz Oranı
r*	Dünya Geneline Oluşan Faiz Oranı
RBA	Reel Bütçe Açığı
RCA	Reel Cari Açık
S	Yurt İçi Tasarrufları
Sg	Kamu Kesimi Tasarrufları
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
Sp	Özel Kesim Tasarrufları
T	Vergi Gelirleri
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TKB	Toplam Kamu Borcu
TL	Türk Lirası
TOBB	Türkiye Odalar Borsalar Birliği
TUSİAD	Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği
VAR	Vektör Otoregresyon Model
X	İhracat
Y	Milli Gelir

ÖZET

Bu çalışma Türkiye'nin farklı bir döneminde ikiz açıkların varlığını araştırmaktadır. Bilindiği üzere, İkiz Açıklar Hipotezi, bütçe açığı ile cari işlem açığı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmektedir. Bu hipoteze göre bütçe açıkları ile cari açıklar arasında nedenselliğin var olması yanında, bu açıklar aynı zamanda ortaya çıkarak paralel bir yol izlemektedirler. Oysa bu hipoteze Ricardocu'lar şiddetle karşı çıkarak böyle bir ilişkinin varlığını kabul etmemekte ve kendi hipotezlerini destekler deliller ile bunu kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere iki farklı yaklaşım arasındaki tartışmalar devam ederken, İkiz Açıklar Hipotezi açık ekonomilerde hem teorik hem de ampirik olarak en fazla çalışılan makroekonomik konularından biri olmuştur.

Çalışmanın amacı İkiz Açıklar Hipotezi'nin Türkiye için varlığının araştırılması ve var ise ilişkinin yapısı ve yönünü incelemektir. Araştırma için 1994–2010 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişkinin varlığı ve yönünü sınamak için Granger Nedensellik testi yapılmıştır.

Nedensellik testi sonuçları, iki açık arasında karşılıklı bir etkileşim bulunduğunu dolayısıyla Keynesyen Geleneksel Görüş'ün 1994–2010 dönemi Türkiye'si için de geçerli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu sonuç Geleneksel Keynesyen ikiz açıklar hipotezini destekler yöndedir. Ayrıca bütçe ve cari açık arasındaki ilişkinin yönünün cari açıktan bütçe açığına doğru olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir ifade ile cari açık bütçe açığına sebep olurken bütçe açığı cari açığa sebep olmamaktadır.

SUMMARY

BUDGET DEFICIT, RELATIONSHIP BETWEEN THE CURRENT ACCOUNT AND THE CASE OF TURKEY (1994 – 2010)

This study is investigated the presence of the twin deficits hypothesis in a different period of Turkey. As well known, the twin deficits hypothesis suggests that there is a positive relation between the budget and current account deficit. Accordingly, beside of budget deficits are also the reason of current account deficits, budget deficits and current account deficits are appear and a follow parralel path at the same time. But this hypothesis, the existence of such a relationship strongly opposed and rejected by The Ricardian's and try to prove it with evidence supports their hypothesis. While these discussions are continued between the two different approaches, the Twin Deficits Hypothesis, one of the most important subjects, has been studied both theoretically and empirically as macroeconomic issues in open economies.

The purpose of study is to investigate the existence of twin deficits hypothesis for Turkey and examine to structures and directions of the relationship if there is. In this thesis, monthly data were used for research of the period 1994–2010. Granger causality test was applied to test of existance and direction of the relationship between budget deficits and current account deficits.

According to Causality test results, there is an interaction between the both deficits however it also revealed that the traditional approach is complied with the period of 1994–2010 of Turkey. This result is supported that the hypothesis of Traditional Keynesian's view of twin deficits. Furthermore, this result is concluded that the direction of the relationship between budget and current account deficit is from current account deficit to the budget deficit. In other word, the current account deficit causes of budget deficit but the budget deficit does not cause the current account deficit.

GİRİŞ

Bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında bir nedenselleğin olduğuna dair tartışmalar ilk defa 1970'lerde Amerika Birleşik Devletlerin (ABD)'de, başlamıştır. Özellikle 1980'lerde Devlet Başkanı Reagan döneminde ABD ekonomisi aynı anda çok büyük miktarlarda bütçe ve cari açık sorunu ile karşılaşınca pek çok iktisatçı tarafından bu açıkların ikiz olup olmadığı konusu analiz edilmeye başlanmıştır.

Günümüzde ikiz açıklarla ilgili tartışmalar halen devam etmektedir. Yapılan araştırmalarda kullanılan ekonometrik yöntemle ilgili olarak farklı sonuçlar alınmaya devam edilmekte ve karşıt iki yaklaşım arasındaki tartışmaların devam edeceği görülmektedir. Nihayetinde, yapılan çalışmalardan yeknesak bir sonuca ulaşılamıyor olması iki farklı görüşü ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi, İkiz Açıklar Hipotezi'ni savunan Geleneksel Keynesyen görüş ve İkiz Açıkların varlığını kabul etmeyen ve Ricardo-Barro Denklik Hipotezi'ni savunan Ricardocu görüştür.

Geleneksel Keynesyen görüş, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında aynı yönlü bir ilişkinin varlığını iddia etmektedir. Keynesyen görüş, bütçe dengesindeki değişmelerin, cari işlemler dengeleri üzerinde hem doğrudan ve hem de dolaylı etkilere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Keynesyen görüş, IS-LM modelinden yola çıkarak kamu kesimi açıklarının artması halinde cari işlemler açıklarının da artacağını ifade etmektedir. Bu görüşe göre, kamu harcamalarında bir değişiklik yok iken genişletici maliye politikaları bütçe açıklarının yanında birçok ekonomik araç (faiz oranları, sermaye hareketleri, döviz kurları gibi.) üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etki etmekte ve bu etki yurt içi harcamalar ve ithalat talebini arttırmakta ve cari işlemler açığının bundan etkilediğini savunmaktadır.

Ricardocu görüş ise, bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi arasında karşılıklı etkileşim olduğu görüşünü kabul etmemektedir. Ricardoculara göre Devletlerin, kamu kesimi harcamalarını sabit tutarak vergi oranlarını düşürmesi veya vergi oranlarını değiştirmeyerek kamu kesimi harcamalarını arttırması sonucunda oluşan bütçe açığının borçlanma ile finanse edilmesi özel kesimin harcama eğiliminde bir değişikliğe sebep olmayacaktır. Çünkü rasyonel davranan bireyler, kamu borçlanması nedeniyle gelecekte borcun anapara ve faiz ödemeleri için ortaya çıkacak olan vergilerin kendileri tarafından ödeneceğinin bilincindedirler. Cari dönemdeki vergilerde meydana gelen bir azalma nedeniyle ileri görüşlü bireylerin cari harcanabilir gelirlerinin artmasına rağmen bu dönemdeki tüketim eğilimleri değişmeyecektir. Yani, rasyonel beklentilere sahip olan bireylerin, bugünkü harcanabilir

gelirlerindeki artışı gelecekte vergilerde oluşacak bir artışı telafi etmek için tasarruf etmeleridir. Böylelikle, yapılan tasarruflardan elde edilen faiz geliri, borç faiz ödemelerine eşit miktarda olacak ve cari vergilerin şimdiki değerinde bir değişme olmadığı için ulusal tasarruflar değişmemiş olacaktır. Toplam tasarrufların değişmemesi hali ekonomideki faiz oranlarını ve yatırımları da etkilememektedir.

Bu iki perspektiften Türkiye'ye bakıldığında, özellikle 1970'lerden sonra kamu gelir ve harcamaları ile cari açıkların dengeli olmayan bir seyir izlediği görülmektedir. Açıkcası, Türkiye'de özellikle 1970'ten sonra bütçe açıkları önemli bir sorun haline almış, 1980 yılında uygulamaya geçilen 24 Ocak İstikrar Kararları ile birlikte kamu kesiminin ekonomi içindeki payı azaltılmak suretiyle bu sorun çözülmeye çalışılmış fakat hedefler bir türlü tutturulamamıştır. Türkiye'nin bu yıllarda kronikleşen kamu kesimi açıklarının finansmanında, en fazla takip edilen yol iç borçlanma yolu olmuş, bu da borçlanma vadelerinin kısılmasına ve faiz oranlarının yükselmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte kamu kesimi borç yükünün fazlalığı ve ödenmek zorunda kalınan yüksek reel faizler sebebiyle borç yükünün sürekli arttığı görülmektedir. Buradan hareketle çalışmamız, Türkiye'nin özellikle 1980'lerden sonra dışa açılım süreciyle karşılaşmaya başladığı artan bütçe ve cari işlemler açıkları bir nedenselliğin olup olmadığını araştırılması ve var ise bunun yönünün tespini amaçlamaktadır.

Bu amaçla hazırlanan çalışmamız dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, bütçe açığı, cari açıklar kavramlarıyla beraber "İkiz Açıklar Teorisi"nin ortaya çıkışı kavramsal olarak ve Keynesyen ve Ricardocu görüşler doğrultusunda açıklanmıştır.

İkinci bölüm de, "İkiz Açıklar Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar" başlığı ile başlayan literatür taraması bulunmaktadır. Bu bölümde, Keynesyen ve Ricardocu görüşleri destekleyen nalizlere hem dünyadan hemde Türkiye den örnekler verilirken her iki yaklaşımdan farklı sonuçları olan çalışmalardan da örnekler verilmiştir.

Üçüncü bölümünde, 1980 sonrası Türkiye ekonomisinin yaşadığı bütçe ve cari işlem açıklarının seyri onar yıllık dönemler de bu dönemlerde yürütülen ekonomi politikalarına da değinilerek incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise, veri seti, kullanılan ekonometrik yöntem ve ekonometrik program ile analiz sonucu yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIĞI - CARİ İŞLEMLER AÇIĞI ve İKİZ AÇIK KAVRAMLARI

Ulusal ekonomi içinde kamu sektörünün etkinliği ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesine rağmen, modern devlet anlayışının geliştiği ülkelerde kamu sektörünün etkinliği hızlı bir artış göstermektedir. Kamu sektörü, özel sektörün altından kalkamayacağı ve bazen da ekonomik olmayan büyük miktarlardaki bazı ihtiyaçların devletçe karşılanması gereğinden zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. Kolektif ihtiyaçların kamu sektörüncce karşılanması gereğinin asıl nedeni, Bu ihtiyaçların karşılanmasının piyasa mekanizması tarafından karşılanmasının firmaların ekonomik sınırlarını aşıyor olmasındandır. Bu durum ulusal ekonomilere, aşağıda açıklanacak olan bütçe açığı ve cari açık gibi ekonomik sorunlarla mücadele etme zorunluluğu getirmektedir.

1.1. Bütçe Açığı

İlk önceleri devletlerin görevleri, kolektif denilen ihtiyaçların karşılanması ile sınırlı iken, toplumsal gelişim süreci içerisinde değişiklik göstermiştir. Modern toplumlarda devlet kolektif ihtiyaçların karşılanmasının yanında, ekonomik dalgalanmaların giderilmesi, ekonomide kaynakların etkin kullanımı, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi, dış ticaret dengesinin sağlanması, gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi diğer görevleri de yüklenmiştir. Devletler bu görevleri yerine getirirlerken kullanabilecekleri bir takım ekonomik araçlara sahiptirler. Bunlar; dolaysız müdahaleler, para politikası araçları, maliye politikası araçları ve kamu iktisadi kuruluşlarının faaliyetleridir. Maliye politikası araçlarının tamamı, diğer ekonomi politikası araçlarının bir kısmı bütçe içerisinde belirlendiğinden, devletin makro ekonomik hedeflere ulaşması için kullanabileceği mekanizmaların başında bütçe yer almaktadır (Çelebier, 1985, s. 1).

Daha geniş bir ifade ile bütçe, kamu kesiminin gelecek dönem için gelirlerini ve harcamalarını gösteren, yöneticilerine, kamu harcamalarının yapılması ve gelirlerinin toplanması için yetki ve izin veren kanuni belgeye denilmektedir (Çoşkun, 1994, s. 12).

20. asrın başlarına kadar kabul gören, kamu gelir ve giderlerinin eşit olmasını, devlet bütçesinin hacim olarak küçük olması gerekliliğini savunan klasik mali teori terk edilerek yerini Keynesyen İktisat anlayışına bırakmıştır. Dönemsel istikrarsızlığı giderici Keynesyen politikalar, ekonomik durgunlukta genişletici mali politikalar takip etmek, ekonomik

canlanmada enflasyonist ve istihdamla alakalı problemler ortaya çıkınca ise daraltıcı maliye politikaları uygulanmalıdır (Çoşkun, 1994, s. 12).

Sir William Beveridge tarafından Keynes'in ekonomi politikalarından yola çıkılarak geliştirilen ve ekonomiyi depresyondan çıkarıp tam istihdam sağlanıncaya kadar açık bütçe politikası uygulanması gerektiğini savunan bu görüşle, telafi edici bütçe tekniğinin uygulamaya konularak açık bütçeler olgusu ekonomi politikalarının önemli bir aracı haline gelmiştir. Böylelikle bütçe, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi fonksiyonu yanında ekonomik istikrarı sağlama, ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirme, gelir dağılımını iyileştirme, dış ticaret dengesinin sağlanması gibi çeşitli amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılmaya başlanmıştır (Türk, 1992, s. 137).

Devlet bütçesi ekonomik olan ve olmayan çeşitli etkenler dolaylı açık vermektedir. Devlet Bütçesinin açık vermesine yol açan ekonomik etkenler şunlardır; Kalkınmışlık seviyesine hızla ulaşma isteği, vergi gelirlerinin düşürülmesi veya düşük olması, savunma harcamalarının artması, sağlık harcamalarının artması, yaşlı nüfus için yapılan harcamaların artması, faiz ödemelerinin artması sayılabilir. Diğer taraftan, devlet bütçesinin açık vermesine etki eden ekonomik olmayan etkenler ise şunlardır; Savaşlar, seçim sisteminin etkileri, siyasi parti yapılanmaları, devlet yönetiminin daha alt birimlere ayrılması ve politik kutuplaşmalar olarak sıralanabilirler (Türk, 1992, s. 137).

1.1.1. Bütçe Açığı Kavramları

Yukarıda değinilen ekonomik veya ekonomik olmayan çeşitli etkenlerin ortaya çıkardığı bütçe açıkları, yurt dışı açık ve cari açık kavramları, açığın büyüklüğüne, finansman şekline, devletin söz konusu ekonomideki ağırlığına bağlı olarak, ülke ekonomisinde önemli etkiler meydana getirmektedir. Kamu kesiminin gelirlerinden daha fazla harcamalarının olduğunu ifade eden bütçe açığı kavramı, aşağıda belirtilen kavramlarla ifade edilmektedir (Ümit ve Yıldırım, 2007, s. 7).

1.1.1.1. Geleneksel Açık

Geleneksel açık, borç anapara ödemeleri dışında (borç faiz ödemeleri dâhil) toplam kamu harcamaları ile borçlanma dışındaki toplam kamu gelirleri arasındaki farkı ölçmektedir. Başka bir ifade ile borçlanma ile elde edilen hâsılat, gelir olarak, borç geri ödemeleri ise gider olarak değerlendirilmezken, borç faiz ödemeleri giderlere dâhil edilmektedir. Bu durumda,

geleneksel açık; merkez bankasından doğrudan borçlanma dâhil net kamu borçlanması ile karşılanan açığı ifade etmektedir (Ümit ve Yıldırım, 2007, s. 7–8).

Geleneksel açığın sağlıklı bir biçimde ölçülebilmesi işlemi, standart bir muhasebe sistemini gerekli kılmaktadır. Oysa gelişmekte olan ülkelerin standart bir muhasebe sistemine sahip olmamaları geleneksel açığın sağlıklı bir biçimde ölçülmesini ve ülkeler arasında doğrudan karşılaştırma yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte geleneksel açığın faiz ödemelerini içermesi ve enflasyondan önemli ölçüde etkilenmesi hatalı değerlendirmelere yol açmaktadır. Örnek vermek gerekirse; enflasyon, nominal faiz oranlarını yükseltmekte ve faiz oranları yükseldiği ölçüde de bütçe açığı büyümektedir. Diğer taraftan geleneksel açık, sadece merkezi hükümetin bütçe açığını yansıtmakta ve merkezi hükümet dışındaki diğer kamu birimlerinin açık veya fazlalarını dikkate almamaktadır. Merkezi hükümet dışındaki diğer birimlerin bütçelerinin büyük ölçüde açık veya fazla vermesi bütçe açığını arttırmış ya da azaltmış olarak görülmesine sebep olacağı için makroekonomik politikaların sürdürülebilirliği konusunda yanlış değerlendirmelere yol açabilmektedir. Böylelikle, ortaya çıkan olumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi, ülkeler arasında daha anlaşılır karşılaştırmalar yapılabilmesi ve maliye politikasının sürdürülebilirliğinin analiz edilebilmesi amacıyla, geleneksel açık yerine kamu kesimi borçlanma gereği, bütçe açığı göstergesi olarak kullanılmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 1–2).

Bu açık pozisyonu için, kamu sektörünün elde ettiği gelirden daha fazla harcama yaptığının ifadesi şeklinde tanımlayan klasik bir tanım kullanılmaktadır. Bu tanım Kamu Kesimi Borçlanma Gereği olarak ifade edilir. Kamu da yer alan bütün birimlerin toplam nakdi harcamaları ile toplam nakdi gelirleri arasındaki harcamalar lehine olan fark “Kamu Kesimi Borçlanma Gereği” (KKBG) olarak adlandırılır. Kamu kesimi gelirlerinin harcamalarından daha fazla olduğu duruma ise “Kamu Sektörü Borç Geri Ödemesi” (KSBGÖ) durumu olarak adlandırılır (Bulut, 2001, s. 38). Burada anlatılmak istenen şey, toplam nakdi harcamaların faiz ödemelerini ikapsamakta olduğu, fakat kamunun borç stoku ile ilgili amortisman ödemelerini kapsamadığıdır. Toplam nakdi gelirler ise vergi ve vergi dışı gelirleri içine almakta fakat borçlanmadan sağlanan nakdi gelirleri içermemektedir (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 2–3). Bununla birlikte özelleştirme sonucu, sermaye transferleri adı altında elde edilen gelirler de, kamu kesimi borçlanma ihtiyacını azaltıcı bir durum olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, kamu kuruluşu piyasa fiyatının üzerinden bir fiyatla alıcı bulamadığı sürece, devlet özelleştirme ile her zaman net gelir elde edememekte, yalnızca özel kesim ile kamu kesimi arasında varlık transferi gerçekleşmektedir (Egeli, 2002, s. 3).

1.1.1.2. Birincil Açık

Geleneksel açığın ekonomik istikrarın sağlanması için gereken mali tedbirler konusunda güvenli bilgiler sunamıyor olması, iktisatçı ve maliyecileri diğer bütçe açığı ölçüm yöntemlerine itmiştir. Bunlardan biri de birincil bütçe açığıdır. Literatürde faiz dışı açık olarak da isimlendirilen birincil açık, faiz ödemelerinin kamu harcamaları dışında tutulması şeklinde hesaplanan bütçe açığıdır (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 8).

Birincil açık, genellikle kamu kesiminin borçluluğunu ölçmekte ve maliye politikasının uzun dönemde sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bilindiği üzere, para politikasında meydana gelen değişimlere bağlı olarak değişen faiz oranları ödenen faizin miktarını da değiştirmektedir. Dolayısıyla, para politikasının etkisinden arındırılmış bir maliye politikası sonuçlarına ulaşılmak isteniyorsa birincil bütçe açığına bakmak daha anlamlı olacaktır (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 8).

Bütçe açıklarının sürdürülebilirliğini göstermesi açısından önemli olan birincil açık, bütçenin hükümetin kontrol edebileceği kısmını gösterir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996, s. 38). Ekonomideki reel büyüme oranı, ortalama reel faiz oranı ile gösterilecek borç stokundan yüksek ise “Borç Stoku / Gayri Safi Milli Hâsıla” (BS/GSMH) oranının zamanla azalması, aksi durumda ise, büyüme oranının ortalama reel faiz oranından küçük olması durumunda BS/GSMH oranının zamanla artması beklenmektedir. Bir diğer durumda ise, ekonomi istikrarsız bir döneme girmekte ve birincil açığı minimize etmek ya da tamamen ortadan kaldırmak için acilen yeni bir ekonomik tedbir paketinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Çünkü bir ekonomide kamu bütçesinin sürekli birincil açık vermesi beklenemez, er ya da geç fazla vermesi veya en azından cari borçların faizlerini karşılaması gerekmektedir (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 9).

1.1.1.3. İşlemsel Açık

İşlemsel açık ya da diğer adıyla operasyonel açık, bütçe açığından, birincil açıktaki olduğu gibi tüm faiz ödemelerinin çıkartılması ile değil, sadece enflasyon nedeniyle artmış olan faiz miktarının çıkarılması yoluyla bulunan açıktır. Bir diğer ifadeyle, işlemsel açık, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamıdır (Egeli, 2002, s. 33–34).

Geleneksel açığın hesaplanılmasında, faiz ödemelerinin tümü hesaplamaya katılırken, birincil açık da faiz ödemeleri dâhil edilmemekte, işlemsel açık da ise sadece enflasyonun

etkisinden arındırılmış faiz ödemeleri dikkate alınmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1992, s. 1656).

Diğer bir taraftan sürekli fiyat artışları (enflasyon) reel kaynakları tekrar dağıtmakla birlikte devletin reel varlıklarını ve borçlarını etkilemektedir. Enflasyon oranı karşısında, nominal faiz oranlarında enflasyondaki artış kadar meydana gelen değişme enflasyonun anapara üzerinde meydana getirdiği artışı telafi etmektedir. Nominal faiz oranlarının enflasyondan daha fazla yükselmesi halinde ise, devletin borç senetlerine sahip olanlara doğru reel bir kaynak transferi olmaktadır. Bu transferin enflasyondan aşınmayı karşılayan kısmına “borcun amortizasyonu” denilmektedir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996, s. 38). İşlemsel açık hesaplanırken söz konusu amortizasyon ödemeleri hesaba katılmamaktadır. Ancak işlemsel açık faiz ödemelerini gelir transferi bir başka ifade ile talep yaratıcı etken olarak ele almaktadır (Blejer ve Cheasty, 1992, s. 1657).

Türkiye için, Atiyas ve diğ. (1999) tarafından İşlemsel açığın hesabında alternatif bir ölçüm sistemi geliştirmişlerdir. Bu alternatif ölçüm yöntemine göre işlemsel açık, şu şekilde hesaplanmaktadır.

$$OD_t = PD_t + D_{t-1} \cdot r_t + i^*_t \cdot D^*_{t-1}$$

Burada;

OD_t : t dönemindeki işlemsel açığı

PD_t : t dönemindeki borç stoğuna uygun düşen birincil açığı

D_{t-1} : t -1 dönemindeki iç borç stokunu

r_t : t dönemindeki iç borç senetleri üzerindeki reel efektif faiz oranı

i^*_t : t dönemindeki efektif yurtdışı faiz oranını

D^*_{t-1} : t -1 dönemindeki dış borç stokunu göstermektedir (Atiyas ve diğ., 1999, s. 10)

İşlemsel açığın gerçek boyutu tespit edilirken, hesaplamada kullanılan enflasyon oranı önem taşımaktadır. İşlemsel açık hesaplanırken cari enflasyon oranı kullanıldığı takdirde, cari enflasyon oranı beklenen enflasyon oranından daha düşük ise bütçe açıkları gerçek

seviyesinin altında gözükecektir. Böyle bir yanılığın ortaya çıkmasına engel olmak için işlemsel açık hesaplanırken cari enflasyon yerine beklenen enflasyon oranını dikkate almak gerekmektedir (Atiyas ve diğ., 1999, s. 10–11).

İşlemsel açık özellikle enflasyon oranının yüksek olduğu ülkeler için anlamlı bir bütçe açığı şeklindedir. Sebebi ise, işlemsel açık hesaplanırken enflasyon oranının faiz ödemelerinde meydana getirdiği aşınma dikkate alınmakta ve faiz ödemelerinin bütçeye getirdiği reel yük giderlere dâhil edilmiş olmaktadır (Atiyas ve diğ., 1999, s. 10–11).

1.1.1.4. Nakit Açığı ve Tahakkuk Açığı

Nakit açığı, mali yıl süresince yapılan nakdi ödemeler ile fiilen elde edilen kamu gelirleri arasındaki harcamalar lehine ortaya çıkan farktır. Bütçe emanetleri mali yılsonuna kadar ödeme emrine bağlanmış ancak hak sahiplerine ödenmemiş miktarları ifade etmektedir (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 10–13).

Nakit dengesi, Hazinesin karşılaşacağı bütçe açığı finansman yükünün belirlenmesi bakımından önemlidir. Genellikle, Hazinesin finanse etmekle yükümlü olduğu miktarlar bütçe açıklarından daha büyüktürler. Bu durumun sebebi ise nakit açıklarının dönem sonu bütçe açıklarından daha yüksek olmasıdır. Sağlıklı bir nakit açığına ulaşabilmek için, yukarıda da belirtildiği gibi, bütçe emanetleri ve avans hesaplarının izlenmesi gerekir. Bütçeye gider yazıldığı halde hak sahibine ödenmemiş olan miktarlar olarak da ifade edilen bütçe emanetleri bütçe açığını arttırmakta ancak nakit açığını etkilememektedir. Peşin olarak ödenmesine rağmen henüz kesinleşmediği için bütçeye gider yazılmamış tutarlar olarak bilinen avanslar ise, bütçe açığını etkilemediği halde nakit açığını yükseltmektedir (Egeli, 2002, s. 38–39).

Tahakkuk açığı ise, kamunun yapmayı planladığı iş ve işlemlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini dikkate almaksızın mali yıl içerisinde hükümetin kullanabileceği gerçek kaynakları tespit etmektedir (Blejer ve Cheasty, 1992, s. 1649). Nakit ve tahakkuk açıkları arasındaki en önemli fark, nakit ödemelerinde normal bir muhasebe dönemini aşan gecikmelerin, diğer bir ifadeyle bütçe emanetleri ile avanslardaki gelişmelerin de dikkate alınmasıdır. Ortaya çıkan gecikmeler, ödenmesi gereken borçların çoğalmasına sebep olduğundan, ortaya çıkan açığın toplam talep üzerindeki etkisini tespit etmeyi güçleştirmekte ve böylece ekonomide daraltıcı sonuçlara neden olabilmektedir (Egeli, 2002, s. 38).

1.1.1.5. Nominal ve Reel Bütçe Açığı

Nominal bütçe açığı, kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin nominal değerleri arasında gelirler aleyhine oluşan farkı ifade etmektedir. Devletin gelir ve harcamaları nominal olarak ifade edildiğinden ikisi arasındaki harcamalar lehine ortaya çıkan fark, nominal bütçe açığını yansıtmaktadır. Oysa nominal açık enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde bütçe açığının reel boyutunu yansıtmadığı için bu gibi ülkelerde enflasyonun bütçe açıkları üzerinde meydana getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla reel bütçe açığı ifadesi kullanılmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 14).

Reel bütçe açığı, enflasyondan arındırılmış kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki harcamalar lehine ortaya çıkan farkı ifade etmektedir. Reel açık, nominal bütçe açıklarının gerçekleşen enflasyon oranına bölünmesi ile elde edilmekte ve net hükümet borçlarının reel değerlerindeki değişimleri göstermektedir (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 14).

Robert Eisner (1989) ve Paul Pieper (1984), ABD ekonomisi üzerine yaptıkları çalışmalarda federal bütçe açıklarının nasıl belirlendiğini araştırmışlar ve bütçe açıklarının reel olarak ölçümünün daha gerçekçi olduğu sonucuna varmışlardır (Eisner, 1989, s. 78).

1.1.1.6. Yapısal ve Konjonktörel Açık

Bütçe açığı ile toplam talep karşılıklı etkileşim halindedir. Yani bütçe açığı toplam talebi etkilerken, toplam talep de bütçe açıklarını etkilemektedir. Bu yönüyle, yapısal ve konjonktörel açık hesaplamaları kamu gelirlerindeki değişimleri ve üretimdeki dönemsel dalgalanmalara bağlı olan harcamalar ile ihtiyari politika değişimleri arasındaki farkları ayırt etmeye çalışmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1992, s. 1655).

Tam istihdam bütçe açığı olarak da adlandırılan yapısal açık, ekonomik faaliyetlerin seviyelerinde meydana gelen değişimlerin bütçe dengesi üzerinde yarattığı etkilerin gerçekçi bir biçimde öngörülmesini sağlamaktadır. Bununla beraber, söz konusu açık ölçüm yöntemi ekonomide daraltıcı veya genişletici maliye politikalarından hangisinin uygulandığı konusunda fikir vermektedir (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 18–19).

Dönemsel bütçe açığı olarak da bilinen konjonktörel açık ise, ekonomik dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkmakta ve bu dalgalanmaların bütçe açığı üzerinde ki etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Ekonomik konjonktüre bağlı olarak ekonomik depresyon

dönemlerinde kamu gelirleri azalırken, kamu harcamaları artmakta, ekonominin genişleme dönemlerinde ise kamu gelirleri artarken kamu harcamaları azalmaktadır. Bu durumda, ekonominin durgunluk dönemlerinde bütçe açığı artmakta, genişleme dönemlerinde ise bütçe açıkları azalmaktadır. Dolayısıyla bütçe açıkları konjonktürel dalgalanmalara göre değişmektedir (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 18–19).

1.1.1.7. Yurtiçi ve Yurtdışı Açık

Yurtiçi açıklar, kamusal alanın ekonomi üzerindeki etkinliğini tespit etmeye çalışmaktadır. Bu açık türü petrol şirketlerince yapılan ve petrol ihraç eden ülkeler için kullanılan bir ölçüm yöntemidir. Petrol gelirlerinin parasal etkileri giderilmediği sürece söz konusu gelirlerin kamu harcamalarını finanse etmek için kullanılmaları ekonomi üzerinde genişletici bir etki yaratacaktır. Bu yönüyle, geleneksel açık yöntemi bütçe açığının genişletici etkisini ortaya koymadığı için alternatif açık ölçüm türü olarak yurtiçi açık kullanılmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1992, s. 1653).

Yurtiçi ve yurtdışı açıkların ayrı hesaplanmasının gerekçesi, dışa açık küçük sayılabilecek bir ekonomide kamunun toplam talep üzerindeki tesirini belirleyebilmektir. Yurtiçi açık, yurtiçi ekonomiyi doğrudan etkileyen bütçe bileşenlerinin, yurtdışı açık ise, kamu kesiminin dış çevre ile doğrudan ilişkisini kapsayan bütçe bileşenlerini içine alacak şekilde hesaplanmaktadır. Dolayısıyla, kamu kesiminin uluslararası ticaret ve sermaye akımlarına yönelik faaliyetlerinin yoğunluk kazanması durumunda, geleneksel açık ölçüsü yanıltıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Şayet hükümetler tarafından gerçekleştirilen ithalat veya dış borç ödemesi büyükse, muhtemel bir develüasyon bütçe açığının artmasına neden olabilir (Egeli, 2002, s. 36–37).

1.1.1.8. Cari Açık ve Sermaye Açığı

Mali açıklarının ölçümünde kullanılan bir diğer alternatif yöntem olan cari açık, kamu gelir ve harcamalarına yatırım harcamaları ve sermaye gelirleri eklenilmeden hesaplanmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1992, s. 1649). Net değer bütçe açığı olarak da bilinen cari açığın devletin ekonomideki toplam tasarruflara ve büyümeye olan katkısını da ölçmekte olduğu söylenmektedir (Egeli, 2002, s. 35).

Sermaye açığı ise, sadece sermaye gelirleri ile sermaye harcamaları arasındaki sermaye harcamaları lehine olan farkı ölçmekle birlikte cari gelirler ile cari harcamalar açık ölçüm

kapsamı dışında tutulmaktadır. Diğer taraftan ise, cari açık sermaye açığı ayırımı özellikle kamu yatırımlarının önemli rol oynadığı gelişmekte olan ülkelerde önem kazanmaktadır (Önder ve Kirmanoğlu, 1996, s. 37).

Cari açık, kamu kesiminin ulusal tasarruflara olan katkısının seviyesini göstermektedir. Bununla birlikte, cari bütçe dengesinin açık vermesi kamu maliyesinde tehlikeli bir gelişmenin işareti olarak algılanması nedeniyle, IMF ve Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası mali kuruluşlar bu açık türüne özel önem atfetmektedirler. Örnek vermek gerekirse, kamu gelirleri veri olarak alındığında cari açığın artması, yatırım harcamalarının azalması ancak cari harcamaların arttığına bir göstergesi olarak ele alınabilir (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 16–17).

Cari açıklar, kamu tasarruflarının seviyesini tespit etmeyi hedeflemekte, ancak yatırım harcamaları ile cari harcamalar arasındaki farkın safi olarak tespit edilememesinden dolayı birçok eleştirilere konu olmaktadır. Bu *eleştirilerden birincisi*; yapılan harcamalarının cari harcamalar ve yatırım harcamaları gibi sıralanması ve sınıflandırılmasının ödemeler dengesi üzerinde bozucu etkilere neden olmasıdır. Özellikle yatırım harcamalarının cari harcamalara göre daha fazla ithal içerikli olması nedeniyle, bu tür harcamalar yönüyle bahsedilen etkileşim daha belirgin bir halde ortaya çıkmaktadır. *İkincisi ise*; yatırım harcamalarının önemli bir kısmının ithal girdiye bağlı olmasının, toplumsal refahın ve ekonomik gelişmenin sağlanmasında cari harcamalara göre daha fazla olumsuz etkiye neden olabileceği gerekçesiyle bu tür harcamaların cari harcamalar kadar verimsiz olabileceğidir. *Üçüncü ve son eleştiri ise*; politikacıların pratikte cari harcamaları ve yatırım harcamalarını siyasi ve politik menfaatleri doğrultusunda kullanabilmeleridir. Bu durum, denetim ve şeffaflığın daha az ölçütlerde sağlandığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yatırım harcamalarının nasıl kullanılmasına ilişkin uygulamaların söz konusu ülkelerde farklı olması nedeniyle bu tür harcamaların karşılaştırılması da o denli zorlaşmaktadır. Bu eleştirilere bağlı olarak ulaşılan sonuç ise, cari açık ölçüsü ile maliye politikalarının ödemeler dengesi ve büyüme üzerindeki etkilerinin doğru bir şekilde belirlemenin güç olması nedeniyle, cari açıkların kamu açıklarının ölçümünde fazla bir anlam taşımadığıdır (Egeli, 2002 s. 35–36).

1.1.2. Bütçe Açıklarının Sebepleri

Bütçe açıklarının ortaya çıkış sebeplerine yönelik açıklamalar, devletin görevleri ve bu görevlerin gerektirdiği harcamalar ile devletin gelirleri arasında bir bağıntı kurularak

yapılmaktadır. Diğer taraftan ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar, bütçe açıklarının ekonomik etkilerinin her ülkede farklı boyutlarda ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Egeli, 2000, s. 62–64).

1.1.2.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açıklarının Sebepleri

Gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarını kontrol etmek gelişmiş ülkelerin bütçe açıklarını kontrol etmesinden daha zorlu bir süreçtir. Bu farklılığın en önemli sebebi aşağıda açıklanan yapısal faktörlerden kaynaklanmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 25).

Ülkenin Ekonomik Gelişmişlik Seviyesi; Ekonomik gelişme seviyesine bağlı olarak bütçe dengesinin gerçekleştirilmesinde bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişme düzeyi düşük olduğu için karşılaşılan sorunlar daha fazladır. Bunlardan başlıcaları; özel tasarrufların eksikliği, vergi gelirlerinin azlığı ve harcamaların artış eğilimi ile birleşince bütçe açıklarının artmasına sebep olmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 25).

Yüksek Harcama Baskısı; Gelişmekte olan ülkelerde aşırı harcama baskısına sebep olan bazı unsurlar yer almaktadır. Bunlar; nüfusun hızlı artışı, etkili bölgeci görüşlerin ortaya çıkması ve güçlü bir dünya görüşünün gelişmesidir (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 25).

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hızlı nüfus artışı ile az gelişmişliğin ortaya çıkardığı en önemli sonuç harcama baskısıdır. Gelir seviyesinin düşük, fakat nüfus artış hızının yüksek olmasının, bu ülkelerde konut, kanalizasyon, yol, su, elektrik, eğitim, ulaşım, sağlık gibi temel alt yapı harcamalarına bütçeden her geçen gün daha fazla pay ayrılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Ayrıca birçok gelişmekte olan ülkede görüldüğü gibi nüfus artışı ve köyden kente göç olgusu, çarpık kentleşme, işsizlik, yoksulluk gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorunların çözümlenmesi ya da en azından hafifletilmesi, kamu harcamalarındaki artışı kaçınılmaz kılmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 25).

Güçlü bir dünya görüşünün ortaya çıkması uluslararası etkileşimlerle olmaktadır. Eğitim, modem iletişim araçlarının gelişmesi, uluslararası göç ve ülkenin dış ilişkileri gelişmekte olan ülkelerde gösteriş etkisine yol açmaktadır. Bu sebeplerden dolayı ülkenin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, gelişmiş ülkelerde olan temel alt yapı ve kamu hizmetlerini elde etmek konusunda hükümetlere baskı yapılmaktadır (Özen, 2002, s. 34).

Vergi gelirlerinin yetersizliği; Bütçe açıklarının finansmanında kullanılan en önemli araçlardan biri vergi gelirleridir. Gelişmekte olan ülkelerde etkin bir vergi sisteminin yerleşmemiş olması ve vergi toplamada karşılaşılan güçlükler sebebiyle, bütçe açıklarının vergi gelirleriyle finansmanı, gelişmiş ülkelere oranla daha zor olmaktadır. Yani, ekonomik açıdan bakıldığında, gelişmekte olan ülkelerde verginin alınabileceği kaynaklar kıt ve vergi tabanı da belirli kesimlerle dar bir alana sıkışmıştır. Bundan dolayı, iktisadi olarak vergi oranlarının artırılması bu ülkeler de gerek üretimi, gerek tüketimi ve gerekse gelir dağılımını olumsuz etkileyici özellikler taşımaktadır (Egeli, 2002, s. 4).

Özel tasarrufların yetersizliği; Özel tasarrufların yetersizliği ile bütçe açıkları arasında yakın ve doğrudan bir nedensellik ilişki bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde özel tasarrufların yetersizliği, hükümetleri tekrar seçilememek kaygısı ile vergi oranlarını artırarak bütçe açıklarının kapatmak yerine, bu açıkları borçlanma ile kapatma yoluna götürmekte ve bu da finansman maliyetini yükselterek borç-faiz sarmalına ve bütçe açığının sürekli artmasına sebep olmaktadır. Gelir düzeyi düşük ülkelerde hükümetler, harcamaları kısmanın güçlükleri karşısında, özel tasarrufları artırmaya ve vergi gelirlerindeki yetersizliği ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarda da bulunmaktadır (Egeli, 2002, s. 4).

Kamu Harcamalarının Disipline Edilememesi; Kamu harcamalarının yeterince disipline edilememesinin sebepleri arasında bütçe sisteminin etkinsizliği, kamusal kurumlar arasında ki koordinasyonsuzluklar ve başta cari harcamalar gibi yıllarca tekrarlanan harcamaların kontrolündeki yetersizlikler sıralanabilir (Egeli, 2002, s. 4).

Kanun yapan, para basan, vergi alan ve yaptırım gücüne sahip olan tek varlık olarak devletin, ekonomik performansı son derece önemli olmaktadır. Bu gücü kullanırken memuriyet kuralları, eş dost kayırma, politik müdahaleler ve kamu çalışanlarının zayıf teşviki gibi bir takım zaafiyetler kamusal üretimde verimsizliğe yol açabilmektedir. Kamusal alanda ekonomik olmayan davranışları ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan verimsizliği önleyebildikleri ve özel girişimi etkin üretim alanına yönlendirebildikleri ölçüde hükümetlerin başarılı olduğu söylenebilir. Aksi halde, kamusal savurganlık ve verimsizlik kamu harcamalarını, kamu harcamaları da bütçe açıklarını artıracaktır (Demir, 2001, s. 57).

Kamu Gelirlerinin Artış Hızı; Gelirlerin artış hızları da ülkelerin borçlanma stratejilerinde farklılıklar yaratır. Şöyleki, kamu gelirleri hızla artan ülkelerin borçlanma gereği, geliri yavaş artan ülkelere oranla daha az olmaktadır. Kamu gelirleri düşük ya da kamu gelir artış hızı

nispeten düşük olan ülkeler en küçük harcamalarının finansmanında bile borçlanma yoluna gideceklerdir (Egeli, 2002, s. 5).

Kamu Gelirlerinin İstikrarsızlığı; Gelişmekte olan ülkelerde kamu gelirlerinin yetersizliği ve bu gelirlerdeki çeşitli (iklim, dış piyasalar, vergilendirme sistemlerinin kapsamı ve esnekliği) istikrarsızlıklar da, bütçe dengeleri açısından önem arz etmektedir. Yine, gelişmekte olan ülkelerde ihracattan alınan vergi gelirlerinin kamu gelirleri içindeki nispi oranı yüksek olduğundan ihracat gelirlerinin yetersizliği kamu gelirlerindeki istikrarsızlığa yol açan başka bir etken olmaktadır (Egeli, 2002, s. 5).

Kamu Kesiminin Ekonomideki Payı; Ulusal ekonomi içinde kamu kesimi payının büyüklüğü de bütçe açıklarını kronikleştiren başka bir faktördür. Kamu kesiminin ekonomideki payı arttıkça, hükümetlerin ekonomiyi etkileyebilme güçlerini de artırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, devlete büyük görevler düşmekle birlikte, devletin yapısal sorunlarını çözebilmek için ihtiyacı olan kaynakları zaten düşük olan milli gelirden karşılayamaması, gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarını ortaya çıkaran en önemli etkidir (Özen, 2002, s. 34). Gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomi içindeki payını gösteren kamu harcamalarının GSMH'ye oranının %5 ile %40 arasında ki bir oranda çeşitlilik arzettiği görülmektedir. Bu payın büyük olduğu ülkelerde harcama baskıları daha şiddetli hissedilmekle birlikte konjonktöre bağlı olarak devletin ekonomiye müdahalesi daha da artmaktadır (Egeli, 2002, s. 5).

Enflasyon; Bütçe açıkları ile enflasyon arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu ilişki de, bütçe açıkları ve finansman şekli, enflasyonun sebeplerinden biri olabileceği gibi bizzat enflasyonun kendisi de bütçe açıklarının sebebi olabilmektedir. Enflasyon oranı sürekli arttıkça vergi gelirlerinin reel değeri azalır ve açıklar oluşur veya var olan açıklar artar. İktisat literatüründe Tanzi-Olivera¹ etkisi olarak bilinen bu durum vergi gelirleri tahsilâtın da ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle özellikle yüksek enflasyon dönemlerinde kaçınılmazdır (Egeli, 2002, s. 5).

¹ Vito Tanzi'nin 1977 ve 1978'de yapmış olduğu iki farklı çalışmasında Arjantin'i baz aldığı çalışmasında bu ülkede vergilerin ortalama tahsilat süresini belirlemeye çalışmış ve bu ülkede enflasyonun vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Yaptığı çalışmalar sonucunda Olivera'nın tezini destekleyici bulgulara ulaşan Tanzi, enflasyonun gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Son otuz yılda özellikle yüksek enflasyonun yaşandığı gelişmekte olan ülkeler arasında bir hayli popülerlik kazanan iddia, iktisat-maliye literatürüne Olivera-Tanzi etkisi olarak girmiştir (Şen, 2003, s. 37–38)

1.1.2.2. Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açıklarının Sebepleri

Bütçe açıkları problemi uzun yıllardan beri sadece gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş ülkelerin de en önemli problemlerinden bir olagelmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında, gelişmiş ülkelerde gözlemlenen hızlı ekonomik büyüme beraberinde yıllara ve ülkelere göre değişen bütçe açıklarına sebep olmuştur. Başlangıçta bu açıklar zayıf ve çoğunlukla enflasyonist etkiye yol açmayacak şekilde ortaya çıkmış ve yine bu ülkelerde kaydedilen yüksek tasarruf oranları sayesinde kolayca kapatılmışlardır.

Fakat 1970'li yılların ortalarından itibaren ise, gelişmiş ülkelerde bütçe açıkları tekrar artış eğilimine girmiştir. Bunun en önemli sebebi, yaşanan petrol şokları ve şokların iç ve dış piyasalara olan olumsuz etkileridir. Bu yıllarda gelişmiş ülkelerde bütçe açıklarının genişleyerek artış trendine girmesinin asıl sebebi, toplam kamu borç stokları içindeki iç borç stokunun giderek büyümesi olmuştur. İç borç stokunun büyümesine yol açan sebepler ise aşağıda verilen dört grupta toplanabilir

- ✓ Bu ülkelerde kaydedilen büyüme hızlarında görülen azalış
- ✓ Kamu otoritelerinin uyguladıkları farklı politikalar
- ✓ Kamu harcamalarının vergi gelirlerine oranla enflasyonu daha yakından takip etmesi başka bir ifadeyle harcama esnekliğinin gelir esnekliğinden büyük olması
- ✓ Kamu borç stokunun sebep olduğu finansal yükün, tırmanan faizler sebebiyle giderek ağırlaşması (Sönmez, 1994, s. 584).

1970'lerin ilk çeyreğinde ortaya çıkan petrol krizi (1973) sonrasında yaşanan ekonomik daralma, bütçe açıklarının artmasına ve krizin ardından da sıkı para ve maliye politikası uygulanmasına sebep olmuştur. Gelişmiş ülkelerin çoğunda birinci petrol şokunun hemen ardından daraltıcı maliye politikaları uygulanarak kamu harcamaları kısılmış, kamu gelirlerinde ise kalıcı bir istikrar sağlayıcı yönde işletilen bütçe politikaları ile yeniden bütçe denkliliğine dönük çabalar görülmüştür. Ayrıca, iç piyasalarda görülen ekonomik durgunluk üretimde azalmaya ve enflasyon oranlarında yükselmeye yol açarak bütçe açıklarını yeniden artırmıştır. Gelişmiş ülkeler 1975 yılında dış açıkların kamu finansmanı aracılığıyla kapatılması anlayışını benimsemişler ve bunun üzerine sıkı maliye politikası modelinden vazgeçildiğini ifade etmişlerdir. Bunun sonucu olarak, başta vergiler olmak üzere kamu

gelirlerinin, kamu harcamalarından daha az artması sebebiyle bütçe açıkları oluşmuştur. Yine aynı zamanda, sosyal harcamaların artmaya devam etmesi, iç talebin desteklenmesi için genişletici maliye politikaları ile harcamaların artırılması ve başta ABD olmak üzere bazı ülkelerde vergi indirimlerine gidilmesinin bütçe açıklarının artmasına sebep olmuştur (Ejder, 2002, s. 194).

1980'lerden sonra tekrar daraltıcı maliye politikalarına dönülmesi ise, gelişmiş ülkelerdeki bütçe açıklarını azaltmıştır. Vergi gelirlerindeki artışların kamu kesimi harcama artışlarından da düşük seyretmesi, bu yıllarda borçlanmanın başlıca finansman yöntemi olarak benimsenmesi sonucunu doğurmuştur. Gelişmiş ülkelerin, bütçe açıklarının finansmanı için, uzun vadeli ve düşük faizli borç bulabilmeleri, bütçe açıklarının finansmanında enflasyonist baskıyı ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu iç borçlanmanın ve kısmen de dış borçlanmanın uygulanış biçimi ülkelerin borç yönetimlerinin başarısını göstermektedir (Ejder, 2002, s. 94–195). Gelişmiş ülkelerin yapısal koşullarındaki farklılıklar, uygulanan değişik maliye politikaları ve bütçe açıklarının büyüklüğü üzerinde farklı etkileri olmuştur. Bazı ülkelerde orta vadeli otomatik istikrar arayışları ağırlık kazanırken (Almanya, Kanada, Fransa, İsveç), bazılarında ise (İtalya, İspanya, Belçika) kısa dönemli maliye politikası uygulamaları harcama artışlarına paralel olarak borç-faiz maliyetlerini yükseltmiş ve açıkların büyümesine zemin hazırlamıştır (Egeli, 2000, s. 62–78).

Gelişmiş ülkeler ve Avrupa Birliğinde 1990'lı yıllarda yeniden bütçe denkliliğine yönelik çabalar yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Ayrıca bu yıllarda Avrupa Birliğinde ekonomik ve parasal birliğe geçiş yönünde önemli adımlar atılmış ve 1992 yılında Maastricht Anlaşmasına uygun olarak belirlenen kriterlere uyma yolunda para ve maliye politikalarını istikrarı sağlama yönünde kullanmaya çalışmıştır. Bu çabalar sonucunda bir kısım OECD ve AB ülkelerinde (ABD, Kanada, Fransa, İngiltere, Norveç) kamu harcamaları azaltılarak borçlanma maliyetleri düşürülmüş ve bütçede mali disiplin sağlanılmıştır. Buna karşılık Belçika, İtalya, İspanya, Almanya, Portekiz gibi bazı ülkelerin halen söz konusu kriterleri sağlayacak mali disiplin sağlayamadıkları görülmektedir. Özellikle Maastricht kriterlerinden olan toplam kamu borç stoğunun Gayri Safi Yurt İçi Hâsılasının (GSYİH) %60'ını aşmaması greketiği kriterinin bu ülkelerde kısa vadede sağlanması güç görülmektedir (Egeli, 2000, s. 76).

Günümüzde gelişmiş ülkelerin bütçe açıklarını artıran en önemli kalemlerin sosyal güvenlik, sağlık harcamaları gibi kalemlerdeki hızlı artışlardır. Birçok gelişmiş ülkede emeklilik maaşlarının artması, sosyal içerikli harcamalar, nüfusun yaşlanması veya diğer

transferlerin artması bu ülkeleri bütçe açıkları sorunu ile karşı karşıya bırakan en önemli unsurlar arasındadır. Ekonomik büyüme ve verimlilikteki yavaşlama, işsiz nüfusun her geçen gün artmasına ve dolayısıyla sosyal güvenlik harcamalarının yükselmesine sebep olmuştur. Genelde hükümetler, bu tür harcamalardaki artışı kontrol altına almak yerine bütçe açıklarını tercih etmişlerdir (Şen ve Sağbaş, 2004, s. 36).

1.1.3. Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği

Maliye politikaları kapsamında gerçekleştirilen uygulamaların etkileri sadece içinde bulunulan dönem için değil uzun dönemli olarak planlanılmaktadır. Maliye politikasının orta vadede sürdürülebilirliğinin en önemli göstergelerinden biri de bütçe açığı kriteridir. Modern ekonomiler de birtakım politik ve ekonomik yükümlülükleri yerine getirme zorunluluğu olan hükümetlerin uygulamaları sonucunda, kamu harcamaları hızla artmakta ve sonrasında bütçe açığı ortaya çıkmaktadır. Bütçe açıkları çok geniş bir alanda ve birçok makro ekonomik değişken üzerinde olumsuz etkilere yol açtığından, bu açıkların sürdürülebilir düzeye getirilmesi hükümetlerin öncelikli ekonomik hedefleri arasında yer almaktadır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 34–35).

Bütçe açıklarının sürdürülebilir olup olmadığı Toplam Kamu Borcu/Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (TKB/GSYİH) oranı kullanılarak değerlendirilebilmektedir. Bu oran yükselirse, orta vadede ülkenin büyüme oranı düşer, enflasyon artar, dış borç artar ve ülkenin dış rezervleri azalacağından açığın ve borcun sürdürülebilir olup olmadığı konusunda değerlendirme yapılmasına olanak tanır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 34–35). Buradan hareketle, bütçe açıklarının sürdürülebilirliği aşağıda sıralanan faktörlere bağlıdır.

Bütçe Açığının Büyüklüğü; Bütçede büyük bir açık olması halinde, borç arttıkça bütçe açıklarının daha da artması kaçınılmaz olacaktır. Borç arttığı için de faiz ödemeleri gibi borçlanma maliyetleri artacaktır. Çünkü vergi gelirlerinin önemli bir kısmı faiz ödemelerinde kullanılacağından ve faiz ödemeleri de kamu harcamaları sayılacağından bütçe açıkları arttıkça kamunun bu açıklara olan finansman ihtiyacı da artacaktır. Vergi gelirlerinin çok büyük bir kısmının borçlanma faizlerine ödenmesi durumunda bütçe açıkları ve borçlanma sürdürülemez hale gelmektedir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 34–35).

Şayet kamu kesiminin borçları gelirlerinden çok fazla ve çevrilemez boyutta ise, hükümetler borçlarını ödeyemez hale gelirler. Bu durum kamu kesiminin gelirlerini

artırmadan borçlarını ödeyemeyeceği anlamına gelmektedir. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde dış borçlarda moratoryum² iç borçlarda da konsolidasyon³ yapılmasına zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Fakat böyle bir politika uygulaması ülkeyi uzun süreli bir borçlanma krizi ile karşı karşıya bırakmaktadır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 35)

Ekonomik Büyüme Oran; Bir ülkede ekonomik büyüme gerçekleşmiyorsa, ekonomide büyümeyi sağlamak ve sürdürmek için borçlanmaya sebep olacak politikaların uygulanabilirliği yoktur. Sebebi ise borçların boyutunun, ekonominin boyutuna oranla kontrol edilemez büyüklüğe ulaşması anlamına gelecektir. Bununla birlikte, yüksek büyüme oranına sahip olan ekonomilerdeki bütçe açıklarının önemli olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 36).

Ülkelerdeki ekonomik büyümeler devam ettiği sürece, bütçe açıkları bir süre daha sürdürülebilecektir. Ekonomik büyüme oranı ne kadar büyük olursa, vergilerin ve harcamaların düzeyi de o kadar yükselmekte ve böylelikle daha yüksek düzeydeki bütçe açıkları da sürdürülebilmektedir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 36)

Borç faizi oranlarının, ekonomik büyüme oranlarını aşması durumunda, borç sürekli olarak ekonomiden daha hızlı büyüyecektir. Belirli bir noktaya gelindiğinde ise hükümetlerin kendi borç senetlerini satması imkânsız hale gelecektir. Böyle bir durumda hükümetin senyorajla elde edebileceği finansman miktarını aşan bir açığı sürdürebilme imkânı ortadan kalkacaktır. Ekonomi de büyüme oranının, reel faiz oranından daha büyük olduğu durumda ise, devlet borçları, ekonomik büyüme kanalıyla zaman içinde azalır ve senyoraj gelirinden daha fazla olan açıklar sürdürülebilir (Şimşek, 2000, s. 66).

Gerek sürdürülebilir gerekse sürdürülebilir olmasın, maliye politikalarının bütün uygulamaları, TKB/GSYİH oranının hangi yönde değişeceği dikkate alınarak kontrol edilmelidir. Bununla birlikte sürdürülebilir bir maliye politikası, onun her zaman rasyonel bir maliye politikası olduğu anlamına gelmez. Yani bir bütçe açığı özel yatırımları dışlayabilirken

² Moratoryum; Vadesi gelmiş borçların yasa, mahkeme kararı, borçlu ve alacaklı arasındaki bir anlaşma veya doğrudan doğruya borçlunun tek taraflı kararıyla ertelenmesi işlemi. Moratoryum bir ülkenin dış borçlarıyla ilgili olabileceği gibi ülke içinde belirli bir grubun borçları üzerinde de yapılabilir. Devletler içine düştükleri yoğun döviz darbogazı dolayısıyla dış borçlarının anapara ve faizlerini ödeyemeyeceklerini ilan ettiklerinde, borçlularla alacaklılar arasında bir anlaşma yapılarak borçların vadesinin uzatılması işlemi de moratoryum olarak adlandırılır

³ Konsolidasyon; Ödeme gücü için düşen devletin, iç borçlarının vadesini uzatmasıdır. Genellikle kısa vadeli Hazine bonoları geri alınıp yerine uzun vadeli devlet tahvilleri verilerek uygulanır. Alacaklılara yeni vade için de faiz ödenir. Fakat buna rağmen devlete güvenlerinin sarsılması önlenemez. Konsolidasyona giden bir hükümet, yeniden iç borç almakta çok zorlanır. Eğer vadede bir değişiklik yapılmıyorsa TL cinsi iç borç senetlerinin döviz cinsi iç borç senetleriyle değiştirilmesi konsolidasyon anlamına gelmez.

bir başka bütçe açığı, özel yatırımları artırmak suretiyle sağlanacak ekonomik büyüme sayesinde TKB/GSYİH oranını düşürmek için kullanılabilir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 36).

1.2. Cari İşlemler Açığı

Dış ödemeler bilançosu hesap bileşenlerinden en önemli olanı cari işlemler hesabıdır. Milli gelir hesabında cari işlemler hesabının önemli bir yeri bulunmaktadır. Cari işlemler hesabında ortaya çıkan bir açık veya dengesizlik milli geliri etkilemektedir (Ümit ve Yıldırım, 2007, s. 48–49).

Cari işlemler hesabı genelde cari işlemler dengesi olarak da adlandırılır ki, ödemeler bilançosu içinde ilgili ülkenin belli bir zaman diliminde ithal ve ihraç ettiği mallar ile hizmetlerin kaydedildiği bir hesaptır. Cari işlemler dengesi hesabına kaydedilen işlemler kendi arasında temel olarak aşağıdaki gibidir; mal ticareti, hizmet ticareti ve karşılıksız transferlerden oluşmaktadır. Mal ithalat ve ihracatlarının toplamları arasındaki farka dış ticaret bilançosu ya da dış ticaret dengesi denilmektedir. Hizmet ticareti, uluslararası taşımacılık, uluslararası bankacılık, dış turizm ve sigortacılık gibi yurt dışına yapılan hizmet transferleri yanında yabancı sermaye yatırımlarının gelir ve giderleri ile yurt dışı işçi gelirleri gibi kalemleri de içine almaktadır (Seyidoğlu, 2001, s. 389–390). Ülkeler arasında yapılan tek taraflı transferler olarak gerçekleştirilen bağış ve hibeler de bu gruba girmektedirler (Husted ve Melvin, 2004, s. 319–325).

Bir başka ifade ile cari işlemler hesabı mal ticareti, hizmet ticareti ve tek taraflı transferlerden oluşmakta ve bu hesapların alacaklı ve borçlu tarafları arasındaki fark cari işlemler dengesini vermektedir. Böylece cari işlemler dengesi aşağıdaki gibi ifade edilir;

$$\text{Mal Ticareti Dengesi} = \text{Mal İhracatı} - \text{Mal İthalatı}$$

$$\text{Dış Ticaret Dengesi} = \text{Mal Ticareti Dengesi} + \text{Hizmet Ticareti Dengesi}$$

$$\text{Cari İşlemler Dengesi} = \text{Dış Ticaret Dengesi} + \text{Yurtdışı Net Faktör Gelirleri}$$

+ Net Tek Taraflı Transferler olarak gösterilmektedir (Ümit ve Yıldırım, 2007, s. 48–49).

Bir ülkenin belirli bir dönemdeki cari işlemler dengesi, o ülkedeki ikamet edenlerin yabancı ülkelerin gelir veya üretimleri üzerindeki haklarında meydana gelen artış ile benzer

şekilde yabancıların yurt içi gelir veya üretim üzerinde sahip oldukları haklarında meydana gelen artışlar arasındaki fark olarak tanımlanabilir (Obstfeld ve Rogoff, 1994, s. 3–4). Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi, cari işlemler dengesi hesaplanırken yalnızca ihracat ve ithalat hesapları arasındaki farkı değil, bu farka yabancı varlıklardan kaynaklanan net sermaye artışını da ilave etmek gerekir (Gök ve Altay, 2006, s. 15–17).

Ayrıca cari işlemler hesabı dış borçlanmanın yönünü ve miktarını da göstermektedir. Bir ülkenin ihracatı, ithalatının altında seyrediyorsa, bu ülke için yabancılardan borçlanma ile kapatılan bir cari açığın varlığı söz konusu olmaktadır. Devlet, böyle bir borçlanmayı yabancı devletlerden veya uluslararası kuruluşlardan kredi temin etme şeklinde yapılabileceği gibi, özel sektör tarafından da yabancılara hisse senedi satışı veya varlıkların satılması şeklinde de yapılabilir. Dolayısıyla cari işlemler hesabı açık veren bir ülke, net dış borcunu veya net dış varlıklarını, cari açık miktarı kadar arttırmaktadır veya azaltmaktadır. Sonuç olarak, cari açık veren bir ülke şimdiki tüketimini veya yatırımını ya ithal etmekte veya gelecekteki tüketimini ya da yatırımını ihraç etmektedir (Gök ve Altay, 2006, s. 15–17).

1.2.1. Cari İşlemler Açığının Sebepleri

Cari işlemler dengesinin elde edilmesinde kullanılan birinci yöntem olan milli gelir eşitliğinin kullanılması yoluyla elde edilen cari işlemler açığının aşağıda açıklanan iki temel sebebi vardır.

1.2.1.1. Yurtiçi Yatırım Artışlarının Sebep Olduğu Cari İşlemler Açığı

Yurtiçi yatırımlarda büyük bir artışın olması başka bir ifadeyle yatırım patlaması yaşanmasının çeşitli sebepleri olabilir. Bunlar; ülkede yeni doğal kaynakların bulunması, yeni ürün geliştirme ve üretime elverişli teknolojilerin geliştirilmesi gibi doğrudan üretimle ilgili gelişmelerden kaynaklanabilir. Dahası, ticaret ve sermaye piyasası liberalizasyonu gibi yapısal ekonomik reformlar, enflasyonda düşüş, gelir ve sermaye hareketleri üzerinde bozucu etkisi olan vergi oranlarında indirime gidilebilir. Bununla beraber, bütçe açıklarında azalma gibi makro ekonomik istikrar politikaları gelecekte yüksek oranlı bir ekonomik büyüme ve yeni yatırımlarda yüksek karlılık beklentisinin olması gibi önlemler sıralanabilir (Roubini ve Backus, 2000, s. 18). Böyle durumlarda ülkenin kamu ve özel tasarrufları toplamına eşit olan ulusal tasarruflar, bütün karlı yeni yatırım projelerini finanse etmekte yetersiz kalmakta ve cari işlemler hesabı açık vermektedir. Bu açığın kapatılması için ise yurtdışı tasarruflara

başvurulmaktadır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 7).

Yatırımların ulusal tasarrufları aşan kısmının finansmanında ülkenin yabancı tasarruflara başvurması rasyonel bir seçimdir. Dış ticaret amacıyla, uzun dönemde net döviz girdisi sağlayan alanlara yapılan kamu veya özel sektör yatırımları kısa vadede cari işlemler açığı yaratabilmektedir. Fakat bu yatırımlar ile üretilen mallar bir süre sonra orta ve uzun vadede ülke ihracatını artırarak dış borç anapara ve faiz geri ödemeleri için gerekli olan cari fazla yaratarak cari açığın sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla böyle bir durumda cari işlemler açığı vermek ve bu açlıkla alakalı olarak dış borcun artması kaygı verici olmamalıdır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 7).

Dış kaynaklardan borçlanıldığında, borçlanmanın rasyonelliği üzerinde durulması gereken iki önemli unsur vardır. Bu unsurlardan ilki, dış kaynaklardan sağlanan borçların dış piyasalara satılabilecek türde yeni mallar üretmek üzere yapılan yeni yatırımları finanse etmek için değil, uluslararası ticarete konu olmayan alanlara yapılması halinde ortaya çıkan problemlerde görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; 90'lı yıllarda birçok Asya ülkesi konut ve ticari binalar gibi ihracata yani dış pazara dönük olmayan bir sektörde yeni ve aşırı yatırım talebini finanse etmek için cari işlemler açıkları vermiştir. Rasyonel olmayan bu yatırımlar, mülk ve emlak değerlerinde hızlı düşüşler yaşatmış ve bu ülkelere çok kötü ekonomik bedeller ödetmiştir. Sonrasında, bu yatırımları finanse etmek için yabancı fonlardan borçlanan firma ve bireylerin hepsi finansal krize girmişlerdir. Bunun sebebi düşük ya da negatif getirili yatırımları finanse etmek üzere çok büyük miktarlarda döviz borcu altına girmeleriydi. Çünkü Dolar, Yen ve Mark gibi yabancı para birimleriyle borçlanılan fonların yerli para ile değeri kurlar yükselince olağanüstü derecede artmıştır. Dış borç yükünde ortaya çıkan bu reel artış, emlak sektörü gibi ağırlıklı olarak doğrudan dış ticarete dönük olmayan bu sektörlerde yoğunlaşmış olan bankalar, firmalar ve bireyler için bir finansal krize sebep olmuş ve yaygın iflaslara yol açmıştır (Vyshnyak, 2000, s. 3).

Böylece uzun vadede ülke, cari hesap fazlası oluşturamamakta ve borçlarını geri ödeyebilme yeteneğini kaybetmekte ya da sınırlamaktadır. Dolayısıyla dış ticarete konu olmayan alanlarda fazlalaşan yatırımları finanse edebilmek için cari işlemler açığı vermek tehlikeli sonuçlara sebep olabilmektedir. Böyle sonuçlarla karşılaşmamak için ülkelerin ve politika uygulayıcılarının önceden tedbirler alması gerekmektedir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 7-8).

Bir diğerk dikkat edilmesi gereken unsur ise, hem dış ticarete konu olan hem de dış ticaretle alakalı olmayan sektör ve firmalar için geçerli olmaktadır. Dikate edilmesi gereken şey, yatırımları finanse etmek için fon borçlanmak ve ancak bu yatırımların getirisinin en azından borçlanılan fonların maliyetini karşılması halinde optimaldir; aksi durumda, gereğinden fazla borçlanan ve bunları kötü rasyonel olmayan projelere yatıran bir firma neticede zarar edecektir. Yapılan yatırımların çoğu bu şekilde gerçekleşirse finansal bir krizin yaşanması kaçınılmaz olacaktır (Roubini ve Backus, 2003, s. 19).

1.2.1.2.Yurtiçi Tasarruf Azalmalarının Sebep Olduğu Cari İşlemler Açığı

Cari işlemler açığına sadece yurtiçi yatırımlarda oluşan büyük bir artışın sebep olması yanında yurtiçi tasarruflarda meydana gelen büyük bir azalmada sebep olabilmektedir. Yurtiçi tasarruflarda meydana gelen azalma kendini hem özel tasarruflarda hem de kamu tasarruflarında olmak üzere gösterebilir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 8–9).

Hane halklarının gelecekte yüksek gelir elde etme beklentisi, cari gelirlerinde artış yönünde çok fazla bir değişiklik olmasa bile ekonomide yapılan reform veya istikrar programı gibi politikalar, özellikle dayanıklı mal tüketimde patlamaya yol açmaktadır. Bu durumda GSMH zamanla artarken, bugünkü cari tüketim hızla artacaktır. Böylelikle ortaya çıkan bu tüketim patlaması özel tasarruflarda bir düşmeye yol açarken, ortaya çıkan cari işlemler açığı yurtdışından sermaye girişi yoluyla finanse edilir. Böylece oluşan dış borç birikimi gelecekte gelir artışı gerçekleştirildiği halde ve bireyler borçlarını geri ödeyebildikleri sürece sorun olmayacaktır (Roubini ve Backus,2003,s. 22). Dolayısıyla bütçe açıklarından kaynaklanan cari işlemler açığı yapısal olduğu için tehlike oluştururken ulusal tasarruflarda bir azalmanın yol açtığı cari işlemler açığı geçici olduğundan daha az kaygı uyandırmaktadır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 8–9).

Bu duruma Meksika tecrübesini örnek olarak verir isek; 1994 yılında yaşanan krizde, özel tüketimdeki bir patlama ve özel tasarruf oranlarında hızlı bir düşme yaşamıştır. Böylelikle, geleceğe ilişkin büyüme ve sürekli gelir artışı beklentileriyle beraber yurtiçi piyasaların liberalizasyonundan kaynaklanan tüketim üzerindeki kısıtlamaların azaltılması gibi iki unsur etkili olmuştur. Bu şartlar altında özel tasarruf oranlarındaki azalma çok hızlı olmuş ve neticede cari işlemler açığının sürdürülemez boyutlara ulaşmasına yol açmıştır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 8–9).

1.2.2. Cari İşlemler Hesabına Teorik Yaklaşımlar

İktisat literatüründe cari işlemler açığı ya da cari işlemler fazlası şeklinde dış ödeme dengesizliklerine sebep olabilecek ve / veya dış ödemeleri dengeye getirebilecek farklı teorik yaklaşımlar vardır. Bu yaklaşımlar; esneklikler yaklaşımı, toplam harcama yaklaşımı ve Mundell-Fleming modeli olmak üzere alt başlıklar altında incelenmiştir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 9–11).

1.2.2.1. Esneklikler Yaklaşımı

Klasik yaklaşım olarak da ifade edilen bu yaklaşım, ikinci dünya savaşı sonrası bir çok ülkede yapılan devalüasyonların etkilerini incelemek amacıyla geliştirilmiştir. Sermaye akımlarının günümüzdeki kadar yüksek hacimli olmadığı ve dikkate alınmadığı bu dönemde, cari işlemler hesabı dış ticaret akımlarının yegâne bir sonucu olarak ifade edilmektedir. Yani bu dönem ve dönemin bu konuya yaklaşımında, cari işlemler hesabındaki problemlerin, mal ve hizmet ithalatı ve ihracatı olarak adlandırılan dış ticaret akışındaki dengesizliklerden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu yaklaşım; döviz kurunu dış dengeyi belirleyen asıl unsur olarak görmekte ve dış açıkları gidermede devalüasyonu yani döviz kurunun değer kazanmasını makro ekonomi politikasının yegâne aracı olarak önermektedir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 9–11).

Bu yaklaşıma göre, döviz kurundaki değişmelerin cari işlemler dengesi üzerinde hacim (miktar) ve fiyat etkisi olmak üzere iki etkisi vardır.

Hacim Etkisi; Esneklikler yaklaşımına göre devalüasyonun ihraç mallarını döviz cinsinden ucuzlatması sonucu, ülkenin ihracatını teşvik edici bir avantaj sağlar ve yabancı tüketicilerin bu mallara olan taleplerinin artması da ülkenin ihracat hacmini artırır. Diğer bir taraftan ise, devalüasyonun ithal mallarını yabancı para cinsinden nispi olarak daha pahalı hale getirmesi, ülke ve yurtdışındaki tüketicilerin bu mallara olan ithalat eğilimlerini azaltması sonucunda ülkenin ithalat hacmi daralır. Böylelikle hacim etkisi cari işlemler hesabının iyileşmesine olumlu katkıda bulunur (Timur ve Bilgili, 2005, s. 9–11).

Fiyat Etkisi; Devalüasyon nedeniyle ihraç mallarının fiyatları yabancı para cinsinden nispi olarak ucuzlar ve ithal malların fiyatı ise ulusal para cinsinden nispi olarak artar. Böyle bir durumda ithalatta bir daralma görülmez ise, fiyat etkisi cari işlemler hesabının kötüleşmesine katkıda bulunur. Açıkçası, cari işlemler hesabı üzerinde döviz kuru değişmelerinin net etkisi

hacim ve fiyat etkilerinin karşılıklı ağırlıklarına bağlıdır. Eğer hacim etkisi fiyat etkisinden daha büyük ise ihracat gelirleri artacak ve cari işlemler hesabında iyileşme görülecektir. Aksi durumda ise ihracat gelirleri azalacağından mal ve hizmetler hesabı kötüleşecektir. Gelişmekte olan ülkelerde talebin fiyat esnekliğinin düşük olması sebebiyle ithalat talebi daha fazla artacaktır. Hacim ve fiyat etkilerinin birbirine eşit olduğu hallerde ise ihracat gelirleri değişmeyeceğinden cari işlemler hesabında da bir değişim olmayacaktır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 9–11).

Cari işlemler hesabı dengesine esneklikler yaklaşımı geliştirmekte olan ülkelerde uygulanan politika tartışmalarını da etkilemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde 1970'li yılların ortalarına kadar devam eden politika tartışmaları, birçok iktisatçı tarafından esneklik karamsarlığı olarak adlandırılan görüş etrafında toplanmış ve devalüasyonların ülkenin dış ticaret ve cari işlemler açığını ne ölçüde iyileştirebileceğini sorgulamaktaydı. Cooper 1971 de yaptığı çalışmasında gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerde, geçmişte yapılan büyük devalüasyonların dış ticaret dengesini iyileştirme eğiliminde olduğunu söylemiştir (Edwards, 2001, s. 3).

Yapısalcı gelenekten gelen iktisatçılara göre ise, dış ticaret ve cari işlemler dengesizliklerinin aslında yapısal etkenlerden kaynaklandığı ve geliştirmekte olan ülkelerin büyüme imkânlarını önemli bir şekilde sınırlandırdığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ülkeler, cari işlemler ve dış ticaretteki dengesizlikleri gidermek için döviz kuru ayarlamaları gibi geçici önlemlere başvurmak yerine daha etkili ithal ikameci politikalar kanalıyla sanayileşmeyi desteklemelidirler (Edwards, 2001, s. 3).

1.2.2.2. Toplam Harcama (Massetme)Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı dış ticarete konu olan malların arz ve talep fiyatları üzerine yoğunlaşması, uluslararası harcama, gelir düzeyleri gibi diğer ekonomik değişkenlerin sabit olduğu varsayımına dayandırılması ve sadece devalüasyon ile ilişkilendirilmesinden dolayı eleştirilmektedir. Bu yaklaşıma göre, devalüasyon ulusal harcamaya nispeten ulusal geliri artırırsa cari işlemler hesabı iyileşecek ve /veya şayet devalüasyon ulusal gelire nispeten ulusal harcamayı artırırsa cari işlemler hesabı kötüleşecektir (Seyidoğlu, 1999, s. 469).

Toplam harcama yaklaşımında devalüasyonun cari işlemler dengesini sağlayıcı etkileri milli gelir üzerinde yaptığı değişimler yoluyla açıklanmaktadır ki bu etkiler istihdam ve ticaret haddi etkisi olarak aşağıda açıklanacaktır (Seyidoğlu, 1999, s. 469).

İstihdam Etkisi: Devalüasyonun cari işlemler dengesini sağlamadaki etkisi ekonominin eksik istihdamda ve tam istihdamda olması durumlarına göre farklılıklar arz etmektedir. Ekonominin eksik istihdam da olması halinde, devalüasyon sebep olduğu fiyat etkileri kanalıyla ihracat sektörlerine olan dış talep ile ithalata rakip sektörlerle olan iç talebi uyarır. Bu şekilde dış ticaret sektörlerinde artan talep, çarpan (çoğaltan) mekanizması yoluyla tüm ekonomiye yayılır ve reel milli geliri artırır. Yurtiçi harcama oranındaki artışın üretimdeki artış oranından daha düşük olması halinde devalüasyon dış ticaret dengesini iyileştirici etkide bulunur (Seyidoğlu, 1999, s. 469).

Ekonominin başlangıçta tam istihdam durumunda olması halinde ise, devalüasyonun doğurduğu fiyat etkileri dolayısıyla ihracat ve ithalata rakip sektörlerle olan talep artacak ve çarpan mekanizması ile tüm ekonomiye yayılacaktır. Ekonomi tam istihdam konumunda olduğundan üretimin daha fazla artmaması sebebiyle harcamalardaki genişlemenin yol açtığı talep artışı, ithalat yoluyla karşılanmaya başlayacaktır. Böylelikle tam istihdam durumunda devalüasyon dış ticaret dengesini kötüleştirici bir etkide bulunur. Bu koşullar altında devalüasyon gibi harcama kaydırıcı politikaların dış ticaret dengesini iyileştirebilmesi için sıkı maliye ve para politikaları gibi daraltıcı maliye politikaları uygulamak gerekmektedir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 12).

Ticaret Haddi Etkisi: Devalüasyon ithalatı ulusal para türünden pahalılaştırdığı için ihracat hacmindeki artışla karşılanamamaktadır. Bu durum ticaret hadlerinin kötüleşmesi anlamına gelmektedir. Bir birim ithalat yapabilmek için daha fazla ihracat yapılması gerektiğinden ticaret hadlerinde meydana gelen kötüleşme reel milli gelirden nispi olarak azalmaya sebep olur (Seyidoğlu, 1999, s. 469).

1.2.2.3. Mundell-Fleming Modeli

Metzler, Machlup ve Meade, Keynesyen teoriye yaptıkları çeşitli katkılarla Mundell-Fleming modeline zemin hazırlamışlardır. Bu iktisatçılar, Mundell-Fleming modelinin gelişmesine katkılarını; fiyat ve ücret katılıkları, işsizlik ve ülkeler arasında sınırlı seviyede ekonomik ilişki ve durağan bir ekonomi varsayımlarına dayalı olarak yapmışlardır. Söz konusu modellerin en önemli katkısı, ticaret bağlantılarının Keynesyen çarpanlar üzerindeki etkisini, uluslararası yansımalarını, devalüasyonun etkilerini, döviz kurlarının ayarlanmasını ve ticaret hadlerinin Keynesyen tüketim fonksiyonu üzerindeki etkisini açıklamak olmuştur (Obstfeld, 2000, s. 4).

Mundell-Fleming modeline göre uluslararası ticarete artışa sebep olan etkenin açıklanmasında Keynesyen modelin yetersiz kalması, bu modelin geliştirilmesine sebep olmuştur. Mundell (1960) ve Fleming (1962) tarafından ortaya atılan modelde Keynesyen modelin dışa açık ekonomiye adaptasyonu sağlanmış ve literatüre Mundell-Fleming modeli olarak girmiştir. Romer'e göre (2001), Mundell-Fleming modelinin sermaye hareketleri ve döviz kurları konusunda iki temel varsayımı vardır. *Birinci varsayım*, sermaye hareketlerinin üzerinde hiçbir engelin olmadığıdır. *İkincisi ise*, yatırımcıların döviz kurunun değişmeyeceği beklentisi içinde olmalarıdır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 11).

Kısa dönem varsayımı üzerine yoğunlaşan ve IS-LM modelinin⁴ açık ekonomiye uyarlanmış hali olan bu model, politika uygulamalarının farklı döviz kuru rejimleri altında üretim düzeyi ve faiz hadleri üzerindeki etkisini açıklamakta kullanılmıştır. Bu model de farklı döviz kuru rejimlerinde para ve maliye politikalarının ekonomik etkilerinin analizi yapılmıştır. Mundell-Fleming modeli Keynesyen modele paralel bir şekilde hareket eder ve ekonomide, maliye politikalarının kullanılması gerekliliği üzerinde durur ve para politikasının etkilerinin kısa dönemde görülemeyeceğini iddia eder. Saleh (2003), Mundell-Fleming modeline göre genişletici maliye politikaları uygulamaları, ulusal paranın değerlendirilmesine, cari işlemler açığı ve sermaye girişine sebep olacaktır (Timur ve Bilgili, 2005, s. 11).

1.2.3. Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği

Bir cari işlemler açığının kaynağına bakılarak, iyi veya kötü, sürdürülebilir olup olmadığı söylenilebilmektedir. Bunu söyleyebilmek için ise, Milesi-Ferretti ve Razin (1996)'ın belirttiği şu unsurlara dikkat edilmelidir. Bunlar; tasarruf - yatırım eğilimi, ekonomik büyüme, döviz kuru rejimi, ülkenin dışa açıklığı, mevcut politika uygulayıcılarının kredibilitesi, mevcut politikaların sürdürülebilirliği, sermaye hareketlerindeki serbestlik, cari işlemler açığının hacmi gibi birçok değişkenin de dikkate alınması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Sözü edilen bu unsurlara aşağıda kısaca değinilecektir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 14).

Tasarruf-Yatırım Eğilimi; Yatırım artışlarının cari işlemler açığını artırmasının doğal olduğu yukarıda ifade edilirken özellikle dış ticarete dönük sektörlerden kaynaklanan cari

⁴ IS-LM modeli mal ve para piyasalarındaki faiz oranı ile reel çıktı arasındaki ilişkiyi göstermeye yarayan makroekonomik bir araçtır. IS ve LM eğrilerinin kesişme noktası Genel Denge olarak adlandırılır. Bu noktada tüm ekonominin mal ve para piyasalarında eş zamanlı olarak eşitlik söz konusudur. IS/LM sırasıyla Yatırım (Investment) Tasarruf (Saving) / Likidite Tercihi (Liquidity preference) Para arzı (Money supply) anlamına gelmekte ve İngilizce anlamının baş harflerinden türetilmiştir (Gordon, Robert J., Macroeconomics eleventh edition, 2009).

açığın bir sorun olarak görülmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle kamu kesiminde önemli açıklar yoksa ve özel tasarruf oranında bir gerileme gözüküyorsa, cari açıktan rahatsız olunmamalıdır. Bu durum literatür'de Lawson Doktrini⁵ olarak bilinmektedir. Edwads'a göre (2001), cari işlemler dengesinde kamu kesimi kaynaklı bozulmaların mevcut olmaması şartıyla, kamu kesiminin, özel kesimin ne kadar yatırım veya tasarruf yapması gerektiğini bu kesimin kendisinden daha iyi bilemeyeceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla cari işlemler açığı özel kesim davranışlarından kaynaklandığı durumlarda karşı bir önlem alınmasına gerek olmadığını ifade etmektedir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 14).

Ekonomik Büyüme; Cari işlemler açığı, ekonomik büyüme ne kadar yüksek olursa o kadar fazla sürdürülebilir olur. Yüksek oranlarda GSYİH büyümesi, beklenen verimlilik arttıkça daha yüksek yatırım oranlarına olanak tanır. Aynı zamanda kaydedilen yüksek büyüme oranı gelecekte beklenen daha yüksek bir gelire ve özel tasarruf oranlarında geçici gerilemelere sebep olabilir. Genel olarak, diğer şartlar sabitken hızlı büyüme, Dış Borç / GSYİH oranında küçük bir artışa yol açacağından ve ülkenin dış borcunu ödeyebilmesine imkân sağlayacağından yüksek büyüme oranları cari işlemler açığının daha sürdürülebilir olmasıyla ilişkilidir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 15).

Döviz Kuru Rejimi; Cari işlemler açığı, sabit kur rejiminde veya finansal olarak kapalı bir ekonomide, bu açığı veya kuru sürdürebilecek düzeyde rezerv yoksa ülke için ciddi bir problem ihtiva etmektedir. Sabit kur rejiminde ve finansal olarak kapalı bir ekonomide sabit kur rejimini sürdürebilmek için rezervleri oranında açık vermelidir. Aksi halde bu açık sürdürülemez ve ülkenin ekonomi politikası değişecektir. Oysaki dalgalı kur rejiminde ve finansal olarak açık bir ekonomide cari işlemler açığının ülke için bir sorun olup olmadığı ekonomide kırılmalıkların var olup olmamasına bağlıdır. Diğer taraftan kırılmalıkların belirleyici olmadığı serbest kur rejimli bir ekonomide, cari açığa kur intibak edecek ve kur "şok emici" bir görev üstlenecektir (Özmen, 2004, s. 5–17)

Ülkenin Dış Açıklığı; Dış açıklık oranı; ihracatın (X) gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı (X /GSYİH), ithalatın (M) gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı (M/GSYİH) ya da ihracat ve ithalat

⁵ Cari işlemler açığının hangi düzeye ulaştığında sürdürülemez olduğunu ifade eden bir görüştür. İngiltere eski Maliye Bakanı Nigel Lawson'un 1988 de Uluslararası Para Fonu'na (IMF) hitaben yaptığı konuşmasında sonra Lawson Doktrini olarak anılan görüştür. Bu görüşe göre, geçmişten gelen bütçe açıklarının cari işlemler açıklarının temel nedeni olduğunu belirtmiştir. Doktrine göre bütçenin dengede olduğu dönemlerde özel kesim davranışlarından kaynaklanan cari işlemler açığı sorun yaratmamaktadır.

toplamının gayri safi yurtiçi hâsılaya oranı ($X+M/GSYİH$) formüle edilmektedir. Bir ülke dış ticarete ne kadar açıksa, dış ticaret hadlerinde bozulma veya dış talepte gerileme gibi dış şoklara maruz kalma riski de bir o kadar yüksek olmaktadır. Bu risklere karşı koyabilmek amacıyla, dış borç servisi sağlayacak ve dış borçları azaltabilecek döviz kazancı yaratılarak ülkenin dış ticarete konu olan malların üretimine ağırlık verilmesi gerekmektedir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 15).

Küçük ve dışa açık bir ekonomide dışa açıklık oranı çok yüksek olduğu için yurt dışında olan gelişmelerden ülke ekonomisi etkilenmesi kaçınılmaz olacak ve uygulanan iç politika araçlarını devam ettirmek güçleşecektir. Dışa açıklık oranının nispeten düşük olduğu ABD gibi büyük bir ekonomide ise, ülkede iç politikaya uygun bir şekilde hareket edilecektir. Bu sonuç, dış dengenin belirleyicisi olarak iç dengenin sağlanma gerekliliğinin, sanayileşmiş ülkelere oranla gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olduğunu göstermektedir (Vhysnyak, 2000, s. 33).

Mevcut politika uygulayıcılarının kredibilitesi; Bir ülkenin cari işlemler açığı vermesi beraberinde bunun finanse edilme ihtiyacını doğurur. Bir ülkenin dış açığı ya da döviz ihtiyacı hızla ve sürekli artarak belirli sınırları aşarsa, dışarıdan kredi sağlayanlar yeni kredi verme konusunda isteksiz davranabilirler. Hatta verdikleri kredileri geri çağırabilirler ki artan borç stoku, ülkenin borcunu geri ödeyememe riskini doğurmaktadır. Dolayısıyla ülkeler dış açıklarını belirli bir aralık da tutmak isteyeceklerdir (Timur ve Bilgili, 2005, s. 16).

Sermaye hareketlerindeki serbestlik; Sermaye hareketlerindeki serbestlik arttıkça, ülkenin olumsuz dış şoklarla karşı karşıya kalma riski de o nispetle yüksek olmaktadır. Bununla birlikte sermaye hesabı, ülkenin finansal sektörünün gelişmişlik düzeyine bağlı olarak, yurtiçi politikalarda disiplin sağlayıcı fonksiyon üstlenmektedir. Normal şartlarda ödemeler dengesinde cari açığı olan bir ülkenin sermaye hareketleride fazla olmaktadır. Ülkeye sermaye girişi olduğu sürece, ithalat yapılabilen ve dolayısıyla dış açık finanse edilebilmektedir. Dış açığı finanse edecek sermaye girişi sağlanamaz ise, ithalat ve ekonomi hızlı bir daralma sürecine girecektir. Daralmanın hızı ve boyutuna göre, bu durum kriz olarak da ortaya çıkabilmektedir (Arslanoğlu, 2003, s. 62–77).

Mevcut Politikaların Sürdürülebilirliği; Mevcut politika uygulamalarını önemli oranda değiştirmeyi gerektirecek ya da bir krize yol açabilecek dengesizliklerin varlığı durumunda cari işlemler açığının sürdürülemez hale geldiği ifade edilmiştir. Politikalarda değişiklik

yaşanması veya bir krizin ortaya çıkmasında bir iç ya da dış şokun etkisi olabilir. Dışsal sektör krizi, bir kur krizi veya dış borç krizi olarak ortaya çıkabilir. Bir kur krizi ulusal paranın hızla değer kazanmasına veya merkez bankasının döviz rezervlerinin azalmasına yol açacak bir panik şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Dış borç krizi ise, uluslararası finansman kaynaklarına erişilememesi, borç geri ödemesinde yaşanan sorunlar ya da borç yükümlülüklerinin yerine getirilememesidir (Roubini ve Backus, 2003, s. 18).

Cari İşlemler Açığının Hacmi; Sürdürülemez cari işlemler dengesizliklerinin, bir krize sebep olan birçok örneği, Cari İşlemler Açığı/GSYİH oranının büyük olduğu zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Dornbusch (2001), bir ülke parasının hızlı ve %25'i bulan reel değerlenmesi ve Cari İşlemler Açığı/GSYİH oranının %4'ü bulması halinde cari açığın sürdürülebilir olmasının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Bir ülkenin cari açık oranı bu kritik eşiği aştığı takdirde ülkenin her an krize açık hale gelebileceği düşünülmektedir (Uygur, 2001, s. 25).

1.3. İkiz Açık Teorisinin Ortaya Çıkışı

Bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki ampirik bağ, özellikle ABD'de 1980'in ikinci çeyreğinde yaşanan yüksek bütçe açıkları ve yine aynı dönemde bu açıklara çok yüksek denebilecek oranda eşlik eden cari açıklar sebebiyle dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Gelenekselci iktisatçılara göre bu durum, bütçe açıklarından cari açıklara doğru sebep sonuç ilişkisi olduğu yönünde değerlendirilmiştir. Buna göre, vergi oranlarında yapılacak indirim veya devlet harcamalarında yapılacak bir artışın ortaya çıkaracağı bütçe açıkları, reel faizler üzerinde baskı oluştururken, ülkeye sermaye girişi artmakta ve ulusal para değer kazanmaktadır. Bu durum ise cari açıkları kaçınılmaz kılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere geleneksel görüş, cari açıkların asıl sebebini bütçe açıklarına bağlamaktadır (Darrat, 1988, s. 880).

Bütçe açığı ile cari açık arasında oluşan korelasyon, bu iki açık arasında sebep- sonuç ilişkisi olabileceğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu iki açık arasında eğer varsa bir nedensellik bu ilişkinin ortaya konulması ve sorunun çözümü için politika önerilerini de beraberinde getirebilecektir (Akboşancı ve Tunç, 2002, s. 1-18). Bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki korelasyonun varsayımları ise aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- ✓ Bütçe açıkları cari açıkların nedenidir.

- ✓ Cari açıklar bütçe açıklarının nedenidir.
- ✓ Bu iki değişken arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.
- ✓ İki değişken de karşılıklı olarak birbirinin nedenidir.

Bunlardan ikincisi, bütçe açığı haricindeki diğer sebeplerden dolayı bir cari açık oluşması durumunda, devletin harcamaları artırma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Cari açıklar, ihracat seviyesinin ithalat seviyesinin altında gerçekleştiğini ifade eder. Genel manada, artan cari açıkların ulusal sanayiye negatif olarak etkilediğine ve bunun neticesinde ise cari açıkların milli gelirden azalmaya ve işsizlik seviyesinde artışa yol açtığına inanılmaktadır. Bu durumlarda devlet, cari açıklar arttığında ulusal sanayiye destekleyen harcamalarını arttıracak, bu da bütçe açıklarının artması sonucunu doğuracaktır. Böyle bir senaryoda bütçe, sadece devlet harcamalarının artması nedeniyle değil, ihracat miktarındaki azalma nedeniyle ortaya çıkan daha az milli gelir düzeyine bağlı olarak toplanan daha az vergi gelirlerinden dolayı da daha fazla açık verecektir. Bu halin gerçekleşmesi, dört numaralı hipoteze uygun düşen bir durumdur. Son olarak üç numaralı alternatif hipotez ise, bütçe ve cari açıkların sebeplerinin kendileri dışında, başka faktörler tarafından ortaya çıktığını belirtmektedir (Darrat, 1988, s. 880–881).

1.3.1. İkiz Açıkların Milli Gelir Hesaplama Metoduyla Gösterimi ve Teorik Anlatımı

İkiz açıklar hipotezi, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını ileri sürmektedir. Bu iki olgu arasında nedensellik ilişkisinin var olup–olmadığı, varlığı halinde ise nedenselliğin yönünü araştırmak büyük önem taşımaktadır. Dışa açık ekonomilerin ekonomi politikalarında, ikiz açıklar hipotezinin varlığı ve bu varlığın bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki belirleyiciliğinin pozitif yönde olması önem arz etmektedir (Papadogonas ve Stournaras, 2006, s. 595). Yine, bütçe açıkları ve cari işlemler hesabı değişkenleri arasındaki hareketliliğin yönünün bilinmesi, bu süreçte rol alan diğer makroekonomik değişkenlerin bilinmesi, ikiz açığın oluşmaması için uygulanacak politikalar açısından kritik öneme sahiptir (Zengin, 2000, s. 38). İkiz açığın meydana gelmemesi için, sadece para veya tek başına maliye politikasını uygulamak yeterli olmamaktadır. Genel politika, hem para hem de maliye politikalarının uyumlu bileşeni ile ortaya konulmalıdır. Çünkü her ikiz açığı tetikleyen ve bu açıkları birbiriyle ilintilendiren işsizlik, yüksek orandaki borçlanma, döviz kurlarının yüksekliği, enflasyon gibi diğer bazı ekonomik sorunların

giderilmesi, ekonomi politikalarının maksimum etkinliği ile mümkün olmakta ve açıklarda düşüş sağlanabilmektedir (Klein, 2006, s. 675).

İkiz Açıklar Hipotezini açıklamaya yönelik temelde iki değişik teori geliştirilmiştir. Bunlardan ilki, ikiz açıklar hipotezinin varlığını destekler yöndeki geleneksel (Keynesyen) yaklaşım, diğeri ise ikiz açıkların varlığını kabul etmeyen Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi'dir (Gök ve Altay, 2006, s. 24–25).

İkiz açıklar hipotezini destekleyen modeller ise, Keynesyen Harcama Teorisi, Mundell-Fleming Modeli, Feldstein Zinciri gibi modellerdir. Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi ise ilk defa Amerikalı İktisatçı Robert J. Baro tarafından 1974'te etraflıca ele alınarak geliştirilmiştir. Barro'nun çalışmasının bulguları temelde David Ricardo tarafından ünlü eseri “Ekonomi Politidin ve Vergilendirmenin Temel İlkeleri” adlı ünlü eserinde belirtilmiş olmasından dolayı, Barro'nun hipotezine “Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi” denilmiştir. Bu sebeple Barro'nun hipotezi temelde fertlerin tasarruf ve borçlarını gelecek kuşaklara bıraktığını, bu sebeple de “Rasyonel Beklentiler Hipotezi” çerçevesinde kamu açıklarının toplam talebi arttırmadığını iddia eder. Çünkü bu yaklaşıma göre devletin bugün sebep olduğu kamu açığı gelecekte vergi yükümlülüğu olarak hane halkına geri dönecektir. Rasyonel Beklentiler Hipotezi gereğince durumun bilincinde olan fertler de devlet tahvillerinin servet etkisi yaratmadığını, gelecekte kamu borcunun, faizi ile beraber kendilerince ya da kendilerini takip edecek olan kuşakça vergi yükü olarak devlete ödeneceğini bilerek tasarruflarını arttırlar. Çünkü Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi gereğince bütçe açıkları yatırımları, faiz oranlarını, tüketimi ve sonuçta cari açıkları etkilememektedir (Gök ve Altay, 2006, s. 24–25).

Gelecek dönem için devletin gelir ve giderlerinin tahmin edildiği, gelirlerin toplanmasına ve giderlerin gerçekleşmesine izin ve yetki veren bütçe sistemine göre, bütçenin denk olması gerekmektedir (Aksoy, 1993, s. 219). Klasik iktisatçılar ve maliyeciler tarafından kabul görmüş olan bu ilke, 1929'daki ekonomik buhrana kadar geçerliliğini korumuş olsa da, bu tarihten sonra müdahaleci devlet anlayışı benimsenmiş ve devletin ekonomide artan etkinliği kamu harcamalarının da artmasına yol açmıştır. Artan kamu harcamaların da kamu gelirleriyle karşılanamaması sonucu bütçe açıkları ortaya çıkmıştır (Özen, 2002, s. 1).

İkiz açıkların çeşitli gösterim yollarında biri olan, milli gelir hesaplama metoduyla gösterimi aşağıda anlatılmıştır.

Bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki nedensellik ilişkisi, milli gelir özdeşliği yardımıyla gösterilebilir. Açık ekonomilerde milli gelir dengesi toplam talebin toplam üretime denk olduğu noktada, yani planlanan toplam harcamalar ile milli gelirin birbirine eşitlendiği noktada gerçekleşmektedir (Seyidoğlu, 2001, s. 435).

Hiç şüphesiz, ülkeler minimum düzeyde de olsa başka ülkelerle ekonomik ilişkiler içerisindedirler. Fakat analizin anlaşılır kılınması amacıyla, şimdilik diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkiler ihmal edilerek, kapalı bir ekonomi varsayımı altında milli gelir dengesi ortaya konacaktır.

Toplam harcamalar, tüketim ve yatırım harcamaları bileşenlerinden oluşmaktadır. Toplam harcamaları “AE”, tüketim harcamalarını “C”, yatırım harcamalarının ise “I” ile gösterilmesi suretiyle toplam harcamalar şu şekilde ifade edilebilir.

$$AE = C(Y) + I \quad (1.1)$$

Burada tüketim harcamaları gelirin bir fonksiyonu olduğundan “C(Y)” şeklinde ifade edilmiştir. Bilindiği gibi, tüketim harcamaları gelirin (Y) artan bir fonksiyonudur. Gelirin bir kısmı tüketime ayrıldığından, artan gelir ile beraber tüketim harcamalarında da bir artış ortaya çıkacaktır. Burada ifade edilmek istenen şey, yatırım harcamalarının gelirden bağımsız olduğu varsayımının kabulüdür. Toplam üretimin toplam talebe eşitleneceği gelir - harcama akımında, tüketim ve yatırımın da gelir harcama akımına ilave edilmesi gerekmektedir.

Bu analize, kamu kesimi de eklenerek gelir - harcama akımı daha da genişletilebilir. Kamu kesimi her ülkede farklı ağırlıklarda da olsa, ekonomilerde önemli bir aktör olarak mutlaka yer almaktadırlar (Uluatam, 1999, s. 7–9). Kamu kesimi gelir - harcama akımına eklenildiğinde (1.1) numaralı denklem aşağıdaki hali alır.

$$AE = C(Y) + I + G - T(Y) \quad (1.2)$$

Yukarıdaki ifadede “G” kamu kesimi harcamalarını, “T” de vergileri ifade etmektedir. Bir ekonomide hükümetler, harcamalar yapacak, bu harcamaları karşılamak için de vergi toplayarak gelir elde edecektir. Kamu kesimi harcamaları, bütçe kanunu ile bir dönem önceden yasama organınca belirlenip yürütme organına iletilir. Bu yüzden kamu harcamaları gelirin bir fonksiyonu olarak belirtilmemiştir. Kamu kesimi gelirleri ise yine bütçe kanunu ile bir dönem önceden belirlenmektedir. Kamu kesiminin gelirlerinin en önemli unsuru

vergilerdir. Vergiler çok çeşitli olmakla birlikte genellikle ülkelerin vergi yapısı içinde gelirin belirli bir oranı şeklinde alınan gelir vergisinin önemli bir ağırlığı görülmektedir. Bu nedenledir ki, vergiler gelirin bir fonksiyonu olarak ifade edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere kamu kesimi harcamaları, gelir - harcama akımına bir ilave, vergi gelirleri ise gelir - harcama akımından bir sızıntı olma durumundadır. Bu sebeple vergiler, toplam harcama fonksiyonuna negatif işaretle dâhil edilir (Uluatam, 1999, s. 287–327).

Buraya kadar yapılan analizlerde dış ticaretin olmadığı kabulü ile bir kapalı ekonomi modeli incelenildi. Oysa her ülke belirli oranlarda da olsa başka ülkelerle ticaret yapmaktadır. Böylece toplam harcama fonksiyonuna dış ticaret ilave edildiğinde denklem (1.2) de olduğu şekliyle gösterilir.

$$AE = C(Y) + I + G - T(Y) + X - M(Y) \quad (1.3)$$

Yukarıda da gösterildiği gibi, “X” ihracatı, “M” ithalatı ifade etmektedir. İthalat gelir-harcama akımından parasal bir sızıntı, ihracat gelir - harcama akımına parasal bir ilave anlamına gelmektedir (Tunca, 1999, s. 21). Bu sebeple ihracat pozitif, ithalat ise negatif işaret olarak denkleme dâhil edilmiştir. İhracat, diğer ülkelerin bu ülkenin mal ve hizmetlerine olan tüketimlerini ifade etmektedir. Bu yüzden diğer ülkelerin bu ülkeden gerçekleşen tüketim talepleri yani ihracat, bu ülkenin gelir-harcama akımına ilave durumundadır. İthalat ise bu ülkede yaşayanların başka ülkelere mal ve hizmet talepleri karşılığı yabancılara aktardığı ödemelerdir. Bu nedenledir ki, gelir harcama akımından sızıntı durumundadır (Gök ve Altay, 2006, s. 22).

Bir ülkenin ihracat seviyesi, diğer ülkelerin bu ülke mal ve hizmetlerine olan talebine bağlıdır. Diğer ülkelerin ihraç mallarına olan talepte, bu ülkelerdeki milli gelir düzeyinden kurlara, genel ekonomik atmosferden, dış ticarete konu olan malların uluslararası pazarlardaki rekabet güçlerine kadar birçok faktörce belirlenmektedir. Bu analizde, incelenen dönem boyunca sayılan bu faktörlerin değişmez olduğu kabul edilip otonom bir ihracat büyüklüğü varsayılmıştır. Ülke ithalatının seviyesi yabancı mal ve hizmetlere olan talebi ifade ettiğinden temelde gelire bağımlıdır ve bu nedenle de yukarıda ki (1.3) numaralı denklemde ithalat, gelirin bir fonksiyonu olarak gösterilmiştir. Sözü edilen denklemde $[X - M(Y)]$ ifadesi dış ticaret bilançosunu ya da bir başka ifadeyle dış ticaret dengesini ifade etmektedir (Gök ve Altay, 2006, s. 22).

Açık bir ekonomide toplam harcamaların toplam gelire denk olacağı daha önce belirtilmişti. Toplam harcamaları toplam gelire eşitleyerek gelir - harcama akımı aşağıda olduğu gibi tamamlanabilir.

$$Y = AE \quad (1.4)$$

$$Y = C(Y) + I + G - T(Y) + X - M(Y) \quad (1.5)$$

Yukarıdaki denklemde de görüldüğü üzere tüketim harcamaları, yatırımlar, devlet harcamaları ve ihracat artışı gelir arttırıcı özellik arz ederken, vergilerin ve ithalatın artması ise gelir azaltıcı etkiye sahiptir. Bu arada gelirin bir kısmının harcanacağı, harcanılmayan kısmının da tasarruf edileceği genel kabulü altında gelir, aşağıda gösterildiği gibi yazılabilir.

$$Y = C(Y) + S(Y) \quad (1.6)$$

Yukarıdaki eşitlikte “S” tasarrufları temsil etmektedir. Gelirin bir kısmı harcanacak, harcanılmayan kısmına da tasarrufa ayrılacağından tasarrufun gelire bağlı bir fonksiyon olduğu açıktır. Buradan da anlaşılacağı üzere yukarıdaki (1.5) numaralı eşitlik aşağıdaki şekilde de yazılabilir.

$$Y - C(Y) = I + G - T(Y) + X - M(Y) \quad (1.7)$$

(1.5) nolu eşitlik düzenlenerek elde edilen eşitlik (1.7)'nin sol kısmı tasarruf olarak ifade edilebilir. Bu durumda aşağıdaki eşitlik elde edilir.

$$S(Y) = I + G - T(Y) + X - M(Y) \quad (1.8)$$

Yukarıdaki eşitlik de eksi işaretli ifadelerin eşitliğin diğer tarafına geçirilerek düzenlenmesi halinde gelir-harcama akımından sızıntılar ve gelir-harcama akımına ilaveler şeklinde eşitliğin her iki tarafına ayrılmış olur.

$$S(Y) + T(Y) + M(Y) = I + G + X \quad (1.9)$$

Böylece denge milli gelir düzeyinde gelir - harcama akımından toplam sızıntılar ile gelir-harcama akımına toplam ilavelere eşit olur. Denklem (1.9) yeniden düzenlenirse aşağıdaki eşitlik elde edilir.

$$[X - M(Y)] = [T(Y) - G] + [S(Y) - I] \quad (1.10)$$

Yukarıdaki eşitlik, dış ticaret açığının bütçe açığı ve tasarruf - yatırım farkına denkliğini ortaya koymaktadır. Bu eşitliğe göre dışa açık bir ekonomide, dış ticaret açığı bütçe açığı ile yatırım - tasarruf farkı toplamına eşittir. Yatırım - tasarruf farkının süreç içinde istikrarlı bir büyüklük olduğu hipotezinde bütçe dengesindeki dalgalanmalar doğrudan dış ticaret dengesini etkileyecektir. Bu durumda da ikiz açıklar hipotezinin varlığından söz edilir hale gelecektir (Uluatam, 1999, s. 287–327).

Eşitlik (1.10)'a göre kamu kesimi gelirlerinin kamu kesimi harcamalarını aşması halinde, ortaya çıkan bütçe açığı, tasarruf fazlasına ya da dış ticaret açığına ya da her ikisinin birden oluşmasına sebep olabilecektir. Dolayısıyla eşitlik (1.10) bütçe açıklarının sebep olabileceği etkileri göstermekle birlikte herhangi bir sebep-sonuç ilişkisi taşımamakta, yani ilişkinin yönü hakkında bilgi vermemektedir (Niskanen, 1988, s. 508). Sözü edilen eşitlik aynı şekilde yatırım-tasarruf eşitsizliğinin ya da dış ticaret açıklarının muhtemel etkilerini göstermektedir. Fakat dış ticaret açığının mı bütçe açığına ya da bütçe açığının mı dış ticaret açığına sebep olduğunu ya da bunlar arasında her hangi bir sebep sonuç ilişkisinin varlığı hakkında bile bilgi vermemektedir. Ancak yukarıdaki eşitlik, açık bir şekilde dış ticaret $[X - M(Y)]$ ile bütçe ve tasarruf-yatırım farkının $[T(Y) - G] + [S(Y) - I]$ dönem sonu (ex-post) olarak eşit olduğunu ifade eder (Gök ve Altay, 2006, s. 24).

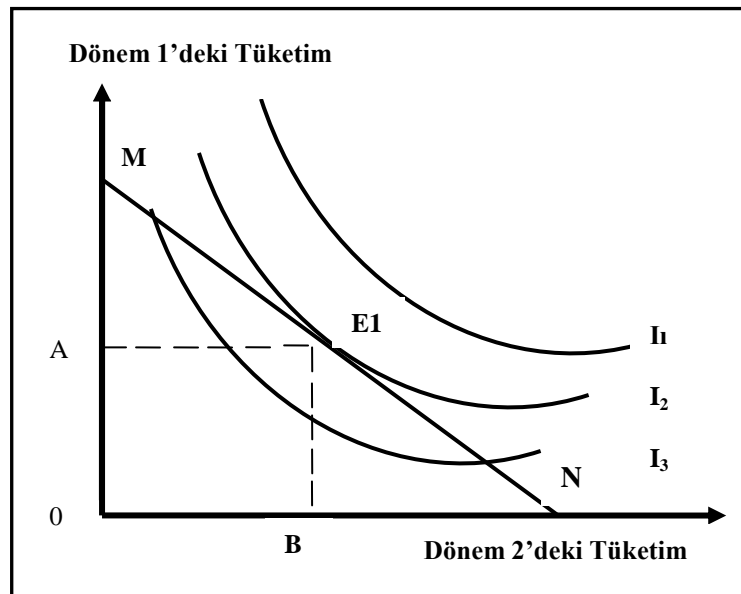
1.3.1.1. Neo-Klasik Yaklaşım

Neo-Klasik yaklaşım üç temel varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, her birey tüketim miktarını zamanlararası tüketim optimizasyonuna göre belirlemektedir. İkincisi, bireylerin beklenen yaşam süreleri sınırlıdır. Üçüncü varsayım ise, her aşamada piyasa temizlenmesi sağlanmaktadır. Bu varsayımlar, bireylerin tüketimlerini ve dolayısıyla da bütçe açıklarının ekonomi üzerindeki etkilerinin izlenmesinde oldukça önemli çıkarımlar sağlamaktadır (Bernheim, 1989, s. 57–60).

Zamanlararası tüketim optimizasyonu 1930 yılında Amerikalı iktisatçı Irving Fisher tarafından geliştirilen “zamanlararası tüketim seçimi” analizinin optimizasyon denemesi ile ulaşılan bir sonuçtur. Bu denemeye göre bireylerin bugünkü tüketimleri sadece bugünkü gelirlerine bağlı değil, gelecekteki gelirlerine de bağlıdır. Dolayısıyla bireylerin bugünkü tüketimleri, bugünkü ve daha sonraki dönemlerdeki yani beklenen yaşam boyu gelirlerinin

bugünkü değerinin bir fonksiyonudur. Fisher'in geliştirdiği analize göre, bireyler borçlanarak, bugünkü tüketimlerini bugünkü gelirlerinin üzerinde yapabildikleri gibi gelecekte daha fazla tüketmek için bugün tasarruf da yapabilirler (Bernheim, 1989, s. 57–60).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Neo klasik yaklaşımın “zamanlararası tüketim optimizasyonu” varsayımına göre bireyler, bugün ve daha sonraki dönemlerde ne kadar tüketebileceklerini “zamanlararası bütçe kısıdı” yani bugün ve yarın ne kadar tüketebileceklerini gösteren fonksiyon altında fayda maksimizasyonu yaparak belirlerler. Böylelikle bireyler maksimum faydaya ulaşabilmek için bugünkü ve gelecekte beklenen toplam gelirlerinin ne kadarını bugün, ne kadarını gelecek dönem de harcayacaklarına karar vererek tüketimlerini, yaşam sürelerinin her döneminde eşit olacak şekilde dağıtırlar. Böylelikle bireyler için, zamanlararası tüketim optimizasyonu gerçekleşmiş olmaktadır (Bernheim, 1989, s. 57–60).

Şekil 1.1: Zamanlararası Tüketim Optimizasyonu

Kaynak: Mankiw, 2002, s. 441'den uyarlanmıştır.

Şekil 1.1'de bu durum, iki dönemli bir analiz için gösterilmektedir. Dikey eksen 1. dönem ki bugünkü tüketim, yatay eksen de 2. dönem yani yarınki tüketim bulunmaktadır. MN doğrusu, tüketiciye sahip olabileceği alternatif tüketim düzeylerini yani bugünkü ve yarınki tüketim düzeylerini gösteren “zamanlararası bütçe kısıtı”nı, I_1 , I_2 ve I_3 eğrileri ise tüketiciye aynı tatmini sağlayan bugünkü ve yarınki tüketim bileşimlerini temsil eden “zamanlararası kayıtsızlık eğrileri”ni göstermektedir (Bernheim, 1989, s. 58–60).

Burada veri faiz oranında (i), eğer birey gelirinin tamamını 1. dönemde tüketecek olursa,

birinci dönemdeki cari gelirini (Y_1) ve ikinci dönemdeki cari gelirinin bugünkü değerinin [$Y_2 / (1 + i)$] toplamını harcayacaktır. Dolayısıyla bütçe kısıtı dikey eksenini M noktasında kesecek, OM aralığı da $Y_1 + [Y_2 / (1 + i)]$ büyüklüğünde olmuş olacaktır. Benzer şekilde eğer birey gelirinin tamamını 2. dönem harcamak isterse bu durumda 2. dönemdeki cari gelirini ve 1. dönemki gelirinin 2. dönemdeki değerini harcayacaktır. Bu nedenle bütçe kısıtı yatay eksenini ON büyüklüğünün $Y_2 + [(1 + i)Y_1]$ kadar olduğu N noktasında kesecektir (Bernheim, 1989, s. 58–60).

Zamanlararası tüketim optimizasyonunu tercih edecek olan birey, optimizasyon gereği bütçe kısıtı altında fayda maksimizasyonu yapacaktır. Buna göre tüketim iki dönem arasında öyle paylaşılmalıdır ki fayda maksimizasyonu sağlanmış olsun. Şekil 1.1 'den de görüleceği gibi birey E_1 noktasında dengeye gelecektir. Bu durum bize birey gelirinin A kadar miktarını 1. dönemde, B kadar miktarını da 2. dönemde tüketerek dengeye geleceğini göstermektedir.

Beklenen yaşam boyu gelirden bir artma ya da azalma olması halinde bireyler için artık yeni bir zamanlararası bütçe kısıtının varlığı söz konusu olur. Bireyler böyle bir durumla karşılaşılırsa, zamanlararası tüketim optimizasyonu yeniden yaparak her dönemki tüketimlerini buna göre değiştirirler, bu işleme “tüketim düzleştirme” denir (Bernheim, 1989, s. 58–60).

Gerçek kişiler zamanlararası tüketim optimizasyonunu yaparlarken kendileri için kısıtlı bir beklenen yaşam süresinin varlığını dikkate alırlar. Bu varsayım ise aşağıda değinilecek olan Ricardocu yaklaşımla Neo-Klasik yaklaşım arasındaki temel farkı belirleyen unsurdur (Bernheim, 1989, s. 59–60).

Neo-Klasik yaklaşıma göre bireyler tüketimlerini, yaşam sürelerini hesaba katarak, bir diğer ifadeyle zamanlararası tüketim optimizasyonu yaparak belirlemektedirler. Devletin kamu harcamalarını arttırarak veya vergileri azaltarak bütçe açığı yaratması devletin borçlanmasına, daha sonraki dönemde de bu borcu ödemek için vergileri arttırmasına neden olacaktır. Bu durumda ise bireyler, sürekli bütçe açıklarının gelecekte diğer kuşaklara vergi artışı şeklinde yansıtılacağını ve de yaşam sürelerinin de sınırlı olduğunu bildiklerinden dolayı, yaşam boyu tüketimlerini arttıracaklardır. Böyle bir durumda bireylerin yaşam boyu gelirleri, devletin uygulayacağı genişletici maliye politikaları yani harcamalarını arttırması veya vergileri indirmesi sonucu artmış olacaktır. Neo-Klasikler'e göre bireyler için tüketim, yaşam boyu gelirin bir fonksiyonu olacağından dolayı, yaşam boyu gelirin artması tüketimin

de artmasını sağlayacaktır. Şayet ekonomi tam istihdamdaysa, artan tüketim tasarrufların azalmasına yol açacak, bu durum da faiz oranlarının artmasına, böylece de özel sermaye birikimi üzerinde “dışlama etkisi” oluşmasına sebep olacaktır. Oldukça önemli sayıdaki iktisatçı ya göre; böylesi bir sonucun ortaya çıkması hali, ekonominin geneli için oldukça zararlı sonuçlar doğuracağı yönündedir. Böylece Neo-Klasik görüş, özellikle “tüketim düzleştirmesi” nedeniyle geçici bütçe açıklarının, ekonomiye oldukça küçük ve önemsiz etkileri olduğunu, sürekli bütçe açıklarının ise sermaye birikimini engelleyerek ekonomi üzerinde olumsuz etkilere yol açtığını belirtmektedir (Bernheim, 1989, s. 59–60).

1.3.1.2. Keynesyen Yaklaşım

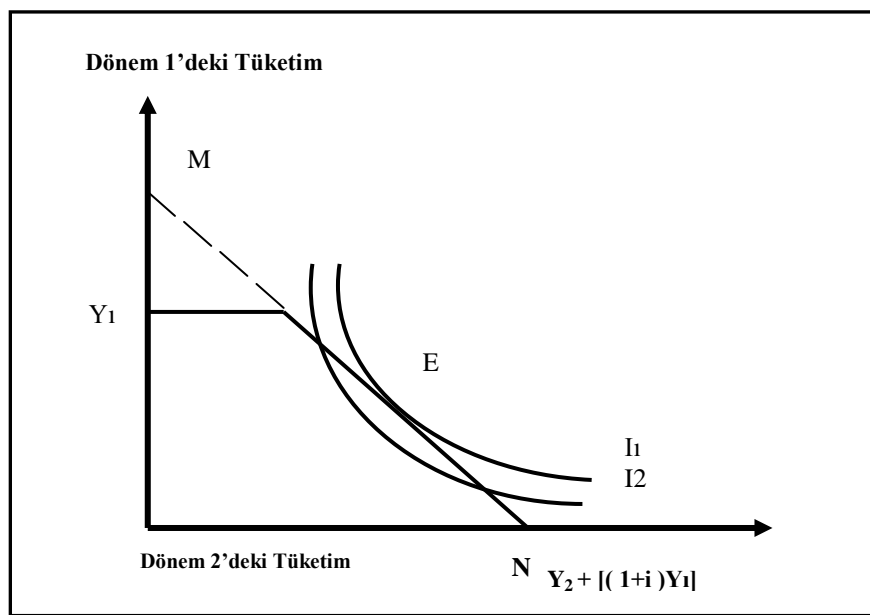
Geleneksel Keynesyen yaklaşım, Neo-Klasik yaklaşımdan iki temel noktada ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi, Keynesyen yaklaşımın ekonomide işsizlik halinin olabileceğini kabul etmesidir. İkincisi ise, toplumun önemli bir kısmının “miyop” veya “likidite sınırlaması” altında davrandığı düşüncesidir.

Keynesyen miyopluk hipotezi, en anlaşılır haliyle uzağı görememe olarak tanımlanabilir (Dornbusch ve Fischer, 1994, s. 314). Örneğin, bu hipoteze göre bireyler bu gün yapılacak bir vergi indiriminin gelecekteki gelirlerine olabilecek etkilerini yeterince değerlendirememekte ve anlayamamaktadırlar. Böylece bireyler gelecekteki gelirleri hakkında doğru olmayan beklentilere sahip olacaklar ve “rasyonel beklentiler hipotezine” aykırı bir şekilde hataya düşmektedirler. Bu durumda vergilerin azaltılması veya kamu harcamalarının artırılması bireyler için harcanabilir gelirlerinin arttığı düşüncesine yol açacak ve bireyler tüketimlerini arttıracaklardır. Likidite sınırlaması, tüketicilerin bugün tüketimlerini artırabilmek için borçlanma gibi alternatiflerinin daha az ya da daha çok olmadığını ifade eder (Mankiw, 2002, s. 417). Oysa tüketicilerin gelecekte, bugünden daha fazla gelire sahip olacakları beklentisi içinde olmaları, onları zamanlararası tüketim optimizasyonu gereği, bugünkü tüketimlerinin bugünkü gelirlerinden daha fazla olması sonucunu doğuracaktır. Fakat tüketiciler zamanlararası tüketim optimizasyonu yapıyor olsalar dahi, likidite sınırlaması olduğu varsayımı altında bugün borçlanamıyor olacakları için, bugünkü tüketimlerini cari gelirlerine göre yapmak zorunda kalacaklardır (Bernheim, 1989, s. 60).

Bu durum Şekil 1.2'de görülmektedir. Likidite sınırlaması olması halinde, tüketicilerin bugünkü gelirinin bugünkü tüketimlerine eşit olması zorundadır. Bu nedenle, zamanlararası bütçe kısıtı dirsekli bir eğri şeklini alır. Çünkü tüketici için, dönem 1'deki tüketim aynı

dönemki gelirden (Y_1) daha fazla olamayacaktır.

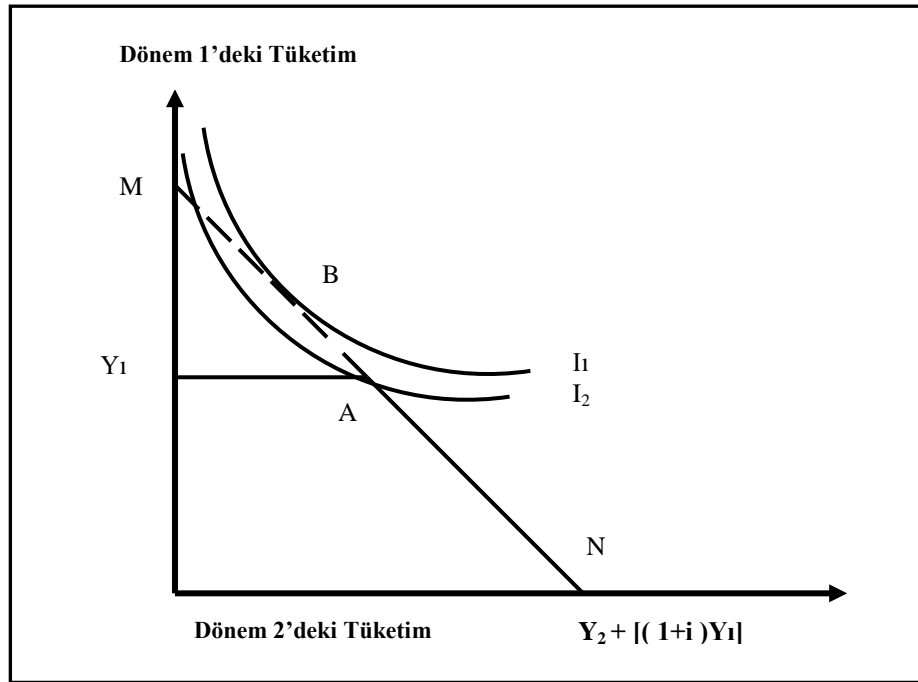
Likidite sınırlamasının tüketicinin zamanlararası tüketim seçimine ilişkin kararını nasıl etkileyeceği, tüketicinin likidite sınırlaması olmasaydı borçlanmak isteyip istemeyeceğine bağlı olarak değişecektir. Bir örnek vermek gerekirse, Şekil 1.2'de bir sonraki dönem de borçlanmak istemeyen ve bu yüzden de likidite sınırlılığında etkilenmeyen bir tüketici görülmektedir. Bu tüketici fayda maksimizasyonunu birinci dönem tasarruf edip ikinci dönem daha fazla tüketmekle yaptığından likidite sınırlılığında etkilenmemiş, E noktasında dengeye gelmiştir (Bernheim, 1989, s. 60).

Şekil 1.2: Etkin Olmayan Likidite Sınırlılığı Altında Tüketim Optimizasyonu

Kaynak: Mankiw, 2002, s. 446'dan uyarlanmıştır.

Şekil 1.3'te ise ikinci dönem de daha yüksek gelir beklentisi içinde olan ve ayrıca birinci dönemde borçlanarak cari gelirinden daha fazlasını tüketmek isteyen bir tüketici gösterilmiştir. Bu durumda likidite sınırlılığı etkili olmaktadır. Şayet likidite sınırlılığı olmasaydı, tüketici B noktasında dengeye gelecek Y_1 cari gelir düzeyinden daha fazla tüketecektir. Ancak likidite sınırlılığı söz konusu olduğundan dolayı tüketici daha az tatmin sağlayan A noktasında dengeye gelmek zorunda kalacaktır. Böylesi bir tüketici için likidite sınırlılığının etkinliğinden söz edilebilir. Bu durumda tüketicinin tüketimi ancak, vergi indirimi ya da daha başka bir sebeple harcanabilir gelirlerinde meydana gelen bir artışla sağlanabilecektir. Tüketici gelirinde yeteri kadar artış sağlanabilirse, tüketici daha yüksek bir tatmin düzeyinde tüketim optimizasyonuna ulaşmış olacaktır. Bu da şekil 1,3'te ki B noktasında sağlanmış olacaktır.

Şekil 1.3: Etkin Olan Likidite Sınırlılığı Altında Tüketim Optimizasyonu

Kaynak: Mankiw, 2002, s. 446'dan uyarlanmıştır.

Bu durumda gelecekte beklenen gelirleri nispi olarak fazla olan ve bu yüzden de cari dönemde borçlanmak isteyen fakat likidite sınırlılığıyla karşılaşan tüketiciler vergi indirimi sonucu tüketimlerini belirli bir miktar artıracaklardır (Bernheim, 1989, s.60).

Böylece Keynesyen görüşün miyopluk ve likidite sınırlılığı varsayımı, toplam tüketimin harcanabilir gelirdeki değişimlere karşı oldukça duyarlı olmasını garanti eder (Bernheim, 1989, s. 60).

Bu yönüyle Keynesyen görüş Neo-Klasik görüşten farklıdır. Neo-Klasikler'de tüketiciler, vergilerdeki azalış sonucu tüketimlerini, gelecekte vergi artışıyla karşılaşmayı beklememeleri halinde arttırmaktadırlar. Başka bir ifadeyle tüketiciler yaşam boyu gelirin değişmesi sonucu tüketim miktarlarının değişmesi gibi, yaşam boyu değişimler meydana getirecek etkilere karşılık verir. Böylesi etkilere verdikleri tepkileri de geri kalan ömürlerine yaydıklarından yani "tüketim düzeltmesi" yaptıklarından, vergi oranlarının azaltılması gibi politikaların anında etkili olması mümkün olmamaktadır (Eisner, 1989, s. 82)

Keynesyen iktisatçılara göre, ekonomi eksik istihdamda ise toplam talep artışı milli geliri çarpan etkisiyle arttıracak ve böylece bütçe açığı hem tüketimi hem de milli geliri uyaracağından tasarruflarda ve sermaye stokunda ters yönlü bir değişimi gerektirmeyecektir.

Neo- Klasikler'in aksine, bazı Keynesyen iktisatçılar, bütçe açıklarının özel yatırımları dışlama etkisinden ziyade bunları arttırıcı etkisinin olduğunu belirtirler. Keynesyen iktisatçılar bu durumu kamu yatırımlarının özel yatırımların marjinal verimliliğini arttırdığı görüşüne dayandırır. Çünkü devlet yol, köprü ve havaalanı gibi altyapı yatırımları yaparak özel yatırımlar için pozitif dışsallık sağlayarak yatırımlarının etkinliğini ve verimliliğini artırır. Sonuç olarak da, doğru zamanlanmış açıkların faydalı sonuçlar doğurabileceği söylenebilecektir (Eisner, 1989, s. 82–84). Keynesyen Görüşü Neo-Klasiklerden ayıran unsurlardan sonra bu görüşü açıklamaya yönelik yaklaşımlara değinilecektir. Bunlar;

Keynesyen Gelir-Harcama Görüşü; Bu yaklaşıma göre, kamu harcamalarında meydana gelen artışlar ya da vergi oranlarında yapılan indirimlerin sebep olacağı, efektif talepte artışa yol açarak üretime ve tüketime pozitif etkide bulunur. Böyle bir politika uygulamasının sonucu ise milli geliri çarpan yoluyla arttırması olacaktır. Burada meydana gelen gelir artışı ithal mallarına olan talebi ve sonuçta ise cari işlem açıklarını arttıracaktır. Böylece bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları aynı istikamette hareket ederek ikiz açıkları ortaya çıkarmaktadır (Akboşancı ve Tunç, 2002, s. 3).

Bütçe Açığının Dolaylı Etkisi (Mundell-Fleming Modeli); Mundell-Fleming modeli sermayenin tam hareketli olduğu küçük ve dışa açık bir ekonomi modeli varsayımı üzerinden hareket eder. Buna göre, uluslararası sermaye hareketleri ticarete konu olan mal ve hizmetlerin hareketinden çok daha hızlı olur. Çünkü uluslararası yatırımcılar uluslararası faiz farklılıklarını takip ederek, faiz oranı yüksek olan ülkelerde paralarını değerlendirmektedirler. Dolayısıyla ülkeler arasındaki farklı faiz oranları sonucu yüklü miktarda sermaye, faiz oranının yüksek olduğu ülkelere hareket ederek buradaki yüksek faiz oranlarını düşürür ve böylece ülkelerarası faiz oranı farklılıkları ortadan kalkıncaya kadar bu hareketlilik devam eder. Buna karşın ticarete konu olan mal ve hizmetlerin ülkelerarası dolaşımı çeşitli nedenlerden dolayı yavaş olmaktadır. Dolayısıyla Mundell-Fleming modelinin temel varsayımı, sermaye hareketlerine herhangi bir engellemenin olmadığı ülkelerde, o ülkenin faiz oranının, dünya faiz oranına eşit olacağı varsayımının gerçekleşmiş olacağıdır. Oysaki gerçek dünyada bu varsayım tam olarak karşılık bulamamaktadır. Bunun nedeni ise, gerçek dünyada ulusal ekonomiler makroekonomik istikrar, sermaye hareketleri kontrolleri, geleceğe dönük kur beklentileri ve politik riskler gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Günümüzde ise, gelişen teknoloji kanalıyla dünyanın en uzak yerlerindeki politik ve ekonomik gelişmeler takip edilebilmekte ve yine gelişmiş iletişim sistemleri yardımıyla dünyanın her yerine, herhangi bir engel konulmamışsa sermaye aktarımı kolaylıkla yapılabilmektedir. (Gök ve

Altay, 2006, s. 29–34).

Bütçe Açığının Doğrudan Etkisi; Hükümetlerin genişletici maliye politikaları uygulamalarının sonucu olarak ortaya çıkan kamu açıkları ekonomideki toplam talebin artması sonucunu doğuracaktır. Fazlaşan kamu harcamaları ya da vergi oranlarındaki bir indirim ulusal talebin artmasına sebep olacaktır. Ancak ulusal talepte meydana gelen artışın bir kısmı bu ülkenin ithalat eğilimine bağlı olarak yurt dışına kayacak, böylece ithalat miktarı artacak ve net ihracat miktarı azalacaktır. Böyle bir durumda kamu açıkları direkt olarak cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkileyerek cari işlemler açıklarının oluşmasına sebep olacaktır. Diğer bir ifadeyle genişletici maliye politikalarının cari işlemler üzerinde oluşturduğu doğrudan etki harcamalar yoluyla ithalatın artması şeklinde olacaktır (Ümit ve Yıldırım, 2007, s. 84).

Feldstein–Horioka Görüşü; Feldstein ve aynı görüşte olan diğer iktisatçılar, açık bir ekonomide ulusal yatırımların en azından belirli bir miktarının yurtdışı tasarruflarla karşılanabileceği olasılığını hesaba katmaktadırlar. Böylece, açık ekonomilerde ulusal yatırımlar ve ulusal tasarruflar arasındaki bağın zayıflayabileceği kanısına varmaktadırlar. Burada ifade etmek gerekirse, Feldstein-Horioka yaklaşımına göre, ulusal tasarruflar ve ulusal yatırımlar arasında gözlenen pozitif yönlü güçlü bir ilişki, uluslararası sermaye hareketsizliğinin bir delili olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Oysa uygulamada uluslararası sermayenin hareketliliğinin oldukça yüksek olduğu ve özellikle son yirmi yılda büyük bir hız kazandığı görülmektedir. Finansal piyasalarda sürekli hızlanan bir bütünleşme eğilimi gözlemlenmekte ve bu yüzden de uluslararası sermayenin hareketsizliği varsayımına bazı iktisatçılar tepki göstermektedirler (Levy, 2000, s. 101–102).

1.3.1.3. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşıma göre, bütçe açıklarının ekonomi üzerindeki en önemli etkisi, onun enflasyonist baskı oluşturmasıdır. Enflasyonun asıl sebebi olarak bütçe açıkları ve açıkların finansmanı, Friedman (1968)'den beri iktisatçıların dikkatlerini üzerine çekmiştir. Dwyer (1982)'ye göre bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki en direkt bağlantı, bütçe açığı sonucunda toplam harcamaların artması ve ekonominin tam istihdamda olmasından dolayı da bu talep artışının fiyatlar genel seviyesinde artışa neden olması olarak açıklanabilir. Bu nedensellik bağı, bu konuyla ilgili olarak hem en fazla hem de en uzun ömürlü olarak ortaya konulmuş olan ilişkidir (Saleh, 2003, s. 10).

Wagner ve Buchanan (1977)'na göre bütçe açıkları politik baskılar neticesinde emisyon⁶la kapatılarak enflasyona neden olacaktır. Çünkü para otoriteleri politik baskı altında olduklarından fiyat istikrarı sağlama amacından ayrılacak ve politik baskılara göre hareket edeceklerdir. Sargent ve Wallace (1981)'da merkez bankasının bütçe açıklarını şimdi ya da daha sonraki dönemlerde emisyona gitmek zorunda kalacağını vurgulamışlardır. Çünkü devlet iç borçlanma senetleriyle kapatılan bütçe açıkları faiz oranlarını yükselteceğinden, açıklar sürdürülebilir olmayacak ve neticede merkez bankası bütçe açıklarını emisyonla kapamak durumunda kalacaktır. Er ya da geç böylesi bir finansman yönteminin sonucunda, para arzı ve fiyatlar genel düzeyi artacaktır (Sargent ve Wallace, 1981, s. 1–2). Daha sonraları bu bulgular açık ekonomi ve alternatif finansman yöntemleri için de genelleştirilmiştir (Saleh, 2003, s. 11).

Miller (1983) ise bütçe açıklarının emisyon yoluyla kapatılsa da kapatılmasa da enflasyonist baskılar doğuracağını belirtmiştir. Buna göre bütçe açıkları iki şekilde enflasyonist sonuçlar doğurmaktadır. Bunlardan *birincisi* Sargent ve Wallace (1981)'nin de ifade ettiği gibi merkez bankasının bütçe açığını emisyonla finanse etmek zorunda kalması sonucu oluşur. *İkincisi* ise dışlama etkisi kanalıyla oluşur. Buna göre bütçe açıklarında meydana gelecek artış faiz oranlarının artmasına, bu artışa bağlı olarak özel yatırımların dışlanmasına ve neticesinde reel milli gelir büyüme oranının düşmesine sebep olacaktır. Para arzında bir değişiklik olmadan milli gelirin azalması sonucu enflasyon ortaya çıkacaktır. Ayrıca finansal sektörde, yüksek faiz oranları devlet tahvillerinin likiditesini arttıran repo gibi yeni finansal araçların ortaya çıkarılması sonucunu teşvik edecektir. Böylece özel sektör devlet tahvillerini de parasal varlıklar olarak kullanmaya başlayacaktır. Bunun sonucunda emisyon bir şekilde devlet tarafından değil ama özel sektör tarafından etkin bir şekilde yapılmış olacaktır. Bütün bunların sonucunda para arzı aynı seviye de kalsa dahi bütçe açıkları fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine sebep olacaktır (Saleh, 2003, s. 11–12).

Meltzer (1989), birçok gelişmiş ülke örneklerini ortaya koyarak enflasyonun sebebinin bütçe açıkları olduğunu belirtmiştir. Buna göre 1980'lerde Bolivya, Arjantin ve Brezilya'da devlet harcamalarının emisyon yoluyla finanse edilmesi sonucunda yüksek oranlarda enflasyon yaşanmıştır. Ayrıca Meltzer, birçok gelişmiş ülkeye ait verilerin, bütçe açığındaki artışların eninde sonunda enflasyonist etkilere sebep olacağı görüşüne katılmadığını ifade

6 Emisyon; çıkarmak, yaymak, ihraç etmek, dolaşıma sokmak gibi anlamlara gelmektedir. Bir ülkede kağıt para, tahvil ve bono, hisse senetleri gibi değerlerin ilk kez piyasaya sürülmesine emisyon denir. Emisyon hacmi ise, Merkez Bankası tarafından ihraç edilen (piyasaya sürülen) banknotların toplam tutarını ifade etmekte, "Tedavüldeki Banknotlar" olarak da adlandırılmaktadır.

etmiştir (Saleh, 2003, s. 11–12).

Barro (1979), parasalcıların iddia ettiği gibi, bütçe açıklarının enflasyona sebep olmadığını, beklenen enflasyonun bütçe açıklarına sebep olduğunu iddia etmiştir. Buna göre devletin bütçe açıkları, piyasadaki devlet borç senetlerinin nominal değerindeki değişmedir. Eğer beklenen enflasyon oranı yükselirse devlet borç senetlerinin de reel değerinin korunması için nominal değerleri artırılmalıdır (Barro, 1979, s. 951–952). Parasalcılar ise bütçe açıkları ile enflasyon arasında nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmektedirler. Onlara göre devlet borç senetleriyle finanse edilen yüksek miktardaki bütçe açıkları sonucunda faiz oranlarında yukarı yönlü baskı oluşacaktır. Faiz oranlarındaki hareketlenmeleri frenleme endişesi olan merkez bankası, zaman içinde para arzını arttırma eğiliminde olacaktır (Saleh, 2003, s. 11).

İkiz açıklar hipotezinin varlığını iddia eden geleneksel yaklaşımın, bu hipotezi açıklamak için geliştirdiği yaklaşım ve görüşlerden sonra, aşağıda ikiz açıklar hipotezini kabul etmeyen ve bu açıkların varlığını birbirinden bağımsız başka argümanlara dayandıran yaklaşım olan Ricardocu Yaklaşım'a değinilecektir.

1.3.1.4. Ricardocu Yaklaşım

Bu hipotezin ismi onu ilk kez ortaya çıkaran kişi David Ricardo olduğu için onun adıyla anılıyor olmasına rağmen varsayımlarında şüphe ettiği için kabul etmemiştir. Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi ilk kez Barro (1974) tarafından geliştirilmiştir. Barro analizinde(1974), Samuelson (1958) ve Diamond (1965)'in üst üste binen kuşaklar modelini kullanmıştır. Her ne kadar Ricardo bütçe açığının vergilerle ya da borçlanmayla finansmanın fark edeceğini ifade etmiş olsa da bunu söyleyen ilk kişi olduğundan hipotezin isminin “Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi” olması uygun görülmüştür (Barro, 1989, s. 39).

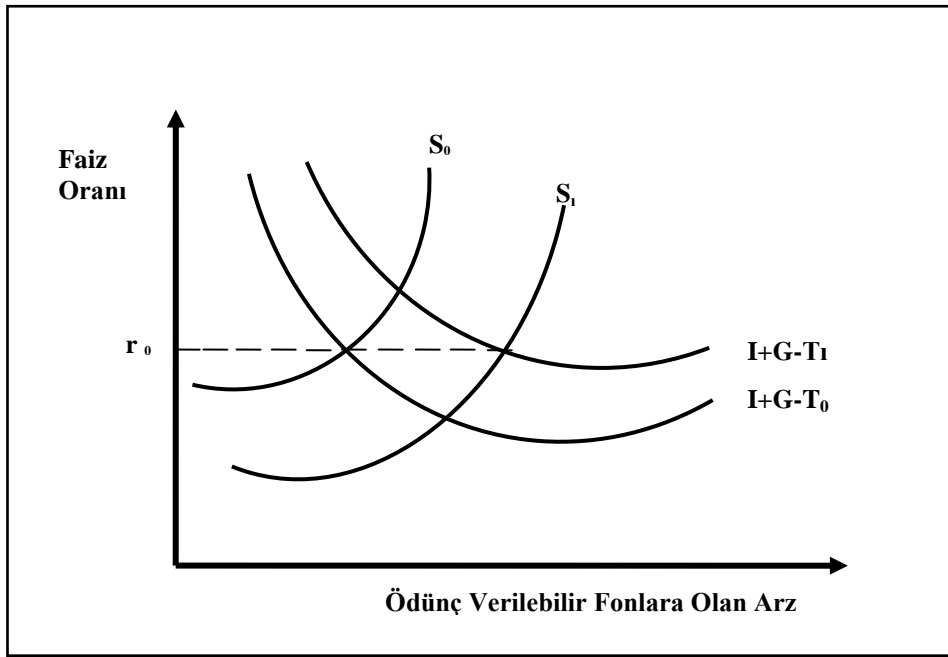
Ricardocu Yaklaşım bütçe açıkları ile cari açıklar arasında hiçbir bağı bulunmadığını, dolayısıyla bütçe açıklarının cari açıklar üzerinde herhangi bir sebep sonuç ilişkisinin olmadığını yani ikiz açıklar hipotezinin geçersiz olduğunu savunur. Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi'ne göre hükümetlerin bütçe açıklarını finanse etme yönteminin ekonomik sonuçlar itibariyle bir önemi yoktur. Çünkü bu görüşe göre, makroekonomik değişkenler bazında, bütçe açığının vergilendirmeye ya da borçlanmayla finanse edilmesi arasında bir fark bulunmamaktadır, açıklar nasıl finanse edilirse edilsin sonuç aynı olacaktır (Romer, 2001, s. 537–539).

Bu modelde bireyler, tüketimlerini zamanlararası tüketim optimizasyonu yaparak belirlemektedirler. Dolayısıyla bugünkü ve gelecekteki gelirlerinin toplamını, yaşamları süresince tüketecek şekilde dağıtırlar, bir başka deyişle tüketim düzleştirmesi yaparlar. Bu sebeple fertlerin tüketimi bugünkü cari gelirlerine değil, yaşamları süresince kazanmayı planladıkları gelirlerine yani servetlerine bağlıdır. Bu varsayımına göre bireyler tüketimlerini, sahip oldukları beşeri ve beşeri olmayan serveti devamlı olarak yaşamları süresince elde etmeyi umdukları ortalama gelire eşitlerler. Dolayısıyla fertler cari gelirlerinde ortaya çıkacak olan geçici bir değişim nedeniyle tüketimlerini değiştirmeyeceklerdir. Barro'nun analizi bu yönüyle açıkça ifade edilmese de gelirin sürekliliği hipotezini içerir (Romer, 2001, s. 537–539).

Barro (1974) çalışmasını yaparken her bir ferdin kendisinden sonra gelecek olan kuşaklara, çocuklarına ve torunlarına servet bırakma güdüsünün olduğunu varsaymıştır. Tüketicilerin gelecek nesillere servet bırakma isteği ise beraberinde fertlerin bizzat kendileri ve kendilerinden sonraki nesiller için bir tüketim optimizasyonu yapmalarını zorunlu kılar. Böyle bir davranış sonucunda, oldukça rasyonel ve öngörülü olduğu varsayılan tüketiciler, bütçe açıklarına sebep olacak herhangi bir vergi indiriminin kendilerinde net servet etkisi yaratmayacağını, bir başka ifadeyle bunun sürekli gelirlerini değiştirmeyeceğini bilirler. Bu durumda da tüketiciler harcama eğilimlerini değiştirmeyeceklerdir. Böylece Barro'ya göre, devletin genişletici maliye politikası izleyerek bütçe açığı vermesi geleneksel yaklaşımdan farklı olarak, fertlerin harcama eğilimlerinin de bir değişikliğe sebep olmayacaktır (Romer, 2001, s. 537–539).

Bireylerin mirasçılarında miras olarak servet bırakma güdüsü onları gelecekteki kuşaklara, kuşaklararası kaynak aktarımı kanalıyla bağlar (Barro, 1974, s. 1097). Bu kuşaklararası bağlar sınırlı ömrü olan tüketicilerin harcama kararı alırken hiç ölmeyecekmiş bireyler gibi davranmalarına sebep olur. İşte bu noktada kuşaklararası miras aktarım kanalları, açıkları ve sonuçları üzerine Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezini içine alan yaygın bir literatür tartışması başlar. Her ne kadar tüketicilerin sonsuz bir yaşam süresine sahip olması Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi için ilk bakışta anahtar bir varsayım olarak görünse de yapılan bazı ampirik çalışmalar hükümetlerin belli bir dönem aldıkları borçlarını, bir ferdin yaşam süresi boyunca devam eden vergi artırımlarıyla kapattıklarını göstermektedir (Romer, 2001, s.538–539). Bu duruma en güzel örnek olarak, A.B.D.'nin II. dünya savaşı sırasında yaptığı borçlanma için savaştan sonra izlediği ekonomi politikaları gösterilebilir (Seater, 1993, s. 152–153).

Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi'ndeki bir diğer önemli husus ise sermaye piyasalarının kusursuz işlemesidir. Sermaye piyasası eksiklikleri bu modelde yer bulamamaktadır (Barro, 1974, s. 1097). Bu durumda tüm bireyler, arzuladıkları seviyede, yani likidite kısıdıyla karşılaşmadan fon bulabilmekte, sonuçta da piyasada tek bir faiz oranı geçerli olmaktadır. Piyasada birden çok faiz oranlarının oluşması halinde (örneğin kamunun daha düşük bir faiz oranıyla borç bulabilmesi halinin varlığı halinde) hükümetin vergileri azaltması sonucu net servet etkisi oluşacak ve sonuçta Ricardocu Eşdeğerlik hipotezi geçersiz hale gelecektir (Seater, 1993, s. 152–153).

Şekil 1.4: Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi

Kaynak: Barro, 1989, s. 39'dan uyarlanmıştır.

Bu görüşe göre tüketiciler vergi indirimi sonucu harcama eğilimlerini değiştirmeyeceklerinden, geçici bir süre için artmış olan gelirlerinin tamamını tasarrufa ayıracaklardır. Bu durum, Şekil 1.4'de gösterilmektedir. Vergi indirimi sonucu, fertlerin indirilen vergi miktarı kadar tasarruflarını arttırmaları, toplamda kamu kesiminin kapattığı bütçe açığına eşit seviyede tasarrufların artmasına yol açacaktır. Kamu kesimi tasarrufları azaltmış olsa da özel kesim tasarruf artışı bunu telafi edeceğinden toplam ulusal tasarruflar değişmeyecektir. Bu durumda tüketimde bir değişme olmayacağı gibi finans piyasalarındaki faiz oranlarında da bir değişiklik olmayacak ve böylece de yatırımlar ve tasarruflar birbirine denk olacak ve kapalı bir ekonomi için denge oluşmuş olacaktır. Söz konusu durum açık ekonomi modelleri için de geçerlidir (Gök ve Altay, 2006, s. 39–41).

Bu yönüyle “Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi” kapsamlı bir tartışma alanına sahiptir. Varsayımları sebebiyle çokca eleştirilen hipoteze getirilen belli başlı teorik itirazlar şöyle sıralanabilir (Barro, 1989, s. 38–40).

- ✓ Bireylerin ömürleri sınırlı olduğundan dolayı ölümlerinden sonra konulacak vergileri önemsemeyeceklerdir.
- ✓ Gelişmiş bir finans piyasası mevcut olmadığından, bireylerin karşılaştıkları reel faiz oranları kamu kesiminin karşılaştığı faiz oranından daha büyük olmaktadır.
- ✓ Gelecekteki vergilenme oranları ve gelirler belirgin değildir.
- ✓ Günümüzdeki vergiler sabit miktarlı vergiler değil, çoğunlukla gelir, harcama, servet gibi unsurlara bağlı olarak değişen vergilerdir.
- ✓ Ricardocu çıkarımlar tam istihdam varsayımına dayalıdır.

Bu hipotez açık olarak ifade etmese de sürekli gelir hipotezinin varlığını kabul ettiğinden, sürekli gelir hipotezinin geçerliliğine yönelik eleştiriler Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi için de geçerlidir. Dolayısıyla kişilerin miyop ve likidite kısıtı altında oluşu, birçok ferdin az miktarda servete sahip oluşu, vergi sonrası gelirden öngörülen değişimin tüketimi değiştirmesi, gelirin sürekliliği hipotezini ve Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi'nin tutarlılığını zora sokmaktadır (Barro, 1989, s. 38–40).

Yukarıdaki ifade edildiği üzere bütçe açıklarının ekonomi üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu, bu açıkların nasıl finanse edildiğine bağlı olarak, farklı görüşlerde farklı farklı değerlendirilmektedir. Keynesyenler, bütçe açıklarının netice itibarıyla milli geliri arttırıcı, ekonomiyi iyileştirici sonuçları olduğunu savunmuştur. Neo klasikler, geçici bütçe açıklarının önemsenmeyecek etkilerinin olabileceğini, devamlılık arz eden bütçe açıklarının ise faiz oranlarını arttırarak ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyeceği ve süreç içerisinde ekonomiye olumsuz etkilerinin olacağını iddia etmiştir. Parasalcılar, bütçe açıkları para arzının artmasını eninde sonunda tetikleyecek ve sonucunda enflasyonist etkiye yol açacaktır. Ricardocular ise, bütçe açıkları borçlanmayla finanse edildiğinde (devlet harcamalarının borçlanma ya da vergilendirme artışıyla finansmanının faiz oranı, yatırım, milli gelir, tasarruflar gibi ekonomik değerler üzerinde) ekonomi üzerinde herhangi bir etkisinin olmayacağını iddia etmektedir (Barro, 1979, s. 940).

İKİNCİ BÖLÜM

İKİZ AÇIKLAR ÜZERİNE YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişki konusunda ilk tartışmalar, 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) başlamıştır. Bütçe ve cari işlem açıkları, özellikle 1980'lerde ABD Devlet Başkanı Reagan döneminde eş zamalı olarak ortaya çıkmış ve bu açıkların ikiz olup olmadığı sorusunu akıllara getirmiştir (Salvatore, 2006, s. 1). Çalışmaların başlangıç aşamalarında bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişki analiz edilirken, 1990'lardan sonra yapılan çalışmalar derinlik kazanarak içeriğine sermaye hareketleri de eklenmiş ve bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişki test edilmeye başlanılmıştır. Bu yıllarda ve sonrasında çok sayıda araştırmacı farklı model ve yöntemler kullanarak ikiz açıklar arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Ancak bu tüm çalışma ve çabalar açıkların ikizliği konusunda bir görüş birliği sağlayamamıştır. Kimi çalışmalar gelişmekte olan ülkeleri, kimileri de gelişmiş ülkeleri çalışmışlardır. Böyle bir ayırımı gidilmesi bulguların da farklı olmasının diğer bir sebebi olmuştur (Günaydın, 2004, s. 149).

Cari açığın belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmalara bakıldığında iktisat literatürü iki başlık altında sınıflandırılabilir. *İlk gurupta*, bütçe ve cari işlemler açığı ilişkisini test eden çalışmalar yer almaktadır. İkiz açıklar hipotezi, bütçe açıklarının cari işlemler açığını arttırdığı görüşüne dayanmaktadır. Bütçe açıklarının cari işlem açıklarında artışa yol açtığı tezi Keynesyen görüşe dayanmaktadır. Keynesyen görüşe göre, bütçe açıklarında meydana gelen bir artış, kamu kesiminin borçlanma talebinin artmasına ve faiz oranlarının artmasına yol açmaktadır. Yüksek faiz oranı, kısa vadeli sermaye girişlerini teşvik ederek ulusal paranın değerlenmesine, yani, yabancı malların fiyatlarının nispi olarak ucuzlamasına ve nihayet ithalat eğiliminin artmasına neden olmaktadır. Bu olgu, dış ticaret açığının ve dolayısıyla cari işlemler hesabı açığının artışı anlamına gelir (Günaydın, 2004, s. 149).

Cari işlemler açığının belirleyicilerini araştıran *ikinci gurup ise*, çok sayıda makro ekonomik göstergeye ilişkin veri setinden yararlanan çalışmalardan oluşmaktadır. Cari açığın belirleyicilerini ortaya koymak üzere gerek bütçe açığı gerekse cari açık ilişkisini araştıran ve genelde çok sayıda makro ekonomik değişkene ilişkin geniş bir veri tabanından yararlanan çalışmaların sonuçları arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da söz konusudur.

Yapılan çalışmalardan bazıları, bütçe açıklarından cari açıklara doğru olan bir sebep sonuç ilişkisinin olduğu geleneksel Keynesyen yaklaşımı kabul ettiği gibi, nedenselliğin yönünün

cari açıklardan bütçe açıklarına doğru olduğunu da ortaya koyan çalışmalara da rastlanılmaktadır. Varılan bir diğer sonuç da, Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezini kabul eden bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki sebep sonuç ilişkisinin olmadığı yönündeki sonuçlardır. Bunlara takip eden başlıklarda örnekler verilecektir.

2.1. Keynesyen Yaklaşımı Desteleyen Analizler

Keynesyen ikiz açıklar yaklaşımı, özellikle 1980'lerden sonra makro iktisadi problemler içerisinde üzerinde en çok çalışma yapılan kavramların başında yer almaktadır. Bu çalışmalardan bazılarında, kullandıkları veri seti, ekonometrik analiz yöntemi ve sonuçlarına değinilerek örnekler verilmiştir.

2.1.1. Dünyada Keynesyen Yaklaşımı Destekleyen Analizler

Boileau ve Normandin (2008)'in yaptığı bir çalışma sanayileşmiş 16 ülkenin 1975 -2002 dönemi için aylık verilerini VAR modeli ile sınavarak şok vergi indirimlerinin bütçe açıkları ve cari açıklar üzerindeki etkilerini incelemiştir. Ulaşılan bulgulara göre, vergi indirimlerinden kaynaklanan bütçe açıkları bütün ülkelerde cari açığa sebep olmaktadır. Bir başka ifadeyle, vergi şokları bütçe açıkları ile dış açıkların birlikte hareket etmesine neden olmaktadır (Boileau ve Normandin, 2008, s. 1)

Chowdhury ve Saleh (2007), Sri Lanka'da 1970–2005 dönemine ilişkin yıllık verileri ARDL yaklaşımını kullanarak test etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar geleneksel görüşü desteklemiş ve cari hesap açığı ile bütçe açığı arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Şöyle ki, analiz sonuçlarına göre, tasarruf ve yatırım açıklarındaki %1 artış cari açıktaki % 0,67'lik bir artışa, diğer taraftan bütçe açığında %1 oranındaki artış da cari hesap açığında %0.20 oranında bir artışa yol açtığı gözlenmiştir (Chowdhury ve Saleh, 2007, s. 17).

Aristovnik (2007)'in çalışması, ekonomik olarak farklı bir bölge olan orta doğu ve kuzey Afrika'dan (MENA) seçilmiş bazı ekonomilerde 1971–2005 dönemi için dinamik panel regresyon yöntemi kullanılarak cari işlemler hesabındaki değişiklikler incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, ulusal ve yabancı yatırımlarda, kamu harcamalarında ve dış ülke faiz oranlarındaki artış cari işlemler dengesi üzerinde negatif bir etkiye yol açmaktadır. Buna karşın, dışa açıklık seviyesinin artması, yüksek petrol fiyatları ve ulusal ekonomik büyüme oranı dış dengede iyileşme eğilimlerini hareketlendirmektedir. Kamu harcamaları ile cari denge arasındaki anlamlı ilişki, ikiz açık hipotezinin varlığını göstermektedir (Aristovnik,

2007, s. 1–21).

Herwartz ve Siedenburg (2007), 16 OECD ülkesinin 1980–2004 dönemine ait yıllık verilerin Panel regresyon ve dinamik panel yöntemi ile sınımlarıdır. Çalışmada, sadece üç ekonomik değişkenin cari hesap dengesi üzerindeki etkilerinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analizde kullanılan değişkenler, kamu kesimi bütçe dengesi, ulusal hâsıla açığı ve ticaret hadlerindeki değişikliklerdir (Herwartz ve Siedenburg, 2007, s. 349–354).

Parikh ve Rao (2006), Hindistan'ın 1970–2000 dönemine ilişkin yıllık verilerini koentegrasyon analizi ile test etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, reel döviz kuru ve özel sektör yatırımları/GSYİH oranının yanı sıra bütçe açıkları, cari hesap açığına önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Daha geniş bir ifadeyle, iç açıktan dış açığa doğru bir sebep sonuç ilişkisi söz konusudur. Son otuz yıllık veriler, Cari hesap açığı/GSYİH, özel sektör yatırımları/GSYİH ve mali açıklar/GSYİH arasında kısa ve uzun dönemli ilişki varlığını göstermektedir. Ayriyeten, reel döviz kuru cari işlemler açığının önemli bir belirleyicisidir (Parikh ve Rao, 2006, s. 1).

Bussiere ve diğ. (2005), yılında yapmış oldukları çalışmalarında, 21 OECD ülkesinin 1960–2003 dönemi yıllık verilerini panel veri analizi ile test etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, cari açık üzerinde bütçe açıklarının küçük bir etkiye sahip olduğunu görmüşlerdir. Şöyle ki, bütçe dengesinin cari hesap üzerindeki etkisi %10'dan azdır. Buna karşın, verimlilik şokları anahtar bir rol oynamaktadır. Verimlilik şokları, cari açığın temel belirleyicisidir (Bussiere ve diğ., 2005, s. 1–12).

Saleh ve diğ. (2005), Sri Lanka için, yaptıkları bir çalışma da, 1970–2003 dönemine ilişkin yıllık verileri esas almışlardır. Çalışmalarında ARDL modeli kullanarak iki açık arasındaki uzun vadeli dinamikler belirlenmeye çalışmışlardır. Analiz sonuçları, cari hesap dengesizlikleri ile bütçe açıkları arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu ve nedenselliğin yönünün bütçe açığından cari hesap açığına doğru olduğunu göstermiştir (Saleh ve diğ., 2005, s. 222).

Aqeel ve Nishat (2000), Pakistan'da bütçe açığı ile cari açık arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi incelemek amacıyla, 1973–1998 dönemine ait yıllık verileri koentegrasyon analizi ile incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, bütçe açıkları cari açık üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Ancak kısa dönemde, bütçe açığı ile cari hesap dengesi arasındaki nedensellik

ilişkisi negatiftir (Aqeel ve Nishat, 2000, s. 546–547).

Calderon ve diğ. (1999), gelişmekte olan 44 ülkeye ait yıllık verileri 1966–1995 dönemi için test ederek cari açık ile iktisadi değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Elde edilen bazı bulgular ise; Ulusal hâsıla da bir artış, cari açığın genişlemesine yol açmaktadır. Hem kısa hem de uzun dönemde ulusal büyüme oranı, ulusal yatırımlarda, ulusal tasarruflardan daha fazla genişlemeye sebep olmaktadır. Bir diğeri ise; Gelişmiş ülkelerin büyüme oranı, hem kısa hem de uzun dönemde gelişmekte olan ülkelerin cari açığının azalmasına katkı sağlamaktadır. Kamu ve özel tasarruf oranlarındaki geçici değişiklikler, cari açığta kısmi bir daralmaya sebep olabileceği sonucuna ulaşmışlardır (Calderon ve diğ., 1999, s. 1–23).

Rosensweig ve Tallman (1993), ABD ekonomisi için 1980’lerde yaşanan aşırı cari açıklardan etkilenmişler ve açıkların sebeplerini araştırmaya yönelmişlerdir. Çalışmalarında asıl iki sorunun üzerinde durmuşlardır. Cevap aradıkları ilk soru şudur, “artan hükümet açıkları, ABD dolarının apresiasyonuna⁷ (değerlenmesi) neden olmakta mıdır?” İkinci soruysa şöyledir, “mali açıklar, cari açıkları açıklarını artırmakta mıdır?” Özellikle ikinci soru, doğrudan ikiz açıklar ilişkisini akla getirmektedir. Çalışmalarında iki karşıt kuram olan ikiz açıklar ve Ricardocu yaklaşımı sınımışlardır. Çalışmalarında üçer aylık verilere reel dövi ve reel faiz oranların da katarak beş değişkenli bir VAR modeli kullanmışlardır. Bu modele göre, Mundell-Fleming yaklaşımıyla iç içe geçmiş ikiz açıklar hipotezinin öngördüğü ilişkiler desteklenmektedir. Dolayısıyla, bütçe açığını artıracak mali ayarlamalar ABD dolarının apresiasyonuna sebep olmakta ve bu durumdan cari işlemler dengesini olumsuz etkilenmektedir (Rosensweig ve Tallman, 1993, s. 580).

Feldstein (1992), 1980 sonrası ABD ekonomisi için yıllık verileri uyguladığı çalışmasında bütçe açıkları ve cari açıkların her zaman birlikte açık vermediğini ortaya koymuştur. Gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş olan ülkelere farklı sonuçlara ulaşıldığını, yine kısa vadede ikiz açıklar hipotezinin varlığının ispatlanamamasına karşın uzun vadede, teoremin varlığından söz edilebileceğinden bahsetmiştir (Feldstein, 1992, s. 1–25).

Enders ve Lee (1990), İki ülkeli bir model geliştirerek, ABD ekonomisinin 1947:3–1987:1 dönemi için üçer aylık verileriyle reel tüketim harcamaları, reel borçlar, reel faiz oranları, cari işlemler hesabı ve döviz kurları gibi değişkenlerini içeren vektör otoregresyon (VAR) model

⁷Apresiasyon; Esnek kur sisteminde, ulusal paranın değer kazanmasına (kur düşmesine) apresiasyon, ulusal paranın değer kaybetmesine (kur yükselmesine) ise depresiasyon denir.

kullanmışlardır. Modelleri, bütçe açıklarının cari işlemler üzerinde bir etkisi olduğunu ileri süren hipotezlerini reddedememiştir (Enders ve Lee, 1990, s. 373–380).

Zietz ve Pemberton (1990), ABD ekonomisini konu alan çalışmalarında üçer aylık ve mevsimsellikten arındırılmış verileri içeren dalgalı döviz kuru sisteminin uygulandığı 1972:4–1987:2 dönemi incelemişlerdir. Modelde beş temel denklem tanıtılmış ve bu denklemler iki kademeli en küçük kareler yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Analizde üç önemli bulguya ulaşılmıştır; Birincisi, ABD ekonomisinde 1980’ler boyunca süren cari açıkları, yalnızca makro iktisadi temellere dayanmamaktadır. ABD’nin cari işlemler açıklarında mikro iktisadi açıklamalarında önemli etken olduğu görülmüştür. İkinci olarak, Bütçe açıkları cari işlemler açıklarını, faiz oranı ve döviz kuru vasıtasıyla değil, esasta, toplam yurtiçi harcama ve gelir üzerine yarattığı etkiler kanalıyla etkilemektedir. Son olara ise; ABD’nin 1980’lerdeki cari işlemler açıklarını, yurtdışı gelirdeki düşük oranlı artışlar etkilemiştir. Bir başka deyişle, ABD’nin ticaret yaptığı ülkelerin gelirlerindeki yavaş artışlar, ABD’de net ihracatın azalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, bu etkinin oranının etkin olduğu söylenemez (Zietz ve Pemberton, 1990, s. 26–33).

Kearney ve Monadjemi (1990), OECD ülkelerinden sekiz tanesi için, ikiz açıklar ilişkisini sınımayı amaçlayan çalışmalarında 1972:1–1987:4 dönemini kapsayan üçer aylık dalgalı döviz kuru verilerini kullanmışlardır. Çalışmada, yöntem olarak standart vektör otoregressif (VAR) yöntemi benimsenmiştir. Elde edilen bulgular göstermiştir ki, ikiz açıklar arasındaki ilişkinin hükümetin mali kararlarına bağlı olarak değiştiği, yani geçici bir özellik gösterdiği söylenmiştir (Kearney ve Monadjemi, 1990, s. 197–219).

Abell (1990), ABD’ de bütçe açıklarıyla cari açıklar arasındaki ilişkiyi sınamak için çok değişkenli zaman serisi analizi kullanarak bir çalışma yapmışlardır. Kurulan VAR modelden elde edilen bulgular, bütçe açıklarının cari işlemler açıklarını doğrudan değil, dolaylı olarak etkilediğini göstermektedir. Bu bulgu, nedensellik sınaması ve etki tepki fonksiyonu yardımıyla ortaya çıkarılmıştır. Buna bulgulara göre ikiz açıklar, faiz oranı ve döviz kuru gibi aktarım kanalları aracılığıyla ilişkilendirilmiştir (Abell, 1990, s. 81–96).

Bahmani (1989), ABD ekonomisinin 1973–1985 dönemi için yaptığı çalışmasında Keynesgil gelir–harcama yaklaşımını, parasalcı yaklaşımı ve esneklik yaklaşımını aynı model içerisinde uzlaşmıştır. Böyle bir girişim, ikiz açıklar arasında çeşitli aktarım kanallarının var olabileceği düşüncesini onaylamaktadır (Bahmani–Oskooee, 1989, s. 76–91).

Miller ve Russek (1989), çalışmalarında, ABD ekonomisinde İkinci Dünya Savaşı sonrası iki ayrı dönemi incelemektedirler. Çalışmadaki detay ve özen bir yana, ikiz açıklar arasındaki ilişkinin iki değişkenli bir sistemde analiz edilmesi, etkileşimi belirlemede yetersizlik yaratmıştır. Bu iki açık arasında gözlemlenen ilişki, ikiz açıklar arasındaki ilişkiyi belirlemede yeterli bir koşul değildir. İkiz açıklar hipotezinin daha doğru bir şekilde sınanması, cari işlemler açığı ve bütçe açığı değişkeniyle birlikte ilgili tüm değişkenlerin analize katılmasıyla mümkün olabilir (Miller ve Russek, 1989, s. 91–115).

Islam (1998), Brezilya'nın 1973:1–1991:4 dönemine ilişkin üçer aylık verilerini Granger nedensellik testini kullanarak inceleyip, bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar, cari açıklar ile bütçe açıkları arasında çift yönlü bir nedenselliğin bulunduğunu göstermiştir (Islam, 1998, s. 121).

Darrat (1988), ABD ekonomisini 1960:1–1984:4 dönemini kapsayan üçer aylık GSYİH'a oranlanmış reel verilerle, Granger nedensellik testi yaparak hipotezi sınamıştır. Analizinde parasal taban, reel üretim, enflasyon, emek maliyeti, döviz kuru, faiz oranı gibi değişkenleri de kullanmıştır. Çalışmasının sonucunda hem bütçe açıklarından cari açıklara hem de cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir (Darrat, 1988, s. 879–887).

Berheim (1987), çalışmasında ABD'yi ve ticaret yaptığı beş ülkeyi ele alıp, bu ülkelerdeki dış ticaret açıkları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını sınamıştır. Berheim, çalışmasında dış ticaret dengesinin bozulmasında bütçe açığının önemli bir payı olduğunu ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Öyle ki; ABD ekonomisinde 1980'li yıllarda yaşanan dış ticaret açıklarının yaklaşık olarak üçte birinden bütçe açıkların sorumlu tutmaktadır (Berheim, 1987, s. 1).

2.1.2. Türkiye'den Keynesyen Yaklaşımı Destekleyen Analizler

Güriş ve Yılgör (2008), çalışmalarında 29 OECD ülkesinden 1990–2005 dönemi için toplanan panel verileri kullanılarak, bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki nedensellik ilişkilerini Granger nedensellik tanımına uyan Holtz Eaken–Newey ve Rosen testi kullanılarak sınamışlar. Bulguları bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu görülmüştür. Holtz Eaken–Newey Rosen nedensellik testi uygulanması neticesinde dış ticaret açıklarından bütçe açıklarına doğru tek yönlü bir sebep sonuç ilişkisi

tespit etmişlerdir (Güriş ve Yılgör, 2008, s. 773).

Erdinç (2008), Türkiye ekonomisi için bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki sebep sonuç ilişkisi 1950–2006 dönemi için yıllık verilerinden yararlanılarak ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini test etmiştir. Bu çalışmada Eşbütünleşme analizi ve Granger Nedensellik testinden yararlanılarak Türkiye ekonomisi için bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki sebep sonuç ilişkisi test edilmiştir. Eşbütünleşme analizinde, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu neticesine varılmaktadır. Bu sonuç Geleneksel Keynesyen ikiz açıklar görüşünü destekler yöndedir. Ayrıca bütçe açıkları ile cari açık arasındaki nedenselliğin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Erdinç, 2008, s. 209–220).

Ümit ve Yıldırım (2007), Türkiye için 1987:1–2005:4 dönemini içine alan analizlerinde, üçer aylık verilerden yararlanarak Granger nedensellik testini uygulamışlardır. Analizlerinde, Türkiye'de bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında doğrudan bir ilişki bulunamamasına rağmen faiz oranları ve döviz kurları üzerinden dolaylı bir nedensellik bulgusuna ulaşmışlardır. Bu bulgu nedensellik yönünün bütçe açıklarından cari işlemler açıklarına doğru olan ve bütçe açıklarının cari açıkları dolaylı olarak etkilediğini kabul eden Mundell-Fleming modelinin Türkiye ekonomisi için geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Analizde elde edilen bulgularla, incelemenin yapıldığı dönemler için İkiz Açıklar Hipotezi'nin Türkiye için geçerli bir hipotez olduğunu ortaya koymuşlardır (Ümit ve Yıldırım, 2007, s. 200–204).

Sever ve Demir (2007) ise 1987–2006 dönemi için üçer aylık veriler kullanılarak VAR analizi gerçekleştirmiştir ve özellikle Granger nedensellik testlerinin sonucu Keynesyen görüşü desteklemektedir. Etki tepki fonksiyonu ve varyans ayrışım tablolarından elde edilen bulgularda nedensellik testiyle paralellik göstermektedir. Ayrıca burada asıl belirleyici olan faktörlerin reel faiz oranları ve döviz kurları olduğu belirtilmiştir. İkiz açıklarla mücadelede, ikiz açıkların ortaya çıkışından başlayarak, öncelikle bütçe denkliliği esasında içsel dengelerin sağlanmasının gerekli olduğu, içsel dengelerin iyileşmesinin doğrudan ve dolaylı biçimde dışsal dengeleri de olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir (Sever ve Demir, 2007, s. 54–61).

Gök ve Altay (2006), çalışmalarında 1988:1–2005:12 dönemi için üçer aylık veriler kullanılarak bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişki araştırmışlardır. Bunun için ise, uzun dönemli etkilerin saptanabilmesi için eşbütünleşme testleri yapılmış, bunun yanında

Granger nedensellik testleriyle bulunan ilişkiler sınanmış ve değişkenler arasındaki etkileşimin anlaşılabilmesi için etki tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma analizleri kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, İkiz Açıklar Hipotezi'nin söz konusu dönem için uzun dönemde geçerli olmadığı ancak, kısa dönem için geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gök ve Altay, 2006, s. 110–116).

Kasman ve diğ., (2005), yaptıkları çalışmalarında, 1984:1–2004:3 dönemi için üçer aylık verileri kullanarak cari işlemler dengesi, reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi, sınır testi yöntemi ile incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgular cari işlemler dengesi, reel döviz kuru ve büyüme arasında uzun dönem ilişkisinin varlığını göstermiştir. Bu uzun dönem ilişkisinin etkisinin belirlenmesi için uygun ARDL modelleriyle uzun dönem katsayıları elde edilmiştir. Bu katsayılar, hem reel döviz kurunun hem de ekonomik büyümenin cari işlemler açığı üzerinde hissedilir bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasındaki kısa dönem dinamikleri ise tahmin edilen hata düzeltme modelleriyle incelenmiştir, kısa dönemde meydana gelen herhangi bir şok nedeniyle uzun dönem denge sinde meydana gelen sapma 6 aydan kısa bir zamanda ortadan kalkmaktadır. Sonuç olarak, aşırı değerli Türk Lirası ve ekonomik büyüme, cari açığın temel nedenleridir. Ancak TL'nin aşırı değer kazanmasının etkisi nispi olarak daha şiddetli olduğu sonucuna varmışlardır (Kasman ve diğ., 2005, s. 88–98).

Yamak ve Korkmaz (2005), 1995:1–2004:4 dönemi için, reel döviz kuru değişimlerinin Türk dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri, farklı mal grupları dikkate alınarak belirlenmeye çalışmışlardır. Analizlerinde, üçer aylık verilerden oluşan bir veri seti kullanıp modern zaman serisi tekniklerinden yararlanarak Türk Lirasındaki reel değer değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri incelenmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, Uzun dönemde değişkenler arasında bir ilişki yoktur. Fakat Türk Lirasının reel olarak değer yitirmesi, sermaye malları dış ticaret açığını azaltarak dış ticaret dengesi üzerinde olumlu etkiler doğurmaktadır (Yamak ve Korkmaz, 2005, s.16).

Ay ve diğ. (2004), Türkiye de nedensellik ilişkisi ve ilişkinin yönünü araştırmışlardır. Çalışmalarında, 1992–2003 dönemi için aylık verilerinden hareketle bu konuda ileri sürülen hipotezlerden hangisinin geçerli olduğunu Granger nedensellik testi ve regresyon analizi kullanılarak sınamışlardır. Sınamanın sonuçları özellikle, nedensellik testi sonuçları, iki açık arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu dolayısıyla Keynesyen Görüş'ün çalışılan dönem de Türkiye için geçerli olduğunu yansıtmaktadır (Ay ve diğ., 2004, s.75).

Günaydın (2004), yaptığı çalışmada, ikiz açıklar hipotezini Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen artırılmış VAR testi üçer aylık dönemsellikten arındırılmış veriler çerçevesinde 1987:1–2003:3 dönemini kamu harcamaları, kamu gelirleri, GSMH ve faiz oranları arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiyi esas alarak Türkiye için test etmiştir. Sonuçlar, bütçe açıkları ve cari açıklar arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını doğrular nitelikte olmasına rağmen, nedenselliğin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğu ortaya konulmuştur (Günaydın, 2004, s. 161).

Bilman ve Ergun (2004), Türkiye için yıllık verilerden yararlanılarak 1960-2002 yıllarını içine alan çalışmalarında, eş bütünleşme analizi, Engle ve Granger iki aşamalı modelleme yöntemiyle Engle–Yoo üç aşamalı modelleme yöntemlerini kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgular ise; 1960–1980 döneminde nedensellik ilişkisine rastlamamalarına rağmen, 1960–2002 ve 1981-2002 dönemlerinde geleneksel görüşü destekler bulgulara sahip olmuşlardır. İlişkinin yönünü ise tüm dönemlerde iki yönlü olarak tespit etmişlerdir (Bilman ve Ergun, 2004, s. 131–32).

Yücel ve Ata (2003) ise 1975–2002 dönemi için yıllık veriler yardımıyla yaptığı çalışmasında iki temel bulguya ulaşmışlardır. Bunlardan birincisi, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında eş bütünleşmenin var olması sebebiyle uzun dönemli bir pozitif etkileşimin söz konusu olduğunu söylemektedirler. İkinci olarak ise, nedensellik analizinin sonuçlarına göre, birinci gecikmede bütçe açıklarından cari açıklar yönünde, üçüncü ve yedinci gecikmede da cari açıklardan bütçe açıkları yönünde nedensellik ilişkisi bulunmuştur (Yücel ve Ata, 2003, s. 1–13).

Kuştepelı (2003), Türkiye ekonomisinde yıllık veriler kullanılarak 1950–2001 yıllarını kapsayan ve ikiz açıkları konu alan detaylı bir çalışma yapmıştır. Analizlerinde eşbütünleşme ve nedensellik testlerini kullanmıştır. Ulaştıkları bulgular ise, reel bütçe açığından reel cari işlemler açığına doğru olan, ikiz açıklar hipotezinin öngördüğü doğrudan ilişkinin, bu iki açık arasındaki biricik ilişki olmadığını yönündedir. Bir diğeri ise, bu doğrudan ilişkiye ek olarak, nominal bütçe açığından reel cari işlemler açığına doğru olan, dolaylı bir ilişkinin de önemli boyutlarda gerçekleştiğini kanıtlamışlardır (Kuştepelı, 2003, s. 47–58).

Utkulu (2003), Türkiye için en uzun dönemi kapsayan çalışmasında 1950–2000 dönemine ait yıllık verilerle, bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki uzun dönemli ilişkiyi durağanlık testi, eş-bütünleşme testi ve hata düzeltme modelini kullanarak araştırmıştır. Sınama sonuçları

Keynezyen ikiz açık hipotezini destekler yöndedir. Koentegrasyon analizinden elde edilen sonuçlar bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları değişkenlerinin uzun dönemde beraberce hareket ettiklerini göstermekte olup, aralarındaki teorik bağıın varlığını deneysel olarak da doğrulamaktadır. Hata düzeltme modeli ve nedensellik bulguları iki değişken arasındaki uzun dönem nedenselliğın iki yönlü olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle, bütçe açıklarındaki artış, dış ticaret açıklarındaki artışın sebebidir ya da dış ticaret açıklarındaki artış bütçe açıklarının sebebidir (Utkulu, 2003, s. 53–56).

Akbostancı ve Tunç'un (2002), çalışmasında ise 1987–2001 dönemine ait üçer aylık verileri kullanılarak hata düzeltme modeli ve eşbütünleşme (koentegrasyon) analizleri ile ikiz açıklar hipotezi Türkiye için sınanmıştır. Kısa dönem analizinde hata düzeltme modeli kullanılmış ve kısa dönem için bütçe açıklarının cari açıkları kötüleştirdiği ortaya çıkmıştır. Eşbütünleşme analizi ise uzun dönem için uygulanmış ve iki açık arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu kanıtlar bulgulara rastlanılmıştır. Fakat nedenselliğın yönü konusunda bir bulguya rastlanmamıştır (Akbostancı ve Tunç, 2002, s. 1-18).

Kutlar ve Şimşek (2001), Türkiye'de ikiz açıklar hipotezini Geleneksel ve Ricardocu Eşdeğerlik hipotezi çerçevesinde analiz etmeye çalışmışlardır. 1984:4–2000:4 dönemine ait üçer aylık verilerle eşbütünleşme ve hata düzeltme modellerini kullanarak çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Ampirik uygulamalar sonucu bütçe açıkları ve cari açıklar arasında nedensellik ilişkisinin varlığı doğrulanmış, cari açıklardaki bir birimlik değişimin bütçe açıklarında yaklaşık bir buçuk katlık etkiye neden olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca, koentegrasyon analizi uzun dönemde de ilişkinin devam ettiğini göstermiştir (Kutlar ve Şimşek, 2001, s. 5–10).

Zengin (2000), çalışmasında, Türkiye için 1994:1–2000:2 dönemini kapsayan aylık ve mevsimsellikten arındırılmış logaritmik veriler kullanılmıştır. İlk önce, değişkenler arası uzun dönemli bir etkileşimin varlığını tespit etmek için eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Çalışma da kullanılan değişkenler, ihracat fiyat endeksi, ithalat fiyat endeksi ve reel döviz kurları arasında uzun dönemli bir eşbütünleşmenin varlığına işaret eder. VAR modeline göre, standart teoride de ifade edildiği gibi ihracat ve ithalat fiyat endekslerinden reel döviz kurlarına doğru direkt bir nedensellik ilişkisi mevcut olduğunu söylemiştir. Fakat bu üç değişken arasındaki güçlü bağ, döviz kuru politikasını ticaret dengesizliklerini gidermede etkisiz bir araç haline getirmektedir (Zengin, 2000, s. 27).

Başar (1999), 1980:1–1997:12 dönemine ait aylık verileri kullanarak vektör otoregresyon tekniğini uygulanmıştır. Modeldeki değişkenler, bütçe açıkları, dış ticaret açıkları, faiz oranları, reel döviz kuru, para arzı, tüketici fiyat endeksi ve ulusal gelirden oluşmaktadır. Beraberinde nedensellik analizi ile kullanılan değişkenler arasındaki, karşılıklı etkileşim incelenmiştir. Sonuçlar geleneksel görüşü destekler yönde olup, Türkiye'de bütçe açıklarının dış ticaret açıklarını faiz haddi ve döviz kuru yoluyla dolaylı olarak etkilediği; dış ticaret açıklarının ise bütçe açıklarını doğrudan etkilediği sonucuna varılmıştır. Ancak söz konusu etkileşimin şiddeti kuvvetli değildir demektir (Başar, 1999, s. 1).

Kuştepli (1999)'nin çalışması bu alanda Türkiye için yapılan ilk çalışmalardan biridir. Çalışmasında, ikiz açıklar açısından enflasyonun tasarruf ve yatırımlar üzerine olan etkilerini araştırmıştır. Bu çalışma da varılan sonuç, bütçe açıklarının cari açıklara sebep olduğu fakat bu etkileşimin yukarıda ifade edilen farklı mekanizmalardan kaynaklandığı yönündedir (Kuştepli, 1999, s. 1).

2.2. Ricardocu Yaklaşımı Destekleyen Analizler

Bütçe ve cari açıklara arasında bir ilişkinin varlığını kabul etmeyen ve oluşan açıkları farklı iktisadi araçlara dayandığını iddia eden Ricardocu yaklaşım üzerinede hem Türkiye dışında hemde Türkiye birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalara örnekler takip eden başlıklarda verilmiştir.

2.2. 1. Dünyadan Ricardocu Yaklaşımı Destekleyen Analizler

Enders ve Lee (1990), İki ülkeli bir model geliştirerek, ABD ekonomisinin 1947:3–1987:1 dönemi için üçer aylık verilerle reel tüketim harcamaları, reel borçlar, reel faiz oranları, cari işlemler hesabı ve döviz kurları gibi değişkenlerini içeren vektör otoregresyon (VAR) model kullanmışlardır. Bu çalışma Ricardo'nun denklik hipoteziyle tutarlı sonuçlar vermiştir. Elde edilen bulgulara göre, hükümet açıklarını karşılamak için vergilerin yükseltilmesi, özel harcamalar ve dış ticaret dengesi üzerinde herhangi bir etki yaratmamıştır. Kamu harcamalarındaki artışın, harcamanın karşılanma biçimine bağlı olmaksızın, dış ticaret açığını uyardığı görülmüştür (Enders ve Lee, 1990, s. 373–381).

Dewald ve Ulan (1990), kendilerinden önce bütçe ve dış ticaret açıkları arasındaki ilişkiyi araştırmak için binlerce regresyonun gerçekleştirildiğini; ama bunlardan elde edilen bulguların kuşkuyla olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre kuşkuhanmalarının en önemli nedeni

ise, bu çalışmaların çoğunda enflasyona ve piyasa değerlerindeki değişimlere göre ayarlanmış veriler kullanılmamış olmasıdır. Bu noktadan hareketle, kendi çalışmalarının temel amacını, “enflasyona ve piyasa değerlerine göre ayarlanmış zaman serileri kullanarak ikiz açıklar hipotezini test etmek” olarak ifade etmişlerdir. Enflasyona göre uyarlanmış terimlerle ifade edilmiş değişkenler kullanılarak kurulmuş regresyonlarda dahi ikiz açıklar arasındaki ilişki zayıf da olsa varlığını korumaktadır. Diğer taraftan da, piyasa değeri ayarlamasını da göz önüne alarak 1954-1987 dönemi için kurdukları başkaca regresyonlarla ikiz açıklar arasındaki ilişkinin tümüyle ortadan kalktığı bulgusuna varmışlardır (Dewald ve Ulan, 1990, s. 689-702).

Sheffrin ve Woo (1990), 1955–1985 dönemi için dört ülkeyi (Belçika, Kanada, Danimarka ve İngiltere) içine alan çalışmalarında uluslararası yıllık finansal verileri kullanarak, cari işlemler dengesine ilişkin zamanlararası tüketim düzleştirmesini içeren açık ekonomik bir model geliştirmişlerdir. Bu modelin daha önceki çalışmalarda elde edilen bulguların yorumlanılmasında karşılaşılan güçlükleri ortadan kaldırdığını ifade etmişlerdir. Böylelikle model, sonsuz ufuklar varsayımı çerçevesinde kurulduğu için Ricardocu görüşün öngörü ve çıkarımlarını bünyesinde barındırmıştır (Sheffrin ve Woo, 1990, s. 337–352).

Evans (1988)’in modelinde cari işlemler dengesi, tüketicilerin zamanlararası tüketim tercihlerinden türetilmektedir. Modelde tüketicilerin ömürleri boyunca rasyonel davranış sergilediği varsayımı kabul edilmekte ve Ricardocu yaklaşımın vergilerdeki değişimin etkileriyle ilgili çıkarımlarına bağlı kalınmaktadır. Evans’ın çalışmasının bazı çekici yanları vardır. Bunların en önemlisi iki farklı hipotezi, sınırlı ve sonsuz ufuklar hipotezlerini regresyon analiziyle beraber test etmesidir (Evans, 1988, s. 983–1003).

Ricardocu Denklik Hipotezi’yle tutarlı bulgular elde edilen çalışmalardan bazılarında Roubini (1988), Wijnberge (1987), Zou (1994), Evans ve Hassan(1994), Mansoorian (1995), Kawai ve Maccini (1995), Yi (1993), Winner (1993), Kasa (1994), Miller ve Russek (1989), Kim (1995), Kaufmann, Scharler ve Winckler (2002), Corsetti ve Muller (2006)’in çalışmaları eklenebilir.

2.2. 2. Türkiye’den Ricardocu Yaklaşımı Destekleyen Analizler

Yanık (2006), Türkiye için, çeyrek dönemli verileri kullanarak 1988:1–2005:2 dönemini kapsayan çalışma yapmıştır. Çalışmada bütçe açıkları, cari açıklar, milli gelir, faiz oranları ve döviz kurunu analize katan bir VAR modeli oluşturulmuş, Granger nedensellik testi ve etki

tepki analizleri uygulanmıştır. Tüm bunların sonuçlarının ise bu iki açığın ters yönlü hareket ettiğini, yani ikiz sapma görüşünü veya Ricardocu görüşü destekler yönde olduğudur. Bütçe açıklarının cari açıklar üzerindeki kısa süreli etkisinin ise özellikle reel faiz oranları ve reel döviz kurları üzerinden olduğu da ifade edilmektedir. Bir başka ifadeyle, bütçe açıklarının cari açıklar üzerinde reel faiz oranı ve döviz kuru üzerinden olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yanık, 2006, s. 39–41).

Erkılıç (2006), Türkiye için çalışmasında, 1987–2005 dönemini üçer aylık verilerle VAR modelini uygulamışlardır. Cari açığın belirleyicilerini incelemek amacıyla kamu harcamalarının cari tüketim, cari transferler ve yatırım kompozisyonu, açıkların yurtiçi veya yurtdışından finansmanı ve faiz oranlarının seyri, kamu yatırımlarının özel yatırımları “dışlama veya uyarma” etkisi gibi çok sayıda değişkeni ele almışlardır. Ulaştıkları bulgulardan bazıları ise; Cari açığın bir önceki oranı ile kendisi arasında anlamlı ve pozitif bir etkileşim gözlenmiştir. Aynı etkileşim cari açık büyüme oranı açısından da gözlenmiştir. Bir diğeri, Cari açık ile dış ticaret haddi ve örnek olarak seçilen dış ülkeler büyüme oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Diğer taraftan kamu kesimi borçlanma gereği ile cari açık ilişkisinin yönü nedensellik testine göre belirsizdir. Sonuç olarak elde edilen bulgu, ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğine dair bir bulgu elde edilemediği anlamına gelmektedir (Erkılıç, 2006, s. 91–100).

Aksu ve Başar (2005), 1989-2003 yılları arası dönemi için ikiz açıklar hipotezini Türkiye için test etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, bütçe açıkları faiz oranlarını anlamlı olarak etkilemekte iken, faiz oranlarının kur ve dış ticaret açıklarına etkisi belirsiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buradan hareketle, söz konusu hipotezin Türkiye için geçerli olduğuna dair herhangi bir bulguya ulaşamamışlardır. Bu bulgunun yanı sıra, bir de dış ticaret açıklarının bütçe açıkları üzerinde gecikmeli de olsa etkisi olduğunu tespit etmişlerdir (Aksu ve Başar, 2005, s. 109–114).

Kuştepeli (2001), 1975–1995 dönemi için yıllık verilerle yaptığı çalışmasında Feldstein Zinciri'nin Türkiye ekonomisi için geçerliliğini eş-bütünleşme testleri ile sınımış, ancak teorinin doğruluğunu ispatlar bulgulara rastlamamıştır. Oysa reel cari işlemler açığının, kısa dönemde reel döviz kurunu ve reel faiz oranlarını etkilediği bulunmuştur ki bu Feldstein zinciri için anlamlı bir ilişki değildir. Ayrıca, reel hükümet açıklarından reel cari işlemler açığına doğru bir karşılıklı etkileşim bulunamamıştır (Kuştepeli, 2001, s. 1–3).

Bilgili ve Bilgili (1998), geleneksel teoriyi sınamak için Türkiye, Singapur ve ABD için 1975–1993 dönemini kapsayan regresyon analizi yapmışlardır. Analizden elde edilen bulgulara göre, her üç ülke için bütçe açıklarının cari işlem açıkları üzerinde bir etkiye sahip olmadığı böylece çalışılan bu dönem için Ricardocu görüşün varlığını ortaya koymuşlardır (Bilgili ve Bilgili, 1998, s. 4–16).

Literatür taramaları göstermektedir ki, 1980’lerden günümüze ikiz açıklar üzerine yapılan onlarca çalışma bir uzlaşa sağlayamamış, sonuçta iki karşıt görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, ikiz açıklar hipotezini savunan Geleneksel Keynesyen görüş ve ikincisi ise ikiz açıkların varlığını kabul etmeyerek açıkları farklı gerekçelere dayandıran Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi yada diğer bir ifadeyle anılan Ricardocu görüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYESİNİN BÜTÇE VE CARİ İŞLEM AÇIKLARI

Bu bölümde, Türkiye ekonomisi için 1980–2010 dönemi arasında gerçekleşen kamu kesimi açıkları ve cari işlem açıklarının seyri on yıllık dönemlere ayrılarak ayrı ayrı incelenmiştir.

3.1. 1980 Sonrası Bütçe Açıklarının Görünümü

Kamu kesimi denildiğinde devlet bütçesiyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili birimler ifade edilmekle beraber Türkiye'de devlet daireleri, bütçe düzeni açısından iki farklı biçimde örgütlenir. Bunlardan birincisi, birçok bakanlık ile bu bakanlıklara bağlı kuruluşlar olup bunların tamamı "genel bütçe" içinde yer almaktadır. İkincisi ise kendilerine has tüzel kişilikleri bulunan ve genel bütçenin eki şeklinde ayrı birer bütçeye sahip olan "Katma Bütçeli İdareler" olarak yer almaktadır. Katma bütçeli idarelere örnek vermek gerekirse; Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ve üniversiteler olarak sıralanabilir (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 133).

Genel ve katma bütçelerin toplamıyla oluşturulan bütçeye "konsolide bütçe" denilmektedir. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere konsolide bütçe kamu ekonomisinin tamamını temsil etme işlevini üstlenmektedir. Türkiye'de konsolide bütçe açıkları kamu kesimi açıklarının önemli bir bölümünü içine almakta ve de kamu kesiminde ortaya çıkan bütçe açıklarındaki artışların en önemli nedeninin de konsolide bütçe açıklarındaki artışlardan kaynaklandığı görülmektedir.

1980–1989 arası; 1974 Kıbrıs harekâtı sonrası yıllarda ortaya çıkan dış ödeme güçlükleri, yüksek oranda fiyat artışları, bütçe açıklarının kontrol altına alınamaması gibi etkenler Türkiye ekonomisini içinden çıkılması çok güç bir duruma getirmiştir. Ortaya çıkan ekonomik bunalımın giderek, toplumsal ve siyasal nitelikler taşıması üzerine 24 Ocak 1980'de "24 Ocak Kararları" olarak Türk ekonomi yazınına geçen ve yapısal değişiklikleri de içerisinde barındıran yeni bir ekonomi politikası icra edilmeye başlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005, s. 196).

24 Ocak Kararları Türkiye ekonomisi için çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kararlar ile Türkiye ekonomisinde köklü değişikliklere gidilerek karma iktisadi sistem yerini

daha liberal bir ekonomik anlayışa bırakmış ve Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegrasyonu hedeflenmiş ve bu amaca yönelik düzenlemeler yapılmıştır (DTM,2005, 1923'den Günümüze Türkiye Ekonomisi, s.1–12).

Bu düzenlemelerin en önemli ve belirleyici öğelerinden biri ise fiyatlama sürecinin piyasa şartlarında tespit edilmesi istemi olmuştur. Mal ve hizmet fiyatlarının, piyasada hiçbir sınırlamaya uğramadan oluşacak şartlar altında, arz ve talebe bağlı olarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca hizmet etmek üzere, hali hazırda fiyat denetimi işlevini yürüten ilgili komisyonun görevi sonlandırılmıştır. Bununla beraber, kamu kesiminin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatı yüzde 400'lere kadar arttırılarak, temel malların kapsamı alanı sınırlı tutulmuştur. KİT'lerce üretilen mal ve hizmetlerinin fiyatlarının ilgili birimlerce belirlenmesi bu birimlerin karşı karşıya geldikleri önemli oranlardaki faaliyet zararının ortadan kaldırılması ve KİT'e bütçeden fazladan kaynak aktarılmasının önlenmesi amaçlanmıştır (DTM,2005, 1923'den Günümüze Türkiye Ekonomisi, s.1–12).

Ayrıca, 24 Ocak Kararları ile döviz piyasasında, kambiyo denetiminden vazgeçilerek, serbest değişken kur sistemi uygulamasına gidilmiştir. Böylece Türk Lirası konvertibilite kazanmış ve Türk Lirasının döviz piyasalarında gerek yerleşikler ve gerekse yerleşik olmayan gerçek ve tüzel kişiliklerin borç- alacak ilişkileri ve sahip oldukları varlıklar üzerindeki mevcut fiyat ve miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. Dolayısıyla sermayenin serbest dolaşımı kolaylaştırılmıştır (Oksay, 2000, s. 1–4).

24 Ocak Kararları'nın kısa ve uzun dönemli hedeflerine yönelik olarak faiz oranları tamamen serbest piyasa şartlarına bırakılmış ve hedef 1 Temmuz 1980'den itibaren kredi faizleri ile vadeli tasarruf mevduat faizleri tümüyle serbest bırakılmıştır (Kesriyeli, 1997, s. 4). Diğer taraftan 24 Ocak Kararları ile yabancı sermayeye yatırımlarını çekebilmek amacıyla yasal ve yönetsel düzenlemelere gidilmiş ve bunun için 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kararı ve Çerçeve Kararnamesi” doğrultusunda ve sonradan çıkarılan kararlarla yabancı sermaye teşvik edilmiştir (DTM,2005, 1923'den Günümüze Türkiye Ekonomisi, s.1–12).

Uzun dönemde kamu kesiminin küçültülmesi gerekliliği 24 Ocak Kararları'nın bir diğer temel yaklaşımı olmuştur. Bundan dolayıdır ki, söz konusu kararlar ekonomide mali göstergeler üzerinde ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri tersine çevirebilmek için bazı önlemlerin alınmasını da gündeme getirmiştir. Bu tedbirlerden bazılarının başında vergi

gelirlerinin arttırılması, kamu kesimi harcamalarının azaltılması ve böylece bütçe açıklarının sürdürülebilir seviyelere çekilmesi gelmektedir. Bu hedeflerin doğal sonucu olarak, kamu gelirlerini arttırmak amacıyla yeni vergilerin getirilmesi ve mevcut vergilerin gözden geçirilmesi 24 Ocak Kararları'nın ilgi odağını oluşturmuştur (Şen ve Sağbaşı, 2004, s. 136). Bu hedefe yönelik 1981 yılında öncelikli olarak hem kişisel gelir vergisi dilimleri hem de kişisel gelir vergisi oranları artırılmıştır. 1981 yılında vergi yasasında gidilen değişikliklerle önceki dönemde uygulanan en yüksek vergi dilimi en düşük vergi dilimi olarak kabul edilmiş ve üst dilim 25 kat yükselirken vergi oranı %60'dan %66'ya yükseltilmiştir. Vergi yasasındaki değişiklikleri izleyen yıllarda ise vergi dilimleri sabit tutulurken vergi oranlarının düşürülmesi yoluna gidilmiştir (Yıldırım ve Yıldırım, 2001, s. 11). Kamu harcamalarını azaltmak için alınan diğer önlemler ise, kamuda istihdam edilenlerin sayısını sabit tutmak, Kamu İktisadi Teşebbüslerince üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttırmak, kamu çalışanların maaş ve ücretlerini enflasyon seviyesinin altında tutmak, KİT'lere yapılan transferler ile bu kuruluşların yatırımlarını sınırlandırmak gibi tedbirler alınmıştır (Şen ve Sağbaşı, 2004, s. 137).

Tablo 3.1: Konsolide Bütçe Dengesi (1980–1989) (Cari Fiyatlarla, Bin TL.)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
HARCAMALAR	1.078	1.516	1.602	2.613	3.784	5.313	8.165	12.696	21.006	38.051
Cari	495	638	720	1.068	1.490	2.095	3.051	4.851	7.868	17.797
Personel	342	398	442	670	896	1.276	1.840	3.310	5.477	13.729
Diğer Cari	153	240	278	398	594	819	1.211	1.542	2.391	4.068
Yatırım	186	306	333	473	691	1.030	1.624	1.982	2.717	3.877
Transfer	398	572	548	1.071	1.603	2.188	3.490	5.864	10.421	16.378
Faiz Ödemeleri	32	75	87	211	441	675	1.331	2.266	4.978	8.260
İç Faiz Ödemeleri	22	41	34	80	277	247	649	1.260	3.159	5.115
Dış Faiz Ödemeleri	9	34	53	131	264	428	682	1.006	1.819	3.144
KİT'e Transfer	202	192	225	305	281	181	138	482	1.014	1.214
Diğer Transferler	114	217	168	254	374	396	620	1.048	1.572	2.634
GELİRLER	912	1.392	1.444	2.300	2.805	4.514	6.754	10.089	17.016	30.379
Genel Bütçe	902	1.380	1.426	2.269	2.743	4.410	6.630	9.894	16.734	29.939
Vergi Gelirleri	750	1.190	1.305	1.934	2.372	3.829	5.972	9.051	14.232	25.550
Vergi Dışı Normal Gel.	141	143	121	316	294	458	574	819	1.228	2.438
Özel Gelir ve Fonlar	11	47	0	19	77	124	83	25	1.274	1.950
Katma Bütçe	10	12	19	31	63	104	124	195	283	440
GELİR GİDER FARKI	-166	-124	-157	-313	-979	-798	-1.411	-2.607	-3.990	-7.673
FAİZ DIŞI DENGE	136	48	70	101	538	112	76	333	1.118	757

Kaynak: DPT.

Tablo 3. 2: Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH'ya oranı (1980–1989)

Yıllar	HARCAMALAR/GSMH (%)	GELİRLER/GSMH (%)	BÜTÇE AÇIĞI/GSMH (%)
1980	20.33	17.20	3.13
1981	18.89	17.35	1.54
1982	15.09	13.61	1.48
1983	18.75	16.51	2.24
1984	17.07	12.66	4.42
1985	15.03	12.77	2.26
1986	15.95	13.20	2.76
1987	16.92	13.45	3.48
1988	16.26	13.17	3.09
1989	16.52	13.19	3.33

Kaynak: DPT.

Tablo 3.1 ve 3.2'den de görüleceği üzere Türkiye'de 1980 yılında harcamaların GSMH içindeki payı %20.33 iken 1985 yılında 15.03'e kadar inmiştir. Kamu gelirlerinin GSMH içindeki payında ise 1980–1985 döneminde önemli oranda azalma görülmektedir. Aslında kamu gelirlerinin GSMH içindeki payı 1980 yılında %17.20 iken 1985 yılında %12.77 seviyelerine gerilemiştir. Böylece kamu gelirlerindeki azalmayla birlikte harcamalardaki azalışın da etkisiyle bütçe açığının GSMH'ya oranı 1980 yılında %3.13 iken 1985 yılında %2.26 seviyelerine kadar düşmüştür (Ümit ve Yıldırım, 2007, s. 113–117).

1985'de icrasına başlanılan Katma Değer Vergisi ile 1984–1989 döneminde kamu gelirlerinin GSMH'ya oranı artmasına rağmen kamu gelirleri kamu harcamalarındaki artışın oldukça gerisinde kalmıştır. Bu durumun sebebi ise kamu yatırımlarının azaltılarak özel kesim yatırımlarının arttırılmasını amaçlayan arz yanlı iktisat kuramının Türkiye'de uygulanmaya çalışılması ile birlikte vergi oranlarının azaltılmasıdır. Vergi oranlarının aşağıya çekilmesi vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamamasına ve dolayısıyla bütçe açıklarının artmasına sebep olmuştur. Bununla beraber 1985 yılında kamu açıklarının Merkez Bankası kaynaklarından doğrudan kapatılması yerine ihaleli bono ve tahvil satış sistemine geçilmiştir. 1986 yılından sonra bütçe açıklarının kapatılmasında iç borçlanmanın sıklıkla başvurulan bir finansman aracı olarak ortaya çıkması ise iç borçların bu tarihten itibaren hızla artmasına neden olmuş ve bu hal faiz ödemeleriyle beraber kamu açıklarını daha da yükseltmiştir (Ümit ve Yıldırım, 2007, s. 113–117).

Ayrıca bu dönemde 24 Ocak Kararları ile ithal ikameci sanayileşme stratejisinin terk edilerek, ihracat ağırlıklı dışa açık kalkınma modelinin uygulanmaya başlanmasıyla transfer harcamalarının en önemli kalemlerinden biri olan ihracata verilen teşviklerdeki artışlar transfer harcamalarının artmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde 1980 Kararları ile kamu harcamalarını azaltmak için alınan önlemler içinde yer alan kamu personelinin maaş ve ücretlerinin enflasyonun altında tutulması yoluyla bu giderlerin konsolide bütçe üzerindeki etkisinin hafifletilmesi politikasından vazgeçilmiş ve yerini esnek ücret politikasına bırakmış olması personel giderlerinin artmasına ve dolayısıyla da 1986 yılından itibaren cari harcamaların aynı dönemde yükselmesine sebep olmuştur. Ayrıca 1983 genel seçimlerinin etkisi ve IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının 1986 yılında sona ermesi ve 1987 yılında bir erken seçim kararının alınması genişletici maliye politikasına gidilmesine sebep olmuştur. Bu gelişmeler ile söz konusu dönemde kamu harcamalarının yükselmesi ve vergi gelirlerinin bu yükselişin altında kalması bütçe açıklarını da arttırmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse, 1980–1989 döneminde bütçe açıklarında ortaya çıkan artışlar, iç borç faiz ödemeleri, altyapı yatırım harcamaları, ihracat ve yatırım teşvikleri ve personel giderlerindeki artışlardan kaynaklanmıştır (Ümit ve Yıldırım, 2007, s. 113–117).

1990–2000 arası; Türkiye 1989 sonrası dönemde finansal serbestleşme sürecine girmiş ve bu süreçte uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine yönelik düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca bu karar ile uluslararası finansal sermayenin Türkiye'ye giriş ve çıkışına konan her türlü sınırlamalar kaldırılmış, kambiyo rejimi serbestleşmiş, yurtiçinde yerleşik kişi ve kurumlar arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı paralar cinsinden yapılabilmesine olanak tanınmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005, s. 220).

1980'lerin ikinci yarısında hızlanan ve 1989'da tam konvertibilite kararıyla başlayan finansal serbestleşme süreci ulusal ekonomiye yönelik spekülasyon amaçlı sermaye girişini arttırmıştır (Yeldan, 2001, s. 128). Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de 1990'lı yıllarda spekülasyon amaçlı sermaye girişi sonucunda kamu kesimi borçlanma oranı yükselmiş, kamu kesimi gelirlerinin önemli bir kısmı borç faiz ödemelerine gitmiştir. Sürekli artan borçlanma giderek daha yüksek faiz oranı ile borçlanma eğilimini ve borç faiz ödemelerini gerçekleştirebilmek için yeniden iç borç ve dış borç kullanma sarmalına girerek bütçe dengesine ulaşmakta engel oluşturan bir kısır döngüye dönüşmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2005, s. 220).

Tablo 3. 3: Konsolide Bütçe Dengesi (1990–1999) (Cari Fiyatlarla, Bin TL)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
HARCAMALAR	67.193	130.263	221.658	485.194	897.296	1.710.647	3.940.163	7.990.749	15.601.204	28.093.903
Cari	35.464	65.832	124.441	221.393	368.902	644.150	1.282.719	2.779.483	5.173.472	9.159.655
Personel	28.549	54.720	104.296	186.129	295.495	502.601	974.148	2.073.140	3.871.005	6.911.927
Diğer Cari	6.915	11.112	20.145	35.264	73.407	141.549	308.571	706.343	1.302.467	2.247.728
Yatırım	6.818	11.717	19.019	36.543	50.355	91.777	238.085	590.382	1.002.147	1.567.800
Transfer	24.491	52.714	78.198	227.258	478.039	974.720	2.419.359	4.620.884	9.425.586	17.336.447
Faiz Ödemeleri	13.966	24.073	40.298	116.470	298.285	576.115	1.497.401	2.277.917	6.176.595	10.720.840
İç Faiz Ödemeleri	9.613	16.941	30.545	92.518	233.168	475.519	1.329.087	1.977.967	5.629.524	9.824.622
Dış Faiz Ödemeleri	4.353	7.132	9.753	23.952	65.117	100.597	168.314	299.950	547.081	896.218
KİT'e Transfer	1.252	12.191	8.145	25.580	21.000	45.440	50.345	123.450	159.960	416.800
Diğer Transferler	4.891	8.372	14.979	49.987	88.347	181.340	431.313	1.210.018	1.149.778	2.318.816
GELİRLER	55.239	96.747	174.224	351.528	745.202	1.394.497	2.702.292	5.750.096	11.706.246	18.809.482
Genel Bütçe	54.576	95.800	172.844	348.171	740.036	1.382.053	2.676.258	5.697.576	11.589.322	18.612.530
Vergi Gelirleri	45.400	78.644	141.602	264.273	587.759	1.084.351	2.244.094	4.745.484	9.228.596	14.802.280
Vergi Dışı Normal Gel.	4.267	3.926	7.649	17.636	48.365	86.044	159.991	404.679	1.221.530	1.883.461
Özel Gelir ve Fonlar	4.909	13.230	23.593	66.262	103.911	211.659	272.174	547.413	1.139.195	1.926.789
Katma Bütçe	663	947	1.380	3.357	5.166	12.444	26.034	52.520	116.924	196.952
GELİR GİDER FARKI	-11.955	-33.517	-47.434	-133.666	-152.093	-316.150	-1.247.871	-2.240.653	-3.894.959	-9.284.421
FAİZ DIŞI DENGE	678	9.443	7.136	17.387	146.105	259.943	259.973	37.265	2.478	1.569

Kaynak: DPT.

Tablo 3. 4: Konsolide Bütçe Gerçekleşmelerinin GSMH İçindeki Payları (1990–1999)

Gelirler	14.24	15.62	16.14	17.89	19.33	17.94	18.21	19.78	22.07	24.19
Vergi Gelirleri	11.43	12.40	12.83	13.23	15.12	13.80	14.98	16.14	17.24	18.91
Diğer Gelirler	2.81	3.22	3.30	4.66	4.21	4.14	3.23	3.64	4.83	5.28
Harcamalar	17.21	20.87	20.42	24.55	23.21	21.05	26.45	27.39	29.18	35.88
Faiz Hariç Harcama	13.69	17.08	16.77	18.72	15.54	14.62	16.45	19.64	17.63	22.18
Faiz Harcamaları	3.52	3.79	3.65	5.83	7.67	7.33	10.00	7.75	11.54	13.69
İç Borç Faiz Ödemeleri	2.42	2.67	2.77	4.63	6.00	6.05	8.87	6.73	10.52	12.55
Dış Borç Faiz Ödemeleri	1.10	1.12	0.88	1.20	1.67	1.28	1.12	1.02	1.02	1.14
Bütçe Dengesi	-2.97	-5.25	-4.29	-6.66	-3.38	-4.01	-8.23	-7.60	-7.11	-11.7
Faiz Dışı Denge	0.55	-1.46	-0.64	-0.83	3.79	3.32	1.76	0.15	4.43	2.00

Kaynak: Maliye Bakanlığı.

Türkiye de 1990–1999 arası dönem de Konsolide Bütçe açığı tablo 3,3 ve tablo 3,4'den de izleneceği üzere sürekli artmaktadır. Ağustos 1990 da başlayan Körfez Krizi kamu harcamalarının artmasına neden olmuş ve 1989 da Konsolide Bütçe harcamalarının GSMH içindeki payı %16.52 iken 1990 yılında harcamaların GSMH içindeki payı %17.21'e yükselmiştir. Konsolide bütçe harcamaları içinde en büyük payı iç borç faizi ödemeleri, cari ve personel harcamaları tutmuştur. Buna rağmen Konsolide Bütçe gelirlerinin GSMH'ya oranı %14.24 olarak kaydedilmiştir. Toplanan vergilerdeki artışa rağmen bütçe gelirleri bütçe harcamalarını karşılamakta yetersiz kalmış ve Konsolide Bütçe açığının GSMH'ya oranı %2.97 olarak gerçekleşmiştir. Böylelikle faiz dışı denge fazla vermiş ve faiz dışı dengenin GSMH'ya oranı ise %0.55 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1996 Yılı Programı, s. 7–13).

1990 yılından başlayarak bütçe açıklarının hızla artması hali, vergi gelirlerinin iç borç servisine dahi yeterli gelmemesi, devletin bütçe açığını iç borçlanma ile karşılar hale gelmesi, oluşan açığı kapatmak için dış borç ve merkez bankası kaynaklarına başvurması döviz rezervlerinin hızla tükenmesin sonucunu doğurmuştur. 1991'in ilk çeyreğinde etkisini gösteren ekonomik durgunluk, yıl içinde gerçekleştirilen ücret artışları ve seçimler bütçe açığının artmasında önemli yer tutmuştur. 1991–1992–1993 yıllarında faiz dışı bütçe sürekli artarak açık vermiştir. Bütçe açıklarındaki meydana gelen hızlı yükseliş özellikle iç borçlanmaya ve böylece faiz oranlarının artmasına sebep olmuştur. Nihayetinde iç borç faiz ödemelerinin GSMH'ya oranı 1990 yılında % 2.42 iken 1993 yılında % 4.63'e yükselmiştir (DPT, 1996 Yılı Programı, s. 7–13).

Türkiye' de 80'lerin sonunda başlayan finansal serbestleşme sürecinde yüksek miktarda kısa vadeli sermaye girişi olmuş ve bu sermaye girişi Merkez Bankası tarafından sterilize edilmemiş, buna karşın kısa dönemli iç borçlanma yoluyla kamu harcamaları için bir kaynak olarak kullanılması tercih edilmiştir. Dolayısıyla 1990–1994 yılları arasında kısa vadeli sermaye girişine dayanan borçlanma politikası Türkiye ekonomisini 1994 yılında önemli bir iç borç baskısı altına almıştır (DPT, 1996 Yılı Programı, s. 7–13).

1994 yılı başında ekonomik krizle karşılaşan Türkiye de, uzun süreden beri istikrarlı görünen dolar/TL paritesi kaygı verecek derecede bozulmuş takibinde enflasyonist beklentiler hissedilir seviyede artmış ve Hazine içeriden borçlanamaz hale gelmiştir. Bu hal ise beraberinde, enflasyonu düşürme ve ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik 5 Nisan 1994 kararlarının alınmasına neden olmuştur (DPT, 1996 Yılı Programı, s. 7–13).

5 Nisan 1994 ekonomik istikrar programının amacı, bir yandan ekonominin hızla istikrara kavuşturulmasının yanı sıra ekonomik istikrarı sürekli kılabilecek yapısal reformların gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu program mali istikrarı sağlayacak olan bazı tedbirleri içermektedir. Bunlar, ilave vergi alınarak kamu gelirlerinin artırılması, kamu giderlerinin, ücretlerde yapılacak artışlarının enflasyonun altında tutulması da dâhil olmak üzere, çeşitli bütçe kısıntıları yoluyla sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaçlar ve tedbirler neticesinde de Konsolide Bütçe açığının ve dolayısıyla kamu kesimi borçlanma gereğinin düşürülmesi, Hazine'nin Merkez Bankası'ndan alacağı avansa sınır getirilmesi, KİT ve Tekel ürünlerinin pahalılaştırılması, KİT'lerin özelleştirilmesi olarak özetlenebilir (DPT, 1996 Yılı Programı, s. 7-13).

Tablo 3.4'te görüldüğü gibi 1994 yılında alınan istikrar önlemlerinin etkisiyle bütçe açıklarının GSMH içindeki payı azalmıştır. 1994 yılında kamu kesimi harcamalarının GSMH içindeki payı bir önceki yıla göre yüzde 1.2 puan düşerek %23.21 oranına gerilemiştir. Toplam bütçe kalemleri içinde personel ve yatırım harcamalarının payı nispeten azalırken diğer cari harcamalar ve faiz ödemelerinin etkisiyle transfer harcamalarının payında artma gözlemlenmiştir. 1993 yılına göre faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı artarak % 7.67'ye yükselmiştir. Yine aynı dönemde Konsolide Bütçe gelirlerinin GSMH içindeki payı ise bir önceki yıla göre artarak %19.33'e seviyelerinde gerçekleşmiştir. Konsolide bütçe gelirinde meydana gelen bu artış bir defalık olmak üzere tahsil edilen vergilerin etkisiyle vergi gelirlerindeki ve vergi dışı normal gelirlerdeki artıştan dolayı gerçekleşmiştir. Bu durumun sonucu olarak Konsolide Bütçe açığının GSMH içindeki payı bir önceki yıla göre azalarak % 3.38 seviyelerine gerilemiş, GSMH'nın % 3.79'i kadar faiz dışı fazla verilmiştir. Böylece hazine kısa vadeli borçlanmayı sürdürmek zorunda kalmış ve iç borçlanma oranı artmaya devam etmiştir. İç borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki oranı ise bir önceki yıla artarak % 6 seviyesinde gerçekleşmiştir (DPT, 1996 Yılı Programı, s. 7-13).

Daraltıcı maliye politikaları uygulandığı 1995 yılında bütçe harcamalarının GSMH'ya oranı % 21.05 seviyelerine gerilemiştir. Böylece Konsolide Bütçe açığının GSMH içindeki payı % 4.01'e çıkmış, faiz dışı fazla ise % 3.32 seviyelerine gerilemiştir. Kamu kesimi açığı iç borçlanma vadesi daha uzun geri ödeme sürelerine dayanan Hazine tahvilleri ihracı yoluyla giderilmiştir. Fakat iç borçlanma vadesi yılın sonlarına doğru belirsizlik ortamının da tesiriyle azalarak ortalama 206 gün olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde iç borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı bir önceki yıla göre artarak % 6.05 seviyelerinde oluşmuştur (DPT, 1996 Yılı Programı, s. 7-13).

1994–1995 yıllarında Konsolide Bütçe harcamalarında sağlanan azalma eğilimi 1996 yılında devam ettirilememiştir. Borç faizi ödemeleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler, savunma ve güvenlik hizmetleri ile ilgili kuruluşların ihtiyaçlarının karşılanması ve kamu personelinin maaşlarında yapılan düzenlemeler gibi birçok değişkenin etkisiyle 1996 yılında kamu harcamalarının GSMH'ya oranı 4,5 puan artarak % 26.45 seviyelerine çıkmıştır. Buna rağmen kamu gelirlerinin GSMH'ya oranı 0,3 puan yükselerek % 17.94 'ler seviyelerine gelmiştir. Böylelikle, Konsolide Bütçe açığının GSMH'ya oranı 4,3 puan artarak % 8.23 seviyesinde oluşmuştur. Faiz dışı fazlanın GSMH'ya oranı ise 1,6 puanlık azalmayla %1.76'lar düzeyine düşmüştür (DPT, 1997 Yılı Programı, s. 1–11).

Bu yıllarda bütçe açığında ortaya çıkan artışın yanı sıra, 1996 yılında da 1994 ve 1995 yıllarında olduğu gibi net dış borç ödemesi yapılması sonucu Bütçe açığının tamamen iç borçlanmayla finanse edilmesi, iç borç stokunun GSMH'ya oranı yüzde 17,3'den yüzde 21'e çıkmıştır. Bu yükselmeye ödenekle ilişkilendirilmemiş olan bazı harcamaların özel amaçlı tahvil ve bono kanalıyla finanse edilmesi de etkili olmuştur. Bu dönemde, nakit borç stoku yüzde 141,3 oranında artarken, nakit dışı borç stokundaki artış ise yüzde 108,4 oranında gözlemlenmiştir (DPT, 1997 Yılı Programı, s. 1–11).

1997 yılına gelindiğinde Konsolide Bütçe harcamalarının GSMH'ya oranı % 27,39'ye yükseldiği gözlemlenmiştir. Bu iyileşmeye paralel olarak toplam harcamalar içinde iç ve dış borç faiz ödemelerinin payı azalarak % 38'den % 28,3' gerilemiştir. 1997 yılı boyunca iç borçlanma ile bütçe finansmanına devam edilmesine karşılık, iç borç faiz ödemelerinin toplam harcamalar içindeki payının geçen yıla göre önemli ölçüde gerilemesinin nedeni, 1996 yılı sonlarından itibaren izlenen borçlanma stratejisi olmuştur. Konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki oranı ise 1996 yılına oranla artarak % 19.78 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Konsolide Bütçe açıklarının GSMH içindeki payı bir önceki yıla göre % 7.60 seviyelerine gerilemiştir. Faiz ödemeleri açısından GSMH'ya oranlar incelendiğinde, 1996 yılında % 8,87 olarak gerçekleşen iç borç faiz ödemelerinin 1997 yılında 6,73'e indiği görülmektedir. Faiz dışı fazlanın GSMH içindeki payı ise bir önceki yıla göre daha da azalarak % 0.15 seviyesinde gerçekleşmiştir (DPT, 1998 Yılı Programı, s. 1–10).

1997 yılında Asya'da başlayıp 1998 yılında Rusya'yı da içine alarak büyümesini devam ettiren finansal kriz ile birlikte diğer tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'den de sermaye çıkışı gözlenmiştir. Bunun neticesi olarak Hazine ihale faizleri ve böylelikle faizler genel seviyesi yükselmiştir. Bundan dolayı 1998 yılında iç borç faiz ödemelerinin

GSMH'ya oranı % 10.52'lere yükselmiştir. İç borç faiz ödemelerindeki artışla beraber artan Konsolide Bütçe harcamalarının GSMH'ya oranı % 29,18 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 1998 yılında vergi reformu ile vergilendirilecek gelir kapsamı genişletilmiş, vergi numarası gibi vergi tabanının genişletilmesi ve vergi güvenliğinin artırılması yönünde bazı çalışmalar başlatılmıştır. 1998 yılında hem vergi hem de özelleştirme gelirlerindeki artışa bağlı olarak kamu gelirlerinin GSMH içindeki payı bir önceki yıla göre yükselerek % 22.07 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak 1998 yılında Konsolide Bütçe açığının GSMH içindeki payı % 7.11 faiz dışı fazlanın GSMH içindeki payı ise 1997'e göre artarak % 4.43 seviyesinde gerçekleşmiştir (DPT, 1999 Yılı Programı, s. 1–15).

1999 yılında Türkiye de (Ağustos ve Kasım) yaşanan Marmara ve Düzce Depremleri ekonominin önemli ölçüde daralmasına neden olmuştur. Başlangıçta ekonomide meydana gelen daralma ve deprem bölgelerindeki vergi ertelemeleri vergi gelirlerini negatif olarak etkilemesine rağmen, “Deprem vergisi” adı altında konulan ek vergi tahsilâtı yoluyla elde edilen yüksek performans vergi gelirlerinin 1998 yılı seviyesine çıkmasını sağlamıştır. Diğer taraftan yaşanan depremin arkasından yapılan erken seçim kamu harcamalarında artışlara neden olmuştur. Bütçe gelirlerindeki bu sınırlı artışa karşın bütçe harcamalarının GSMH'ya oranı 1998 yılında % 29,0 iken 1999 yılında % 35.88'e çıkmış ve kamu gelirlerinin GSMH içindeki payı da % 24,19 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler neticesinde 1999 yılında kamu açıklarının GSMH içindeki payı % 11.7 seviyesine ulaşmıştır. Faiz dışı harcamaların GSMH'ya oranı ise 3,1 puan artarak % 22,18'e, faiz giderlerinin GSMH'ya oranı ise 1,2 puan artarak yüzde 13,69'a yükselmiştir (TCMB, Yıllık Rapor 2000, II. Bölüm, s. 1–34).

Türkiye'de 1999 yılının sonlarına doğru ekonomik açıdan son derece karamsar bir tablo yaşanmış büyüme oranı % -6,1 olmuş, enflasyon oranı (TEFE) %70'e ulaşmış, bütçe açıkları büyümüş ve sürdürülemez bir seviyeye gelmiştir. Hazinesinin uyguladığı faizlerinin yıllık ortalama bileşik oranı %106'lara ulaşmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 321).

2000 –2010 dönemi; Türkiye de 1999 sonlarına doğru gelindiğinde kamu kesimi finansman dengesinde önemli ölçütlerde bozulmalar görülmüştür. Buna ilaveten, reel faizlerin yüksek oranlarda seyretmesi, enflasyonun tekrar artış trendine girmesi ve ekonomik faaliyetlerin olumsuz seyri gibi ortaya çıkan makroekonomik dengelerdeki sürdürülemez yapı, detaylıca planlanmış bir programın uygulamaya konulmasını kaçınılmaz kılmıştır (8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 3–15).

Bu sürdürülemez durumu sonlandırmak amacıyla, 2000 yılı başında Uluslararası Para Fonu “IMF” ile stand-by antlaşması imzalanmış ve sağlanan destek ile orta vadeli yeni bir makroekonomik program yürürlüğe konulmuştur. Hazırlanan bu yeni program üç temel dayanağa sahipti. Birincisi, sıkı maliye politikası uygulamalarıyla bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması, KİT açıklarının azaltılması ve tarım sektörüne yapılmakta olan desteklemelerin arttırılarak devam ettirilmesidir. İkincisi, önceden belirlenmiş sabit kur (crawling peg/sürünen kur) uygulanmasıyla döviz kurlarının belirlenmesidir. Bu uygulama ile Merkez Bankası döviz kurunu önceden ilan ederek beklenen enflasyon oranında dövizin yükselmesine izin verecek ve böylece önceki enflasyona göre daha yavaş yükselen döviz kuru nominal çapa olarak görev yapacak ve böylelikle enflasyon beklentilerinin düşmesi sağlanacaktır. Diğer taraftan, bu programa göre Merkez Bankası piyasalara sadece döviz alımı ya da satımı yoluyla müdahale edebilecektir. Böylelikle piyasaların Merkez Bankası'na döviz satması ya da Merkez Bankası'ndan döviz talep etmesi faizler yoluyla belirlenebilecektir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, kur kontrol altında olacak ve faizler serbest kalacaktır. Üçüncüsü ise, Türkiye ekonomisinde yapısal reformlar yapılarak, reformları destekleyen özelleştirme çabaları hızlandırılacaktır (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 321–330).

Programın kamu maliyesi açısından da öncelikli başka hedefleri vardı ki bunlardan bazıları, vergi gelirlerinin arttırılması yoluyla faiz dışı fazlanın yükseltilmesi ve Hazine'nin iç borçlanma yükünün ve dolayısıyla faizlerin düşürülmesi bunlar arasında yer almaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için dış borçlanma arttırılarak iç borçlanmanın yerine ikame edilecek ve ortaya çıkacak finansman açığı artan vergi gelirlerinin yanı sıra dış borçlanma artışı ile karşılanacaktır (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 321–330).

Program ayrıca Merkez Bankası'nın Net İç Varlıkları (NİV) üzerine sınırlama getirilmiş olması ve net iç varlıkların döviz girişi oranında arttırılması uygulamasını getirmiştir. Bu uygulama ile artık Merkez Bankası para basımı açısından sınırlandırılmış ve para kurulu gibi çalışması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, Merkez Bankası sadece döviz girişleri karşılığında piyasaya TL sunacaktır. Bu döviz girişine bağlı olarak iç borçlanma azaltılacak ve aktarılan TL ile likidite bollaşacak ve faiz oranları düşürülecektir (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 321–330).

Hazırlanan programın uygulamaya başlamasıyla 2000 yılı ilk dokuz aylık döneminde konsolide bütçe gelirleri bir önceki yılın aynı dönemine göre %98.1 oranında artarken, faiz

dışı harcamalardaki artış oranı %50.1 seviyesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla faiz dışı fazla 2000 yılının ilk dokuz aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre önemli ölçüde yükselmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 321–330).

Yine aynı yılın kamu açıklarının finansman yapısında da hissedilir bir değişim gözlenmiştir. Kamu kesimi 1994–1998 yılları arasında net dış borç ödemesinde bulunurken, 1999 yılında GSMH'nın %1 oranında net dış borç kullanmış, söz konusu oran 2000 yılında ise %2.5'a yükselmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 321–330).

Dışarıdan borçlanma olanaklarının gelişmesiyle beraber özelleştirme uygulamalarında ve faiz dışı fazlada elde edilen başarı Hazine'nin ulusal mali piyasalar üzerindeki baskısını azaltmış ve bu azalma hazinenin borçlanma maliyetini de önemli ölçüde azalmış ve 1999 yılının Ocak-Eylül döneminde %111.1 olan iç borçlanma faiz oranı, 2000 yılında %37.9'a düşmüştür. (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 321–330).

2000 yılı dördüncü çeyreğine doğru bütçe faiz dışı fazla vermeye başlamış ve böylece bütçe açıklarından kaynaklı enflasyonist baskı yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Öbür taraftan yapısal düzenlemelerde gecikmeler yaşanmasına rağmen uzun zamandır yapılamamış reformlar yapılmış, tarım sektörüne yönelik reformlarda küçük ama önemli adımlar atılmakla birlikte finans ve bankacılık kesiminin yeniden yapılandırılması çalışmaları devam etmiştir. (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 321–330).

Bu çalışmalar ile bankacılık sektörü açık pozisyonlarını azaltma yoluna girmişlerdir. Böylelikle bankalar döviz alabilmek için likiditelerini daha fazla arttırmaya yönlendirmiştir. Bu artan Türk Lirası likidite talebi faizlerin yükselmesine sebep olmuştur. Faizlerin yükselmesi ise ellerinde yüksek miktarlarda Hazine bonusu tutan bankaların risklerini yükseltmiş ve bankalar zarar etmeye başlamışlar ve bankaların bankalar arası para piyasalarından borç bulmaları zorlaşmıştır. Piyasalarda baş gösteren likidite sıkışıklığı faizleri daha da yükseltmiş ve artan faizlere ilk tepki ellerinde Hazine bonusu tutan yabancıların piyasadan çekilmeleri ile gelmiştir. Yabancıların bu tepkisi faizleri daha da yukarı çekerken döviz talebi de artmıştır. Hazırlanan programın öngördüğü gibi, faizlerin artmasıyla Merkez Bankası'na döviz satışı gerçekleşmemiş aksine sistemin riski arttığı için döviz talebi daha da artmıştır. Bono satışlarıyla döviz talebine yönelen yabancılar, faizlerin daha da yükselmesine neden olmuş ve Hazine bonolarının teminat olarak kullanıldığı yurtdışı borçlanmalarda bankaların daha zor bir sürece girmelerine neden olmuştur. Böylelikle değeri sürekli azalan

Hazine bonoları yurtdışından alınan borçlara karşılık teminat olabilme özelliklerini kaybetmişlerdir. Yabancı kaynaklardan borçlanma kanalıyla finansman sağlayan bankalar borçlarını geri ödeyebilmek için daha fazla döviz ve TL talebine gitmişlerdir. Merkez bankasının piyasaya sürdüğü TL'nin dövize dönüştürülmesi, dövize hücum olarak nitelendirilmiştir. Programda öngörülen biçimde iç borçlanmanın yerini dış borçlanmanın almasının bir sonucu olarak Hazine'nin dış piyasalara ihraç ettiği tahviller faizleri yükselme sürecine sokmuştur. Böylelikle Hazine daha yüksek orandan faiz ödeyerek borçlanabilir konuma gelmiştir. Bu sarmalın sonunda ise Türkiye ekonomisi 2000 yılının Kasım ayında likidite krizine getirmiştir (Eğilmez ve Kumcu, 2002, s. 321–330).

**Tablo 3. 5: Konsolide Bütçe ve Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi (2000–2005)
(Cari Fiyatlarla Bin TL)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
HARCAMALAR	46.970.348	80.579	115.682	140.455	152.170	158.579
Cari	13.589.693	20.448	31.108	38.514	44.737	48.883
Personel	9.978.784	15.212	23.089	30.209	36.466	29.873
Diğer Cari	3.610.909	5.236	8.019	8.304	8.270	8.960
Yatırım	2.767.380	4.150	6.892	7.180	7.608	9.174
Transfer	30.613.275	55.581	77.683	94.761	99.825	100.572
Faiz Ödemeleri	20.439.862	41.062.226	51.870.659	58.609.163	56.578.001	45.679.532
İç Faiz Ödemeleri	18.791.862	37.494.301	46.807.038	52.718.886	50.321.048	39.269.565
Dış Faiz Ödemeleri	1.648.000	3.567.925	5.063.621	5.890.277	6.256.953	6.223.476
KİT'e Transfer	885.908	1.107.081	2.170.000	1.881.000	1.329.461	522.001
Diğer Transferler	4.334.358	5.777.505	7.308.206	10.013.224	10.105.313	2.857.298
GELİRLER	33.244.345	51.543	75.592	100.250	121.870	150.463
GENEL BÜTÇE	31.938.813	50.890	74.604	98.559	120.089	148.238
Vergi Gelirleri	26.503.698	39.736	59.632	84.316	101.039	119.251
Vergi Dışı Normal Gel.	3.486.493	7.418	10.875	10.223	16.813	27.034
Özel Gelir ve Fonlar	2.948.622	3.736	4.097	4.020	2.238	1.953
Katma Bütçe	305.532	652	989	1.692	1.781	2.225
GELİR GİDER FARKI	-3.726.002	-29.036	-40.090	-40.204	-30.300	-8.117
FAİZ DIŞI DENGE	7.175	12.026	11.781	18.405	26.184	35.936

Kaynak: Maliye Bakanlığı.

Tablo 3. 6: Konsolide Bütçe ve Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Giderlerinin GSMH'ya Oranları (2000–2005)

%	2000	2001	2002	2003	2004	2005
GELİRLER	26.63	29.21	27.64	28.11	25.8	27.7
Vergi Gelirleri	21.10	22.52	21.81	23.64	21.0	22.0
Diğer Gelirler	5.52	6.69	5.84	4.47	4.8	5.7
HARCAMALAR	37.19	45.66	42.30	39.38	32.9	29.7
Faiz Hariç Harcama	21.1	21.0	23.3	22.95	19.7	20.3
Faiz Harcamaları	16.27	23.27	18.97	16.43	13.2	9.4
İç Borç Faiz Ödemeleri	14.96	21.25	17.02	14.78	11.73	8.1
Dış Borç Faiz Ödemeleri	1.3	2.02	1.84	1.65	1.46	1.3
BÜTÇE DENGESİ	-10.56	-16.45	-14.66	-11.27	-7.1	-2.0
FAİZ DIŞI DENGE	5.71	6.81	4.31	5.16	6.1	7.4

Kaynak: Maliye Bakanlığı.

Türkiye de tablo 3,5'den ve tablo 3,6'dan da görüldüğü üzere 2000 yılı başında uygulamaya konulan Makroekonomik Program çerçevesinde, temel hedef olan kamu sektörü faiz dışı fazlasını artırmak ve kamu finansmanını sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmak amacıyla gelir artırıcı ve harcama disiplini sağlayıcı tedbirler alınmıştır. 2000 yılında Konsolide Bütçe harcamalarının GSMH içindeki payı 1999'a göre 1,4 puan artarak % 37.19'e yükselmiştir. 1999 yılında %13.7 olan faiz ödemelerinin GSMH'ya oranı ise 2000 yılında %16.27'ye çıkarken, faiz dışı harcamalar ise bir önceki yıla göre azalarak % 21,1 seviyelerine gerilemiştir. Yine aynı dönemde Konsolide bütçe gelirleri de 2,4 puan artış göstererek % 26.63'e yükselmiştir. Bu gelişme bazı gelir kalemlerinde düşme olmasına rağmen %1.3'ü faiz vergisinden olmak üzere, GSMH'ya oranı % 5.52'e ulaşan gelir artırıcı önlemlerin etkisiyle olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde bütçe açığının GSMH'ya oranı bir önceki yıla göre 1 puan düşerek % 10.56'a gerilerken, faiz dışı fazla GSMH'a oranı 3,5 puanlık artışla % 5.71 üne ulaşmıştır (DPT, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 3–15).

Makroekonomik Programın uygulamaya başlanmasıyla birlikte, faiz oranlarında önemli oranlarda düşüş sağlanarak borçlanmanın maliyeti düşürülmüş, faiz dışı fazlanın GSMH'ya oranının yükselmesi ve dış kaynak kullanımındaki artışlar yoluyla Hazinesin iç borç yönetimi nispeten rahatlamıştır (DPT, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 3–15).

2000 yılı son çeyreğinde yaşanan ekonomik krizin faiz oranlarını yükselmiş olması iç borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki payını arttırarak % 14.96 seviyesinde gerçekleşmesine neden olmuştur. Dış borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı ise bir önceki yıla göre

artarak %1.3 oranında gerçekleşmiştir. Diğer yandan Kasım ayında yaşanan likidite krizi sonrasında 19 Şubat 2001'de Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasındaki tartışmanın etkisiyle ortaya çıkan siyasal kriz nedeniyle Türkiye yeni ve daha büyük bir ekonomik krize girmiştir. Siyasal krizin mali piyasalarda güvensizlik ortamı yaşatmasının neticesinde ortaya çıkan kriz likidite krizinden bir dövize hücum krizine dönüşmesine neden olmuş ve böylece döviz krizi yaşanmıştır. Döviz ve faizlerde rekorların yaşandığı bu kriz Cumhuriyet tarihinin en derin ekonomik krizi olmuştur. Şubat krizi sonrasında GSMH 51 milyar dolar azalmış, ekonomi %8.5, %9 oranında daralmış, %30'lara inen enflasyon %70'lere yükselmiştir. Hazine'nin faiz ödemeleri %101 artmış, iç borç stoku 2000 yılında dört katına ulaşmış, iç borç ve dış borç yükü artmıştır. Bu kriz esnasında, döviz kurları çapa olarak kullanılmaktan vazgeçilmiş, TCMB 21 Şubat gecesi kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıklayarak serbest kur politikasına geçildiğini ilan etmiştir (TCMB, Yıllık Rapor 2002, s. 13–64).

Türkiye ekonomisi yaşadığı bu krizi aşabilmek amacıyla 14 Nisan 2001 tarihinde açıklanan orta vadeli makroekonomik program hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu program IMF ve Dünya Bankası'nın ek destekleriyle Mayıs 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş adı altında yeniden düzenlenmiştir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile Konsolide Bütçe gelirlerini arttırmaya yönelik çabaların etkisiyle 2001 yılında Konsolide Bütçe gelirlerinin GSMH'ya oranı 2001 yılında % 29.21'ye yükselmiş, faiz dışı Konsolide Bütçe harcamalarının GSMH'ya oranı % 21'e seviyelerine gerilemiştir. Yine aynı dönemde iç borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı % 21.25'e, dış borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı ise % 2.02'ye yükselmiştir. Dolayısıyla faiz ödemelerindeki artış konsolide bütçe harcamalarının GSMH içindeki payının % 45.66'ya artmasına sebep olmuştur. Yine aynı dönemde faiz dışı bütçe fazlasının GSMH'ya oranı ise % 6.81 seviyesinde hedeflenen üstünde gerçekleşmiştir. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen aynı dönem zarfında Konsolide Bütçe açıkları, iç borç ve dış borç faiz ödemelerinin artmasına bağlı olarak %16.45'e yükselmiştir (TCMB, Yıllık Rapor 2002, s. 13–64).

Güçlü Ekonomiye Geçiş programını hayata geçirmek için 2002 yılında vergi idaresinin yeniden yapılandırılması ve vergi politikasının yeniden şekillendirilmesi doğrultusunda 2002–2004 yılları arasında vergi alanında yapılacak düzenlemeleri içeren vergi stratejisi hazırlanarak uygulanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, 1 Ağustos 2002 tarihinden itibaren uygulamaya konulan Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) kanunuyla 16 adet fon ve vergi kaldırılmıştır. Bu uygulama ile birçok mal ve hizmetin vergilendirilmesinde basitlik

sağlanarak KDV oranı %5'den %3'e indirilmiştir ve böylelikle Avrupa Birliği mevzuatına uyum açısından önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Bu iyileştirmelere rağmen vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı bir önceki yıla göre azalarak %21.81 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bütçe gelirlerinin GSMH içindeki payı ise % 27.64'e düşmüştür (DPT, 2003 Yılı Programı, s. 17–64).

2002 yılında bütçe hedeflerine ulaşmak amacıyla kamu gelirleri arttırıcı tedbirlerle birlikte, harcamaları azaltıcı önlemler de alınmıştır. Ücret artışları enflasyon hedeflemeleriyle uyumlu olacak bir şekilde belirlenmiş, bütçe kapsamında olan kamu kurum ve kuruluşlarında yeni personel istihdamı bir önceki yılda ayrılan personel sayısının %50'sini aşmayacak şekilde belirlenmiştir (DPT, 2003 Yılı Programı, s. 17–64).

2002 yılı içinde büyük ölçüde mali disipline dikkat edilmesine rağmen, faiz dışı harcamaların GSMH içindeki payı bir önceki yıla oranla artarak % 23.3 olarak gerçekleşmiştir. Faiz dışı fazla ise hedeflenen % 6.5 düzeyinin altında % 4.31 olarak gerçekleşmiştir. Faiz dışı fazla hedefine ulaşamaması, esas olarak harcama kalemlerinin öngörülen düzeyin üzerinde artmasından ve gelir vergisinin hedeflenenin gerisinde kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede faiz dışı harcamalar artarak % 23.3'e yükselmiştir. Diğer taraftan 2002 yılında 2001 yılına göre faiz oranlarının düşük seviyede gerçekleşmesi bütçe üzerindeki faiz yükünü nispeten azaltmıştır. Bunun sonucu olarak da konsolide iç borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı % 17.02'ye, kamu harcamaların GSMH içindeki payı % 42.30'a düşmüştür. Bu gelişmelere bağlı olarak konsolide bütçe açığının GSMH içindeki payı bir önceki yıla göre azalarak % 14.66 seviyesinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2003 Para Politikası Raporu, s. 37–55).

2003 yılında maliye politikasının asıl amacı, kamu harcamalarını daraltmak ve kamu gelirlerini arttırıcı tedbirler almak suretiyle programda öngörülen faiz dışı fazla hedefine ulaşmak olmuştur. Bu çerçevede 2003 yılında doğrudan vergi gelirlerini arttırmaya yönelik çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış ve bu düzenlemelerle ilgili olarak vergi sistemini sadeleştirmeye yönelik uygulamalar yürürlüğe konulmuştur. Yine bu dönemde bütçe gelirlerini arttırmaya yönelik Vergi Barışı Kanunu uygulamaya konulmuştur. Bu gelişmelere istinaden konsolide bütçe vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı artarak % 23.64, konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki payı ise % 28.11 seviyesinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2004 Yılı Programı, s. 1–67).

Diğer taraftan daraltıcı maliye politikaları çerçevesinde özellikle cari ve yatırım harcamalarında kaydedilen azalmanın etkisiyle faiz dışı harcamaların GSMH içindeki payı azalarak % 22.95 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2003 yılında faiz oranlarının 2002 yılına göre daha düşük seviyede gerçekleşmesiyle faiz harcamalarının GSMH içindeki payı düşerek % 16.43 seviyesinde gerçekleşmiştir. İç borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı ise 2003 yılında % 14.78'e düşmüş ve bütçe üzerindeki baskısı 2002'e göre azalmıştır. Bu iyileşmeler neticesinde faiz dışı fazla bir önceki yıla göre artarak % 5.16 seviyesinde gerçekleşmiştir. Konsolide bütçe açığı ise 2002 yılına oranla azalarak % 11.27 seviyesinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2004 Yılı Programı, s. 1–67).

2004 yılında da maliye politikasının öncelikli hedefi kamu gelirlerini arttırmak, harcamaları azaltmak ve böylece yüksek oranda faiz dışı fazla oluşturmak olmuştur. Yine bu yılda da uygulanan daraltıcı maliye politikaları dâhilinde, özellikle faiz dışı ödemeler, yatırım ve diğer cari harcamalardaki azalmanın etkisiyle faiz dışı bütçe harcamaları %19.7 seviyelerine inmiştir. 2004 yılında faiz oranlarının 2003 yılına oranla düşmesine bağlı olarak faiz harcamalarının GSMH içindeki payı da düşerek %13.2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca iç borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki oranı da azalarak %11.73 seviyesinde gerçekleşmiştir. Diğer taraftan konsolide bütçe vergi gelirlerinin ve konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki payı da azalarak sırasıyla %21 ve %25.8 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Konsolide bütçe gelirlerinin azalmasına rağmen, faiz oranlarının düşmesi ve böylelikle faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki yükünün hafiflemesi konsolide bütçe açığının bir önceki yıla oranla azalarak % 7.1 seviyesinde gerçekleşmesine neden olmuştur (TCMB, 2005 Yılı Rapor, s. 17–23).

2005 yılında da uygulanmakta olan ekonomik program çerçevesinde sürdürülen mali disiplin devam ettirilmiştir. Dolayısıyla konsolide bütçe vergi gelirleri ve konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki payları yükselerek sırasıyla % 22 ve %27.7 seviyelerine ulaşmıştır. Faiz dışı konsolide bütçe harcamalarının GSMH içindeki payı 2004 yılına göre artarak % 20.3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu iyileşmelerde cari, transfer ve yatırım harcamalarındaki artışlar etkili olmuştur. Öbür taraftan faiz oranlarındaki düşme trendinin devam ediyor olması, borçlanma vadelerinin uzaması, iç borç faiz ödemelerinin GSMH içindeki oranının giderek azalmasına ve % 8.1 seviyesinde gerçekleşmesine neden olmuştur. Faiz oranlarındaki sürekli azalma nedeniyle konsolide bütçe açığının GSMH içindeki payı 2004 yılına göre düşerek % 2 seviyesinde ve faiz dışı fazla ise artarak % 7.4 seviyesinde gerçekleşmiştir (TCMB, 2006 Yılı Programı, s. 7–18).

Tablo 3. 7: Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri (2006–2010)

Milyon TL)	2006	2007	2008	2009	2010
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	178.126	204.068	227.031	268.219	293.628
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	132.163	155.315	176.369	215.018	245.332
I. Personel ve Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri	42.887	49.373	55.264	63.155	73.361
II. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	19.001	22.258	24.412	29.799	28.823
— Sağlık Giderleri	5.350	6.625	6.765	8.798	5.751
— Diğer Mal ve Hizmet Alım Giderleri	13.651	15.633	17.646	21.001	23.072
III. Cari Transferler	49.851	63.292	70.360	91.976	101.891
— KİT Görev Zararı	711	700	1.284	2.731	2.548
— Sosyal Güvenlik Kurumlarına Transferler	23.518	33.063	35.133	52.685	55.039
— Tarımsal Destekleme Ödemeleri	4.747	5.555	5.809	4.495	5.817
— Mahalli İdare ve Fon Payları	14.124	17.192	20.256	21.492	26.359
— Diğer Cari Transferler	6.752	6.782	7.878	10.574	12.128
IV. Sermaye Giderleri	12.098	13.003	18.516	20.072	25.907
V. Sermaye Transferleri	2.637	3.542	3.174	4.319	6.736
VI. Borç Verme	5.689	3.846	4.644	5.698	8.613
— KİT Sermaye	3.862	1.905	2.485	3.286	6.062
— Risk Hesabı	240	252	149	0	0
— Diğer	1.587	1.689	2.010	2.412	2.551
VII. Yedek Ödenekler			0	0	0
VIII. Faiz Giderleri	45.963	48.753	50.661	53.201	48.296
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	173.483	190.360	209.598	215.458	254.028
I.Genel Bütçe Vergi Gelirleri	137.480	152.835	168.109	172.440	210.532
II. Diğer Gelirler	36.003	37.525	41.490	43.018	43.496
BÜTÇE DENGESİ	-4.643	-13.708	-17.432	-52.761	-39.600
FAİZ DIŞI BÜTÇE DENGESİ (Maliye Tanımlı)	41.320	35.045	33.229	440	8.697
GSYH	758.391	843.178	950.534	952.559	1.105.101

Kaynak: TC. Maliye Bak. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

**Tablo 3. 8: Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Giderlerinin GSYH'ya Oranları
(2006–2010)**

GSYH'YA ORANLARI (%)	GSYH'YA ORANLARI (%)				
	2006	2007	2008	2009	2010
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	23,5	24,2	23,9	28,2	26,6
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	17,4	18,4	18,6	22,6	22,2
I. Person. ve Sos. Güv. Kurumları Devlet Primi Giderleri	5,7	5,9	5,8	6,6	6,6
II. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	2,5	2,6	2,6	3,1	2,6
— Sağlık Giderleri	0,7	0,8	0,7	0,9	0,5
— Diğer Mal ve Hizmet Alım Giderleri	1,8	1,9	1,9	2,2	2,1
III. Cari Transferler	6,6	7,5	7,4	9,7	9,2
— KİT Görev Zaranı	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2
— Sosyal Güvenlik Kurumlarına Transferler	3,1	3,9	3,7	5,5	5,0
— Tarımsal Destekleme Ödemeleri	0,6	0,7	0,6	0,5	0,5
— Mahalli İdare ve Fon Payları	1,9	2,0	2,1	2,3	2,4
— Diğer Cari Transferler	0,9	0,8	0,8	1,1	1,1
IV. Sermaye Giderleri	1,6	1,5	1,9	2,1	2,3
V. Sermaye Transferleri	0,3	0,4	0,3	0,5	0,6
VI. Borç Verme	0,8	0,5	0,5	0,6	0,8
— KİT Sermaye	0,5	0,2	0,3	0,3	0,5
— Risk Hesabı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
— Diğer	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
VII. Yedek Ödenekler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
VIII. Faiz Giderleri	6,1	5,8	5,3	5,6	4,4
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	22,9	22,6	22,1	22,6	23,0
I.Genel Bütçe Vergi Gelirleri	18,1	18,1	17,7	18,1	19,1
II. Diğer Gelirler	4,7	4,5	4,4	4,5	3,9
BÜTÇE DENGESİ	-0,6	-1,6	-1,8	-5,5	-3,6
FAİZ DIŞI BÜTÇE DENGESİ (Maliye Tanımlı)	5,4	4,2	3,5	0,0	0,8

Kaynak: TC. Maliye Bak. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

Tablo 3. 9: Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir ve Giderlerinin Bütçe İçindeki Payı (2006–2010)

(%)	BÜTÇE İÇİNDEKİ PAYI (%)				
	2006	2007	2008	2009	2010
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	74,2	76,1	77,7	80,2	83,6
I. Person. ve Sos. Güven. Kurumları Dev. Primi Giderleri	24,1	24,2	24,3	23,5	25,0
II. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	10,7	10,9	10,8	11,1	9,8
— Sağlık Giderleri	3,0	3,2	3,0	3,3	2,0
— Diğer Mal ve Hizmet Alım Giderleri	7,7	7,7	7,8	7,8	7,9
III. Cari Transferler	28,0	31,0	31,0	34,3	34,7
— KİT Görev Zararı	0,4	0,3	0,6	1,0	0,9
— Sosyal Güvenlik Kurumlarına Transferler	13,2	16,2	15,5	19,6	18,7
— Tarımsal Destekleme Ödemeleri	2,7	2,7	2,6	1,7	2,0
— Mahalli İdare ve Fon Payları	7,9	8,4	8,9	8,0	9,0
— Diğer Cari Transferler	3,8	3,3	3,5	3,9	4,1
IV. Sermaye Giderleri	6,8	6,4	8,2	7,5	8,8
V. Sermaye Transferleri	1,5	1,7	1,4	1,6	2,3
VI. Borç Verme	3,2	1,9	2,0	2,1	2,9
— KİT Sermaye	2,2	0,9	1,1	1,2	2,1
— Risk Hesabı	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
— Diğer	0,9	0,8	0,9	0,9	0,9
VII. Yedek Ödenekler	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
VIII. Faiz Giderleri	25,8	23,9	22,3	19,8	16,4
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
I.Genel Bütçe Vergi Gelirleri	79,2	80,3	80,2	80,0	82,9
II. Diğer Gelirler	20,8	19,7	19,8	20,0	17,1

Kaynak: TC. Maliye Bak. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.

2006 yılında kamu kesimi açıklarını sürekli ve kalıcı olarak azaltmak, sağlıklı bir bütçe yapısına ulaşmak ve devam faiz dışı fazla verme politikasının devamlılığı maliye politikasının temel amaçları olmuştur. Tablo 3.7, 3.8 ve 3.9'dan da görüleceği üzere, Maliye politikalarının amaçları çerçevesinde 2006 yılında merkezi yönetim bütçe⁸ gelirlerinin GSYH⁹'ya oranı yeni hesaplama yöntemine göre %22.9, vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı %18.1 ve vergi dışı gelirlerin GSYH içindeki payı ise artarak % 4.7 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Vergi ve

⁸ 2006 yılının başında yürürlüğe giren Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamu mali yönetim sistemine yeni kavramlar ve kurumlar kazandırılmıştır. Yeniden yapılandırma çerçevesinde, katma bütçe uygulaması kaldırılmış, konsolide bütçe kavramı kapsama dahil yeni idarelerle genişletilerek merkezi yönetim bütçesine dönüştürülmüştür.

⁹ 8 Mart 2008 tarihinde ise, TÜİK tarafından Türkiye Ekonomisi için ekonomik büyüme hızının hesaplanma yönteminin değiştirildiği açıklanmıştır. Bu doğrultuda, 1998 yılı, 1987 yılı yerine yeni Baz Yılı olarak alınmıştır. Bir başka önemli değişiklik ise, Türkiye Ekonomisinin de ekonomik büyüme hızını 1998 Bazlı olarak, 1999-2007 döneminde Reel GSYH değerleri üzerinden hesaplanması olmuş ve takip eden yıllarda da aynı yöntem ile hesaplanan veriler kullanılmıştır. Yani, artık Türkiye'de Reel Büyüme Hızı Oranı GSMH üzerinden değil, GSYH üzerinden hesaplanacaktır.

vergi dışı gelirlerde gösterilen bu performansta etkisi olan en önemli etkenlerden biri, 2006 yılına özgü olarak bir defalık elde edilen vergi gelirleri olmuştur. Bütçe harcamalarının GSYH içindeki payı ise reel ücretlerdeki artış ve faiz oranlarının yüksek seyretmesinden dolayı %23.5 seviyelerinde seyretmiştir. Bütçe harcamalarında kaydedilen artışa rağmen bütçe gelirlerindeki artışın etkisiyle merkezi yönetim bütçe açığı 2005'e göre düşerek %0.6 seviyesinde, faiz dışı fazla ise aynı yıla göre artarak %5.4 seviyesinde gerçekleşmiştir (TCMB, Yıllık Raporlar 2006, s. 29–33).

2006 yılında amaçlanan faiz dışı fazla verme politikası 2007 ve 2008 yıllarında da devamlılığını korumuş, ancak Uluslararası piyasalarda yaşanan dalgalanmaların diğer gelişmekte olan ülkelere paralel olarak ülkemiz de özellikle finansal piyasalarda da etkisi görülmeye başlanmıştır. Vergi gelirlerindeki artışın sınırlı kalması ve özellikle sosyal güvenlik ve sağlık harcamalarına bağlı olarak faiz dışı harcamaların öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle, konsolide kamu sektörü faiz dışı fazlası 2007 yılında 35.045 milyar TL olarak gerçekleşmiş ve 2008 yılında ise dünya da yaşanan krizin de etkisiyle 33.229 milyar TL seviyelerine gerilemiştir. Bu azalışta işsizlik sigortası fonu net varlıklarındaki yükseliş, GSYH'deki artış ve brüt borç stokundaki azalış etkili olmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda 2007 yılında merkezi yönetim bütçe gelirleri % 9.7, 2008 yılında ise bir önceki yıla oranla %10.1 artmıştır. Aynı dönemin faiz dışı harcamaları ise 2007 de bir önceki yıla oranla %17.5 artış gösterirken 2008 yılında da bir önceki yıla oranla %13.5 artış göstermiştir. 2007 yılında toplam harcamalardaki artış bir önceki yıla oranla %14.5 seviyesinde gerçekleşirken 2008 yılında ise bu oran 2007'e göre %11.25 artış göstermiştir. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama oranı 2006'a göre 4.5 puan 2007'e göre ise 1.1 puan gerilemiş yine 2007 de faiz dışı fazlanın GSYH' ya oranı ise %4.2, 2008 de ise %3.5 olarak gerçekleşmiştir. Faiz dışı harcamalardaki önemli artışa rağmen özelleştirme ve faiz gelirlerinde görülen olumlu performans ile faiz giderlerinin öngörülenin altında gerçekleşmesine bağlı olarak merkezi yönetim bütçe hedefi tutturulmuştur (TCMB, Yıllık Rapor 2007, s. 30–39; TCMB, Yıllık Rapor, 2008, s. 30–48).

Yaşanan küresel kriz sürecinde, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ve yeni yükselen piyasa ekonomileri arasında belirgin bir ayrışmanın yaşandığı 2009 ve 2010 yıllarında başta Euro Bölgesi ekonomileri olmak üzere önemli dış ticaret ortaklarımızda çok ciddi oranda küçülme kaydedilmiştir. Bu küçülme beraberinde, artan işsizlik düzeyleri, keskin bir düşüş sergileyen varlık fiyatlarının servet etkisi ve hane halkları ile iş dünyasının beklentilerindeki bozulmalar, farklılıklar göstermekle beraber, hemen tüm ülkelerde tüketim ve yatırım

taleplerinde ciddi boyutta bir daralmayı getirmiştir. Daralan dış talep ve pazara bağlı olarak ülkemiz ihracatında yaşanan keskin düşüş, dış finansman olanaklarında meydana gelen daralma, bankalar ve şirketlerin net dış borç ödeyicisi durumuna gelmeleri ve geleceğe ilişkin beklentilerdeki bozulma nedeniyle tüketim ve yatırım talebinde gözlemlenen ciddi boyutta daralma olmuştur. Bu durum ülkemiz ekonomik faaliyet hacminde 2008 yılının son çeyreği ile başlayan ve dört dönem boyunca devam eden keskin bir küçülmeyi beraberinde getirmiştir. Küresel düzeyde toparlanma belirtilerinin ortaya çıkması ile birlikte yurtiçi talebi ve üretimi artırmaya yönelik olarak Hükümetçe alınan önlemlerin de katkısıyla, yüzde 14.7 oranında rekor düzeyde bir küçülmenin yaşandığı 2009 yılı ilk çeyrek döneminin ardından ekonomide görece iyileşme belirtileri ortaya çıkmış ve yılın son çeyrek döneminde yeniden büyüme süreci içersine girilmiştir. Bu dönemde Türkiye ekonomisinin genel görünümü ise; yaşanan global krizin de etkisiyle 2009 yılında GSYH bir önceki yıla göre uzun yıllar sürdürdüğü büyüme trendini kaybederek %-4.7 oranında küçülmüş, 2010 yılında ise 2009 yılına oranla global ölçekte rekor bir düzeyde artarak %8.9 oranında büyüme kaydetmiştir. Yine aynı dönemde faiz dışı harcamaların öngörülenin çok üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle, konsolide kamu sektörü faiz dışı fazlası 2009 yılında 440 milyon TL olarak gerçekleşmiş ve 2010 yılında ise global krizin etkilerinin giderilmeye başladığı bir dönemde 8.697 milyar TL seviyelerine çok iyi bir ekonomik performans sergilenilerek çıkmıştır. 2009 yılında merkezi bütçe gelirleri bir önceki yıla oranla %2.7 artmış, 2010 yılında ise 2009 'a nispeten rekor bir artışla %17.9 oranında artmıştır. Aynı dönemin faiz dışı harcamaları ise 2009 de bir önceki yıla oranla %21.9 artış gösterirken 2010 yılında da bir önceki yıla oranla %14.1 artış göstermiştir. 2009 yılında toplam harcamalardaki artış bir önceki yıla oranla %18.1 seviyesinde gerçekleşirken 2010 yılında ise bu oran 2009'a göre %9.4 oranında artış göstermiştir. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama oranı 2008'a göre 16,2 puan gerilerken, 2010 da ise bir önceki yıla göre 8.9 puan artış gözlenmiştir. Ayrıca 2009 da faiz dışı fazlanın GSYH' ya karşılama oranı %0.0 olarak 2010 de ise %0.8 olarak gerçekleşmiştir (TCMB, Yıllık Rapor,2009,s. 25–44; TCMB, Yıllık Rapor, 2010, s. 27–46).

1980 sonrası dönemde Türkiye'nin bütçe açıkları tablolar 3,1, 3,3, 3,5 ve 3,7' den de görüleceği üzere sürekli artmıştır. Özellikle 1980'lerin sonlarında başlayan finansal serbestleşme süreci ile birlikte ekonomiye yönelik spekülasyon amaçlı sermaye girişinin artması nedeniyle kamu açıkları dış tasarruflardan finanse edilmiş ve kamu kesiminin borç yükü artmıştır. Bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılayamaması hali, kamunun borç yükünün iç borçlanma ile karşılama yoluna gitmesine sebep olmuştur. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde uygulamaya konulan istikrar tedbir ve programlarının asıl amacı bütçe

açıklarını kontrol altına almak olmuştur. Bu amaçla kamu harcamalarının azaltılması ve kamu gelirlerinin artırılması şeklinde uygulanan daraltıcı maliye politikaları sonucunda özellikle 2005 ve 2006 yıllarında bütçe açıkları kontrol altına alınmış ve faiz dışı fazlada hedeflenen düzeye ulaşılmış olmasına rağmen 2008 de kendini göstermeye başlayan global finansman krizi neticesinde özellikle 2008 sonrasında ve 2009 genelinde krizin yönetimi ve açıkların kontrolünde hedeflenen düzeyden sapmalar kaydedilmiştir. Ayrıca 2010 yılında gösterilen olağan üstü ekonomi ve bütçe performansı güçlü ekonomiler arasında yerini almıştır.

3.2. 1980 Sonrası Cari İşlemler Açıklarının Görünümü

Bu bölümde Türkiye ekonomisi açısından cari işlemler hesabı içerisinde dış ticaret hesabı en önemli kalemlerden birisini oluşturduğu için, 1980 sonrası dönem dış ticaret dengesine yönelik düzenlemeler ve uygulanan politikalara değinilerek Türkiye de dış ticaret dengesinin ve dolayısıyla da cari işlemler dengesinde görülen değişim incelenmiştir.

1980–1989 arası: 70’li yılların ilk çeyreğinde ortaya çıkan petrol krizleri ve batıda baş gösteren enflasyon problemi, Türkiye’de de dış ticaret hadleri ve dengelerinin bozularak cari işlem açıklarının artmasına sebep olmuştur. Türkiye 1980’lere geldiğinde ise ciddi rakamlarla ifade edilen cari işlemler açığı görülmüştür.

1980’lere kadar nispeten dışa kapalı bir ekonomik model uygulanan Türkiye’de 24 Ocak 1980 Kararları ile ihracata dönük sanayileşme stratejisinin benimsenmiş ve dış rekabete açık bir ekonomi modeline geçilmiştir. İhracata dönük sanayileşme stratejisi izlenerek ihracatı arttırmak için gümrük oranları aşağı çekilmiş, devalüasyonlar ile TL’nin değeri düşürülmüştür. Böylece iç talep ve işgücü maliyetleri azaltılmış, ihracatı teşvik ve dış pazarlarda rekabet kabiliyeti kazanabilmek amacıyla hem doğrudan parasal destekler artırılmış hem de yeni teşvik paketleri uygulamaya konulmuştur (TOBB, İktisadi Rapor 1990, s. 263–303).

Bu doğrultuda ihracatta vergi iadesi sistemi yeniden gözden geçirilerek ihracatçıların ellerinde döviz bulundurabilme hakları (kazandıkları dövizin yüzde 50’sini kendileri ya da diğer üreticilerin girdi kullanma olanağı) genişletilmiştir. İhraç amacıyla girdi ithalatı gümrük vergisinden muaf tutularak T.C. Merkez Bankası nezdinde "İhracatı Teşvik Fonu" kurularak, teşvik belgesi alan ihracatçılara bu fondan kredi sağlanmıştır. Ticari bankalara verdikleri ticari kredilerin %15’ini sınaî malı ihracatında kullandırmaları zorunluluğu getirilmiştir. İhracatta

kullanılmak üzere yurtdışından sağlanan prefinansman dövizlerine, döviz türlerine göre "Libor¹⁰" faiz oranları ve azami yüzde 1,25'e kadar faiz farkı verilebilmesine imkân tanınmıştır. Yine bu dönem zarfında ihracatı teşvik amacıyla serbest bölge, gümrüksüz antrepo kurulması ve işlemlerin kolaylaştırılması yönünde önemli adımlar atılmıştır (DTM, 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar ve Dış Ticaret Politikası, s. 1–6).

İthalat politikaları açısından baktığımızda ise, 1980 Kararları ile ithalatın kolaylaştırılmasına yönelik düzenlemelere geçilmiş ve ithalattan alınan damga vergisinin oranı %25'den %1'e indirilmiştir. Takibinde 1981 yılında uygulamaya konulan “İthalat Rejimi Kararı” ile kotalar ve ithalatta alınan teminat oranları düşürülerek Liberasyon Listelerinin kapsamı genişletilmiştir. 1984'lere gelindiğinde ise iç fiyatların yükselmesini önlemek ve tüketiciyi korumak amacıyla aşırı derecede korunan sanayinin rekabete açılması ve dış rekabetin serbestleştirilmesi amacıyla yeni bir “İthalat Rejimi” yürürlüğe sokularak kota listeleri tamamen kaldırılmıştır (DTM, 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar ve Dış Ticaret Politikası, s. 1–6).

1983 yılında Başbakanlığa bağlı, dış ekonomik ilişkiler, politikalar ve dış ticaret teşvikleri v.s gibi bir çok alanda görevler üstlenmek üzere Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuş ve bu birim 1994 yılında Hazine Müsteşarlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlığı olmak üzere iki ayrı müsteşarlık haline dönüştürülmüştür (TOBB, İktisadi Rapor 1990, s. 263–303).

Bu politikaların dış ticaret ve cari işlemler dengesindeki yansımaları 1980–1989 arası dönem için aşağıda yer alan tablolardan izlenebilir.

¹⁰ Libor Londra'daki bankaların interbank para piyasasında birbirlerine verdikleri borcun faiz oranına dayanır. Başka bir deyişle, Libor Londra'da bankalararası piyasada bankaların birbirlerine verdikleri borcun faiz oranının ölçümünü yansıtır. Libor, kısa süreli faiz oranları için yaygın olarak kullanılan referans bir oran veya bir göstergedir. Libor kısa süreli bir faiz oranı olup, bir geceden başlayarak en çok 12 aylık hesaplanır.

Tablo 3. 10: Ödemeler Dengesi (1980–1989) (Milyon Dolar)

A.Cari İşlemler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
1.Mal İhracatı (FOB)	2.910	4.703	5.890	5.905	7.134	7.959	7.583	10.322	11.929	11.780
İhracat	2.910	4.703	5.746	5.728	7.134	7.959	7.457	10.190	11.662	11.625
Transit Ticaret	-	-	144	177	255	296	126	132	267	155
2.Mal İthalatı (FOB)	-7.513	-8.567	-8.518	-8.895	-10.138	-10.734	-10.664	-13.551	-13.706	-15.999
İthalat (CIF)	-7.909	-8.933	-8.843	-9.235	-10.757	-11.344	-11.199	-14.158	-14.335	-15.792
Altın (CIF)	0	0	0	0	0	0	-94	-121	-32	-1.058
Transit Ticaret	0	0	112	134	-193	-227	-105	-88	-161	-76
İthalat Sigortası ve Navlunu(uyarlama)	396	336	437	474	619	610	640	816	822	927

Kaynak: DİE, Merkez Bankası.

Tablo 3. 10. (devam): Ödemeler Dengesi (1980–1989) (Milyon Dolar)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Ticaret Dengesi	-4.603	-3.864	-2.628	-2.990	-2.910	-2.976	-3.081	-3.229	-1.777	-4.219
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	762	1.316	2.038	2.041	2.346	3.162	3.338	4.195	6.026	7.098
Turizm	326	380	373	420	548	1.094	950	1.476	2.355	2.557
Faiz	0	0	110	81	146	298	341	382	374	684
Diğerleri	436	936	1.555	1.540	1.672	1.770	2.047	2.337	3.297	3.857
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	-1.738	-1.946	-2.639	-2.734	-2.945	-3.184	-3.646	-4.162	-4.812	-5.476
Turizm	-104	-103	-149	-128	-277	-324	-313	-448	-358	-565
Faiz	-1.138	-1.443	-1.565	-1.511	-1586	-1753	-2.134	-2.387	-2.799	-2.907
Diğerleri	-496	-400	-925	-1.095	-1082	-1107	-1.199	-1.327	-1.655	-2.004
Toplam Mal ve Hizmet Dengesi	-5.579	-4.494	-3.229	-3.683	-3521	-2997	-3.389	-3.196	-563	-2.597
Özel Karşılıksız Transf.(Gelirler)	2.166	2.559	2.189	1.569	1901	1782	1.718	2.088	1.846	3.148
İşçi Gelirleri	2.071	2.490	2.140	1.513	1807	1714	1.634	2.021	1.776	3.040
Diğerleri	95	69	49	56	94	68	84	67	70	108
Özel Karşılıksız Transf.(Giderler)	-13	0	0	-20	-16	-20	-15	-22	-19	-36
Karşılıksız Resmi Transferler	18	-1	88	211	197	222	221	324	332	423
İşçi Gelirleri	0	0	47	41	74	60	62	81	89	98
Diğerleri	18	-1	41	170	123	162	159	243	243	325
Cari İşlemler Dengesi	-3408	-1936	-952	-1923	-1.439	-1.013	-1.465	-806	1.596	961
B.Sermaye Hareketleri (Rezerv Hariç)	672	899	280	883	73	1065	2.124	1.891	-958	780
C.Net Hata Ve Noksan	1434	649	-75	409	469	-837	-118	-506	515	971
Genel Denge	-1302	-388	-747	-631	-897	-785	541	579	1153	2.712
D.Rezerv Hareketleri	1302	388	747	631	897	785	-541	-579	-1153	-2.712
IMF	423	268	133	77	-42	-251	-378	-443	-432	-240
Resmi Rezervler	-494	-195	-288	-68	-63	360	-183	-136	-721	-2.472

Kaynak: DİE, Merkez Bankası.

1980'lerde başlayan liberal politika uygulamaları sonucunda dış ticaret hacmi hızla artmış, 1980'de 2.910 milyar dolar olan ihracat 1987 yılında 10.322 milyar dolara ulaşarak yaklaşık 4 kat artmıştır. Diğer taraftan ihracat bileşenleri de hızlı bir değişim göstermiş ve sanayi ürünleri ihracatı hızla artarak toplam ihracat içindeki payı % 70'lere yükselmiştir (TOBB, İktisadi Rapor 1990, s. 263–303).

Yine aynı dönemin ithalat seyrine bakıldığında 1980–1987 döneminde 1982 ve 1986 yılları dışında sürekli artış görülmüştür. 1986 yılında ithalat da, petrol fiyatlarında meydana gelen düşüşten dolayı azalma kaydedilirken, 1980 yılında 7.513 milyar dolar olan ithalat 1987 yılında 13.551 milyar dolara yükselmiş ve 1980 yılında %7.3 olarak gerçekleşen dış ticaret açığının GSMH içindeki payı 1987 yılına gelindiğinde düşerek % 4.6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler ile 1980 yılında %4.9 olarak kaydedilen cari işlemler açığının GSMH içindeki payı %0.9'lere kadar inmiştir (TOBB, İktisadi Rapor 1990,s. 263–303).

Türkiye 1988 başlarında ithalatı azaltarak ihracatı canlandırmak, kamu harcamalarını azaltarak ekonomideki aşırı ısınmayı gidermek ve TL cinsinden tasarrufları arttırarak TL'ye olan talebi arttırıcı yönde bir takım önlemler almıştır. Fakat bu önlemler, özel kesimin üretim ve yatırım kararlarının olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda faiz oranlarının yükselmesi de özel kesimin yatırımlarının finansman maliyetlerini arttırıcı ve üretimi yavaşlatıcı bir etkisi olmuştur. Yine Kamu İktisadi Teşebbüslerince ürünleri üzerinde yaptıkları aşırı fiyat ayarlamaları da ekonomideki enflasyonist beklentilerin yükselmesine sebep olmuştur. Özellikle 1988 yılının ikici yarısından sonra Türkiye ekonomisi, imalat sanayinde belirginleşen bir durgunluğa girmiş ve iç talebin durağanlaşması ile ortaya çıkan tasarruf fazlası 1.596 milyar dolar cari işlem fazlasına dönüşmüştür. Yine aynı dönemde Türkiye'nin dış ticaretine bakıldığında; ihracatın 11.929 milyar dolar, ithalatın ise 13.706 milyar dolar seviyelerini çıktığı görülmektedir. Bir başka açıdan ifade etmek gerekirse, 1988 yılında cari işlemler dengesinin fazla vermesinde ki en önemli etkenler ise, bir önceki yıla göre dış ticaret açığının önemli ölçüde azalması ve turizm gelirleri ile diğer mal ve hizmet gelirlerinde (yurtdışı müteahhitlik hizmetleri, navlun gelirleri gibi) önemli ölçüde artışlar görülmesidir (TOBB, İktisadi Rapor 1990, s. 263–303).

1989 yılında üretimde devam eden durgunluk nedeniyle ithal girdi kullanımının azalmasına rağmen, ithalatın önündeki engellerin giderek kaldırılması ve TL'nin aşırı değerlenmesi nedeniyle ithalat 1988 yılına göre artarak 15.999 milyar dolara ulaşırken ihracat 11.780 milyar

dolara ulaşmıştır. Bunun neticesinde dış ticaret açığı bir önceki yıla göre artarak 4.219 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır (TOBB, İktisadi Rapor 1990,s. 263–303).

Yine aynı yıl dış ticaret dengesi açık vermesine rağmen, cari işlemler dengesi 1988 yılında olduğu gibi 961 milyon dolar fazla vermiştir. Cari işlemler dengesinin fazla vermesinde, turizm ve işçi gelirlerindeki artışların yanında yeni döviz kuru politikasının da etkisi olmuştur. Türkiye, bir taraftan döviz kurunu hissedilen enflasyonun altında ayarlamış, diğer taraftan ise mevduatlara yüksek faiz uygulamıştır. Ayrıca, dövizle alakalı işlemlerin bankalar üzerinden yapılması süreci kolaylaştırıldığından Türkiye'deki faiz oranları ile diğer ülkelerdeki faiz oranları arasında büyük bir fark oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye'ye önemli ölçüde döviz sıcak para olarak girmiş ve güvenli liman olarak kendisine yüksek faizli vadeli TL' sı mevduat hesaplarını bulmuştur. Bu durum bir nakit hareketi olduğundan ve söz konusu işlemlerin dış ödemeler dengesi açısından sermaye hareketleri olarak döviz rezerv hareketlerine girmesi gerekirken, vadeli mevduata gittiğinde cari işlemlerde diğer görünmeyen gelirler kısmına dâhil edilmesi cari işlemlerin fazla vermesine yol açmıştır (TOBB, İktisadi Rapor 1990,s. 263–303).

1980–1989 dönemi başlangıcından itibaren uygulanan ihracatı teşvik programları ve ithalat korumalarının kaldırılmasına dayanan dışa açık kalkınma süreci, 1989 yılına gelindiğinde Türk Lirası'nın aşırı değerlenmesine ve ihracatı artırmaya dönük teşviklerin önemini yitirmesine olarak etkisini kaybetmiştir.

1990–1999 arası; 1989 yılında hayata geçirilen “Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar” ile uluslararası sermaye hareketlerine getirilen serbestlik ile Türkiye'nin uluslararası ekonomik ilişkileri farklı bir seyre girmiştir. Bu yeniliklerle ekonomi politikalarının makro dengeleri ve ekonomik karar birimlerini etkileme düzeyi ve süreci önemli ölçüde değişmiş olduğu halde, politika uygulamalarında bir değişim kaydedilmemiştir. Bu dönemde, Türkiye ekonomisinde kaydedilen gelişmeler ülkemizin uluslararası kredi değerliliği üzerindeki olumlu etkiler meydan getirmiş ve önemli miktarda yabancı kaynaklı sermaye ekonomiye girmiştir. Diğer taraftan aynı dönemde açığa rağmen kamu harcamalarındaki artışın mali sektör üzerindeki baskısı azaltılmış ve böylece ekonomik büyüme sürdürülebilmiştir (TUSİAD,1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 11–85).

Tablo 3. 11: Ödemeler Dengesi (1990–1999) (Milyon Dolar) (Bavul Ticareti Dâhil (1))

A.Cari İşlemler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 (2)	1996 (1)	1997(2)	1997(1)	1998(2)	1998(1)	1999(1)
1.Mal İhracatı (FOB)	13.026	13.667	14.891	15.611	18.390	21.975	23.604	32.446	26.798	32.647	27.531	31.220	29.326
İhracat	12.960	13.593	14.715	15.345	18.106	21.636	23.225	23.225	26.261	26.261	26.973	26.973	26.588
Transit Ticaret	66	74	176	266	284	339	379	379	537	537	558	558	483
2.Mal İthalatı (FOB)	-22.580	-21.007	-23.081	-29.771	-22.606	-35.187	-43.028	-43.028	-48.005	-48.005	-45.552	-45.440	-39.773
İthalat (CIF)	-22.302	-21.047	-22.871	-29.428	-23.270	-35 709	-43.627	-43.627	-48.559	-48.559	-45.935	-45.922	-40.692
Altın (CIF)	-1.532	-1.161	-1.430	-1.881	-480	-1 322	-1.672	-1.672	-1.867	-1.867	-1.861	-1.761	-1.079
Transit Ticaret	-45	-64	-151	-229	-251	- 301	-347	-347	-492	-492	-514	-514	-442
İthalat Sigortası ve Navlunu	1.299	1.265	1.371	1.767	1.395	2 145	2.618	2.618	2.913	2.913	2.758	2.757	2.440
Ticaret Dengesi	-9.554	-7.340	-8.190	-14.160	-4.216	-13.212	-19.424	-10.582	-21.207	-15.358	-18.021	-14.220	-10.447
Diğer Mal ve Hizmet Gelirleri	8.933	9.307	10.419	11.788	11.691	16.094	20.527	14.628	25.133	21.273	28.239	25.802	18.748
Turizm	3.225	2.654	3.639	3.959	4.321	4.957	5.650	5.650	7.002	7.002	7.177	7.177	5.203
Faiz	917	935	1.012	1.135	890	1.488	1.577	1.577	1.900	1.900	2.481	2.481	2.350
Diğerleri	4.791	5.718	5.768	6.694	6.480	9.649	13.300	7.401	16.231	12.371	18.581	16.144	11.195
Diğer Mal ve Hizmet Giderleri	-6.496	-6.816	-7.262	-7.829	-7.936	-9.717	-10.930	-10.930	-13.419	-13.419	-15.326	-15.325	-14.840
Turizm	-520	-592	-776	-934	-866	-911	-1.265	-1.265	-1.716	-1.716	-1.754	-1.754	-1.471
Faiz	-3.264	-3.440	-3.439	-3.574	-3.923	-4.303	-4.200	-4.200	-4.588	-4.588	-4.823	-4.823	-5.450
Diğerleri	-2.712	-2.784	-3.047	-3.321	-3.147	-4.503	-5.465	-5.465	-7.115	-7.115	-8.749	-8.748	-7.919
Toplam Mal ve Hizmet Dengesi	-7.117	-4.849	-5.033	-10.201	-461	-6.835	-9.827	-6.884	-9.493	-7.504	-5.108	-3.743	-6.539
Özel Karşılıksız Transf.(Gelirler)	3.374	2.879	3.147	3.035	2.709	3.425	3.892	3.892	4.552	4.552	5.568	5.568	4.813
İşçi Gelirleri	3.246	2.819	3.008	2.919	2.627	3.327	3.542	3.542	4.197	4.197	5.356	5.356	4.529
Karşılıksız Resmi Transferler	1.157	2.245	912	733	383	1.071	555	555	314	314	159	159	362
Diğerleri	1.078	2.163	846	689	346	1.033	507	507	282	282	118	118	315
Cari İşlemler Dengesi	-2.611	250	-974	-6.433	2.631	-2.339	-5.380	-2.437	-4.627	-2.638	619	1.984	-1.364

Kaynak: DİE, Merkez Bankası.

Tablo 3. 11.(devam): Ödemeler Dengesi (1990–1999) (Milyon Dolar) (Bavul Ticareti Dâhil (1))

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 (2)	1996 (1)	1997(2)	1997(1)	1998(2)	1998(1)	1999(1)
Cari İşlemler Dengesi	-2.611	250	-974	-6.433	2.631	-2.339	-5.380	-2.437	-4.627	-2.638	619	1.984	-1.364
B.Sermaye Hareketleri (Rezerv Hariç)	3.966	-2.397	3.648	8.963	-4.194	4.643	9.763	8.763	9.413	8.737	1.200	448	4.671
Doğrudan Yatırımlar (Net)	713	783	779	622	559	772	612	612	554	554	573	573	138
Portföy Yatırımları (Net)	547	623	2.411	3.917	1.158	237	570	570	1.634	1.634	-6.386	-6.711	3.429
Diğer Uzun Vadeli Ser. Hareketleri	-294	-783	-938	1.370	-784	-79	1.636	1.636	4.788	4.788	3.985	3.985	345
Kredi Kullanımı	3.595	3.784	3.523	4.857	3.349	4.126	6.048	6.048	9.905	9.905	11.505	11.505	11.036
Anapara Geri Ödemesi	-3.938	-4.070	-4.871	-4.412	-5.448	-5.667	-5.685	-5.685	-6.095	-6.095	-8.174	-8.174	-10.560
Mevduat (KMDTH-Net)	49	-497	410	925	1.315	1.462	1.273	1.273	978	978	654	654	-131
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	3.000	-3.020	1.396	3.054	-5.127	3.713	6.945	5.945	2.437	1.761	3.028	2.601	759
Varlıklar	-409	-2.563	-2.438	-3.291	2.423	-383	1.331	331	-1.074	-1.750	-1.037	-1.464	-2.571
Banka Rezervi ve Diğer Varlıklar					2.461	-1.484	1.456	456	-716	-1.392	-776	-1.203	-2.118
Yükümlülükler	3.409	-457	3.834	6.345	-7.550	4.096	5.614	5.614	3.511	3.511	4.065	4.065	3.330
Sağlanan Krediler					-7.495	3.096	4.320	4.320	3.613	3.613	1.842	1.842	2.960
Mevduatlar					-55	1.000	1.294	1.294	-102	-102	2.223	2.223	370
C.Net Hata Ve Noksan	-411	948	-1.190	-2.222	1.769	2.354	162	-1.781	-1.442	-2.755	-1.372	-1.985	1.899
Genel Denge	944	-1.199	1.484	308	206	4.658	4.545	4.545	3.344	3.344	447	447	5.206
D.Rezerv Hareketleri	-1.308	1.029	-1.484	-308	-206	-4.658	-4.545	-4.545	-3.344	-3.344	-447	-447	-5.206
IMF	-53	0	0	0	340	347	0	0	-28	-28	-231	-231	520
Resmi Rezervler	-1.255	1.029	-1.484	-308	-546	-5.005	-4.545	-4.545	-3.316	-3.316	-216	-216	-5.614

Kaynak: DİE, Merkez Bankası.

Kamu kesiminde sağlanan yüksek oranlı reel ücret artışlarının ve dış kredilerin faiz oranları üzerinde yarattığı olumlu etki, toplam talebin hızla artmasına yol açmıştır. Hızla artan talep ise, ekonomik faaliyetlerin giderek artan oranda dış krediyle finansmanı, TL'nin yabancı paralar karşısında reel anlamda değer kazanması ve giderek ithalatın daha cazip gelmesine neden olmuş; artan yurtiçi talep ise büyük oranlarda ithalat üzerinden karşılanmıştır. Bu artış karşısında ihracat ve görünmeyen işlemler gelirlerinde önemli bir değişme olmazken, ithalatın yüksek oranlarda artışı sonucunda, dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı artmıştır. Bu gelişmeler neticesinde ithalat 1990 yılında 22.580 milyar dolara ulaşmış, ihracat ise 13.026 milyar dolar seviyelerin kalırken dış ticaret açığı 9.554 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret de oluşan bu açık cari işlemler dengesinin 2.611 milyar dolar açık vermesine neden olmuştur (TUSİAD, 1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 11–85).

1991 yılında ortaya çıkan Körfez Krizi ve erken seçimin neden olduğu belirsizlikler neticesinde ekonomik büyüme durma noktasına gelmiştir. İç talebin daralması ve döviz piyasalarında görülen hareketlilik, ihracatı sürekli tetiklerken, ithalatta ters yönde bir etki yaratmıştır. Böylece 1991 yılında Türkiye'nin ihracatı bir önceki yıla oranla artarak 13.667 milyar dolara ulaşmış, ithalat ise bir önceki yıla göre azalarak 21.007 milyar dolara gerilemiştir. Bu olumlu atmosfer nedeniyle dış ticaret açığı 7.340 milyar dolara gerilemiş, cari işlemler dengesi ise 250 milyon dolar fazla vermiştir (TUSİAD, 1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 11–85).

1991 erken seçiminden sonra oluşturulan koalisyon hükümeti, ekonomiyi durgunluktan çıkarmak için bir dizi, kamu harcamalarında artış, büyümenin finansmanında dış tasarruflar yanında Merkez Bankası kaynakların kullanılması, Hazine'nin borçlanma maliyetini düşürmek ve iç borç vade yapısını uzun vadeli kâğıtlar lehine dönüştürmek gibi politikalar uygulamaya konulmuştur. Fakat artan nakit hareketleri enflasyonist beklentileri hızlandırmış ve faiz oranlarındaki düşüş TL'den kaçışı tetiklemiştir. Diğer yandan, kamu harcamalarının arttığı bir zeminde yükselen döviz talebi, döviz kurları ve Merkez Bankası döviz rezervleri üzerinde aşırı bir baskı oluşturmuştur. Oluşan bu baskıyı azaltmak ve fiyatlarda istikrar sağlamak amacıyla, Merkez Bankası açık piyasa işlemleriyle nakit akışını kontrol etmeye çalışmış bu da faiz oranlarının artmasına neden olmuştur. Artan faiz oranlarının ekonomik faaliyetler üzerindeki negatif etkisinin sınırlı tutulması ve kamu kesimi borçlanma gereğinin karşılayabilmek için Hazine dış piyasalardan borçlanmaya gitmiştir. Sonuçta TL yabancı para birimleri karşısında yeniden değer kazanmış, 1992 yılında ithalat artarak 23.081 milyar dolara

ulaşmış, ihracat ise 14.891 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşirken 1993 yılında ihracat 15.611 ithalat ise 29.771 milyar dolara çıkmıştır. Yine aynı dönemin dış ticaret açığı 1992 de 8.190 milyar dolar 1993 de ise 14.160 milyar dolara yükselmiştir. Cari işlemler açığı ise 1992 de 974 miyon dolar 1993 de ise 6.433 milyar dolara çıkmıştır. 1980 den sonra 1993 de dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı en yüksek seviyeyi görmüştür (TUSİAD, 1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 11–85).

1993 yılında yaşanan dış ticaret ve cari işlemler deki rekor açık, kamu kesimi açıklarının yüksek seviyelere çıkması, Türkiye'nin uluslararası kredi notunun düşürülmesi süreci takibinde Türkiye'den sermaye kaçışının hızlanmasıyla mali kriz yaşanmıştır. 1994 yılında başlayan mali krizin arkasında alınan 5 Nisan Kararlarıyla döviz kurları serbest bırakılmış ve TL %39 oranında devalüe edilmiştir. Alınan bu kararlar TL' sı yabancı paralar karşısında reel olarak değer kaybetmiş, yurtiçi talep ve ithalat talebi daralmış, bunlara karşın ihracat artmıştır. Böylece 1994'de ithalat 22.606 milyar dolara gerilemiş, ihracat ise 18.390 milyar dolara yükselmiş, dolayısıyla dış ticaret açığı 4.216 milyar dolara gerilemiş, cari işlemler dengesi ise 2.631 milyar dolar fazla vermiştir (TUSİAD, 1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 11–85).

1995'lere gelindiğinde bu olumlu gelişme tersine dönerek yüksek reel faiz politikasına bırakmış buda Türkiye'ye yönelik kısa vadeli sermaye girişini arttırmış, değer kazanan TL ve iç talepteki canlanma ithalatın hızla artarak 354187 milyar dolara ulaşmasına neden olmuştur. Ayrıca, 1995 yılında uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması amacıyla II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlatılan GATT sürecinin tamamlanması ile oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olunmuştur. Bu üyelik başlangıcıyla ülke ürünlerinin dış piyasalarda tanıtımı ve pazarlanması amacıyla ihracata yönelik devlet yardımları programları yürürlüğe konulmuştur. Bu gelişmeler ihracat hacminde süregelen artış trendini devam ettirmiş ve ihracat 21.975 milyar dolara yükselmiştir. Fakat aynı zamanda ithalattaki artış dış ticaret açığını olumsuz yönde etkilemiş, dolayısıyla dış ticaret açığının 13.121 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. Bununla birlikte görünmeyen işlemlerde beklenenin üzerinde döviz girişinin olmasına rağmen dış ticaret açığındaki artış cari işlemler dengesinde önemli ölçüde bozulmalara neden olmuş ve böylece cari işlemler dengesi 2.339 milyar dolar açık vermiştir (TUSİAD, 1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 11–85).

Türkiye için 1996 yılının başından itibaren Gümrük Birliği'nin işlerlik kazanması sonucu, AB ülkelerinden yapılan sanayi malları ithalatında korumalar tamamen kaldırılmış, üçüncü

ülkelerden yapılan ithalatta ise AB'nin uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamasına geçilmiştir. Bu gelişmelerin neticesinde yurtiçi talep canlanmış ve ithalat artarak 43.028 milyar dolara yükselmiş, ihracat ise 32.446 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece dış ticaret açığı 10.582 milyar, cari işlemler dengesi ise görünmeyen işlemler dengesindeki fazlanın dış ticaret açıklarını karşılamaya yetmemesi sonucu 2.437 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (TCMB, Yıllık Rapor 1996,II. Bölüm, s. 25–37).

1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde gelişen krizle buralardan sermaye çıkışı sonucunda dünya ekonomisinde talebi daraltmış ve uluslararası piyasalarda doların değer kazanması sonucunda dış ticaret büyüklüklerini önemli ölçüde etkilemiş ve dış ticaret fiyatlarının düşmesi sonucunu doğurmuştur. Bununla beraber Türkiye ekonomisinde 1997'nin ilk dokuz aylık döneminde TL reel olarak %2.3 oranında değer kaybetmiş ve ihracat pazarlarındaki büyümenin devam etmesi ihracat artışına olumlu katkıda bulunmuş, ithalat artış hızı ise önemli ölçüde yavaşlamıştır. Asya'da yaşanan olumsuzluklara rağmen 1997 yılında ihracat 32.647 milyar dolara, ithalat ise 48.005 milyar dolara yükselerek dış ticaret açığı 1997 yılında 15.358 milyar dolara yükselmiştir. Cari işlemler dengesi ise turizm gelirlerinde ve faiz dışı görünmeyen kalemlerde kaydedilen olumlu gelişmelere rağmen dış ticaret açığının etkisiyle 2.638 milyar dolar açık vermiştir (TCMB, Yıllık Rapor 1997, ,II. Bölüm, s. 78–90).

1998 yılında ise Türkiye' kronikleşen yüksek enflasyon ve kamu maliyesindeki aşırı bozulma gibi sorunları giderebilmek için uyguladığı maliye, gelir ve para politikalarının etkisiyle yılın ikinci çeyreğinden itibaren iç talebin yavaşladığı bir sürece girmiştir. Bununla beraber 1997 yılında başlayan Asya krizinin derinleşerek devam etmesi ve 1998'de ortaya çıkan Rusya krizinin etkisiyle dünya ticaretindeki artış hızı gerileme trendine girmiş, başta hammadde fiyatları olmak üzere uluslararası fiyatlarda düşmeyle beraber Türkiye ekonomisinden de sermaye çıkışları gözlenmiştir. Küçülen bir ekonomide azalan fonların önemli bir kısmının kamu sektörü tarafından kullanılması özellikle özel kesimin yatırımları üzerinde dışlama (crowding-out) etkisi yaratmıştır. Fakat uluslararası hammadde fiyatlarındaki düşmeye rağmen ihracat da düşüş yaşanmış, diğer taraftan da uygulanan politikaların etkisiyle iç talepteki yavaşlama ithalat artışının sınırlı kalmasına yol açarak dış ticaret dengesindeki bozulmayı engellemiştir. Bu gelişmeler neticesinde 1998 yılında ihracat 31,220 milyar dolara, ithalat ise 45.440 milyar dolara gerilemiş ve dolayısıyla da dış ticaret açığı 14.220 milyar dolara düşmüştür. 1998 yılında cari işlemler açığı ise turizm gelirlerinin, faiz ve turizm dışındaki diğer mal ve hizmet gelirlerinin, işçi gelirlerinin artmasına ve dış

ticaret açığının azalmasına bağlı olarak 1.984 milyar dolara seviyelerine gerilemiştir (TCMB, Yıllık Rapor 1998, II. Bölüm, s. 36–47).

Türkiye ekonomisinde 1998'in ortalarında başlayan daralma süreci, dünyada yaşanan ekonomik durgunlukla çakışarak 1999 yılında da devam etmiş, Ağustos ve Kasım aylarında meydana gelen depremler beraberinde iç ve dış talep daralmasına neden olarak 1999 yılında ithalatın 39.773 milyar dolara, ihracatın ise 29.326 milyar dolara düşmesine neden olmuştur. İthalattaki azalmanın ihracattaki azalmadan daha fazla olması dış ticaret açığının 10.447 milyar dolara gerilemesine neden olmuştur. Görünmeyen kalemler gelirlerinde önemli paya sahip olan turizm gelirleri ve karşılıksız transferlerden elde edilen gelirlerde de önemli azalışlar görülmesine rağmen dış ticaret açığındaki bu yüksek daralmanın etkisiyle cari işlemler açığı bir önceki yıla göre 1.364 milyar dolara gerilemiştir (TCMB, Yıllık Rapor 1999,II. Bölüm, s. 43–57).

2000 ve 2010 arası dönem: 2000 yılı başında Türkiye'de uygulamaya konulan "Enflasyonu Düşürme Programı" ile döviz kuru sepetinin günlük değerinin önceden açıklanması kur riskini ortadan kaldırmış ve böylece nominal faiz oranlarının hızla daha düşük seviyelere gelmesi sağlanmıştır. Kur ve faizlerdeki bu olumlu gelişme, başta dayanıklı tüketim malları olmak üzere üretim ve yatırım harcamaları ile ithalatı arttırıcı bir etki yaratmış ve 1998'in ortalarından itibaren daralma süreci yaşayan ekonomi tekrar büyüme sürecine girilmiştir. Bu programın dış ticaret ve cari işlemler hesapları üzerindeki olumlu etkileri 2000 sonrası dönem için aşağıda verilen aylara ve yıllara göre karşılaştırmalı ayrıntılı ihracat, ithalat ve cari işlemler tabloları yardımıyla izlenebilir.

Tablo 3. 12: Cari İşlemler Dengesi Verileri (2000–2010) (Milyon Dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
CARİ İŞLEMLER HESABI	-9.920	3.760	-626	-7.515	-14.431	-22.309	-32.249	-38.434	-41.959	-13.991	-48.528
DIŞ TİCARET DENGESİ	-22.057	-3.363	-6.390	-13.489	-22.736	-33.080	-41.056	-46.852	-53.021	-24.850	-56.316
Genel Mal Ticareti	-20.157	-2.400	-5.035	-10.967	-19.329	-29.213	-37.460	-42.334	-51.406	-27.803	-55.899
İhracat f.o.b.	30.825	34.703	40.666	52.318	68.444	77.840	92.626	113.865	136.314	104.338	118.012
İhracat f.o.b.	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.028	102.143	113.976
Bavul Ticareti	2.946	3.039	4.065	3.953	3.880	3.473	6.408	6.002	6.200	4.783	4.951
Uyarlama: Diğer Mallar	104	330	542	1.112	1.397	891	683	591	-1.914	-2.588	-915
İthalat f.o.b.	-50.982	-37.103	-45.701	-63.285	-87.773	-107.053	-130.086	-156.199	-187.720	-132.141	-173.911
İthalat c.i.f.	-54.503	-41.399	-51.554	-69.340	-97.540	-116.774	-139.576	-170.063	-201.964	-140.929	-185.535
Uyarlama: Navlun ve Sig.	3.271	2.484	3.093	4.100	5.787	6.899	6.792	9.960	11.060	8.056	10.758
Uyarlama: Diğer Mallar	250	1.812	2.760	1.955	3.980	2.822	2.698	3.904	3.184	732	866
Parasal Olmayan Altın (net)	-1.900	-963	-1.355	-2.522	-3.407	-3.754	-3.345	-4.354	-1.365	3.007	-453
İhracat	0	26	53	76	91	132	637	972	3.626	4.639	2.070
İthalat	-1.900	-989	-1.408	-2.598	-3.498	-3.886	-3.982	-5.326	-4.991	-1.632	-2.523
Limanlarda Sağlanan Mallar	-	-	-	-	-	-113	-251	-164	-250	-54	36
İhracat	-	-	-	-	-	393	350	524	860	670	913
İthalat	-	-	-	-	-	-506	-601	-688	-1.110	-724	-877

Kaynak: TCMB.

Tablo 3. 12.(devamı): Cari İşlemler Dengesi Verileri (2000–2010) (Milyon Dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
HİZMETLER DENGESİ	11.375	9.136	7.885	10.511	12.797	15.156	13.555	13.283	17.311	16.749	14.270
Turizm	5.923	6.352	6.599	11.090	13.364	15.280	14.110	15.227	18.445	17.103	15.981
Gelir	7.636	8.090	8.479	13.203	15.888	18.152	16.853	18.487	21.951	21.250	20.807
Diğer Hizmetler	5.452	2.784	1.286	-579	-567	-124	-555	-1.944	-1.134	-354	-1.711
GELİR DENGESİ	-4.002	-5.000	-4.554	-5.557	-5.609	-5.839	-6.656	-7.108	-8.362	-8.189	-7.819
Ücret Ödemeleri	-	-	-	-	-	-60	-72	-67	-66	-105	-130
Yatırım Geliri	-4.002	-5.000	-4.554	-5.557	-5.609	-5.779	-6.584	-7.041	-8.296	-8.084	-7.689
Doğrudan Yatırımlar	89	52	-108	-440	-799	-850	-1.053	-2.105	-2.613	-2.732	-2.866
Portföy Yatırımları	-434	-694	-835	-1.207	-1.195	-924	-662	383	972	267	-491
Diğer Yatırımlar	-3.657	-4.358	-3.611	-3.910	-3.615	-4.005	-4.869	-5.319	-6.655	-5.619	-4.332
Faiz Geliri	1.168	1.139	784	634	697	1.005	1.453	2.158	2.022	1.685	1.094
Faiz Gideri	-4.825	-5.497	-4.395	-4.544	-4.312	-5.010	-6.322	-7.477	-8.677	-7.304	-5.426
Uzun Vade	-3.785	-4.271	-4.031	-4.236	-3.916	-4.457	-5.516	-6.783	-8.033	-6.763	-5.107
Merkez Bankası	-806	-1.203	-1.160	-1.274	-1.098	-1.049	-844	-563	-510	-266	-235
Genel Hükümet	-1.291	-1.406	-1.397	-1.556	-1.609	-1.765	-1.807	-1.720	-1.564	-1.126	-959
Bankalar	-312	-253	-169	-110	-103	-257	-631	-1.246	-1.320	-972	-823
Diğer Sektör	-1.376	-1.409	-1.305	-1.296	-1.106	-1.386	-2.234	-3.254	-4.639	-4.399	-3.090
Kısa Vade	-1.040	-1.226	-364	-308	-396	-553	-806	-694	-644	-541	-319
CARİ TRANSFERLER	4.764	2.987	2.433	1.020	1.117	1.454	1.908	2.243	2.113	2.299	1.337
Genel Hükümet	204	201	497	291	313	603	621	809	728	1.190	563
Diğer Sektörler	4.560	2.786	1.936	729	804	851	1.287	1.434	1.385	1.109	774
Cari İşlemler Dengesi/GSYH (%)	-3,7	1,9	-0,3	-2,5	-3,7	-4,6	-6,1	-5,9	-5,7	-2,3	-6,6

Kaynak: TCMB.

İthalat 1999'a göre hızla artarak 54.503 milyar dolar seviyesine ulaşırken ihracat ise tarım sektöründe gözlenen düşük performans nedeniyle tarım ürünleri ihracatının gerilemesine, euro/dolar paritesinin euro aleyhine gelişmesi ve kurlarda görülen reel değerlenmelere rağmen, zayıf da olsa bir performans göstermiş ve geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 2.8 oranında artarak 30.825 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu çerçevede dış ticaret açığı 2000 yılında çok büyük oranda artarak 22.057 milyar dolara yükselmiştir. Cari işlemler dengesi krizden çıkmaya başlayan Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan gelen ziyaretçilerle gelirini artıran turizm sektörüne rağmen azalan işçi gelirleri dış ticaret açığındaki aşırı artışla beraber 9.920 milyar dolar olarak gerçekleşirken GSYH oranı ise %3.7 olarak gerçekleşmiştir (TCMB, Yıllık Rapor 2000, II. Bölüm, s. 44–58).

2001 yılına gelindiğinde dış ticaret açığının 2000 yılına göre azaldığı ve cari işlemler dengesinin fazla verdiği görülmektedir. Bu gelişmelerin en önemli nedeni 2000 Kasım'ında başlayan likidite krizinin 2001 yılı Şubat'ında tekrarlanması ve sabit kur politikasının terk edilmesidir. 2001 krizinin arkasından TL'nin reel olarak yüzde 11 oranında değer kaybetmesi ve reel ücretlerin gerilemesi ihracatçı sektörler açısından bir rekabet gücü sağlamıştır. Diğer taraftan, yurtiçi arz ve talebinin daralması ve TL'nin reel değer kaybı ithalatın önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur. Böylece 2001 yılında ihracat 34.703 milyar dolara yükselirken, ithalat 37.103 milyar dolara gerilemiş ve neticede dış ticaret açığı 3.760 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Cari işlemler dengesi ise, 11 Eylül saldırıları ve takibindeki gelişmeler turizm gelirlerini yılın son üç aylık döneminde olumsuz olarak etkilemesine rağmen, turizmden edilen gelirler, bavul ticareti ve dış ticaret açığındaki önemli azalma bu dönemde cari işlemler fazlasını arttırıcı yönde etki ederek 3.760 milyar dolar fazla verirken GSYH a oranı artarak % 1.9 olmuştur (TCMB, Yıllık Rapor 2001, II. Bölüm, s. 50–63).

2002 yılında siyasi istikrarsızlık hali Türkiye'yi kasım ayında erken seçime götürmesine rağmen 2001 yılında uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye geçiş programı ile hedeflenen mali öngörülerden daha hızlı bir şekilde büyüme sürecine girmesini sağlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak 2002 yılının Mart ayından başlayarak sanayi üretiminde yüksek oranlı artışların olması aramalı ithalatını arttırmıştır. Yılın ikinci yarısından başlayarak tüketim ve yatırım talebinde nispi bir canlanma gözlenmiştir. Dış talepteki olumsuzluklara ve TL'nin değer kazanmasına karşın, yurtiçi yatırım ve tüketim talebinin oldukça sınırlı kalması, arz fazlasının yurt dışı piyasalara yönelmesine sebep olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde 2002 yılında ihracat 40.666 milyar dolara, ithalat 45.701 milyar dolara yükselirken dış ticaret

açığı da yükselerek 6.390 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Turizm ve bavul ticaretinde gözlenen yükselişe karşın dış ticaret açığındaki söz konusu artış cari işlemler dengesinin 2002 yılında 626 milyar dolar açık vermiş GSYH a oranı artarak %0.3 olarak gerçekleşmiştir (TCMB, Yıllık Rapor 2002, II. Bölüm, s. 48–61).

Dış ticaret hacminde 2002 yılında başlayan yükselme trendi 2003 ve 2004 yıllarında da devam etmiştir. Bu eğilimde dış ve iç siyasi belirsizliklerin azalması, uygulanan sıkı para ve maliye politikaları sonucunda finansal piyasalarda istikrarın sağlanması nedeniyle üretimdeki artışların devam etmesi gibi iç talep unsurlarındaki sınırlı artış dış ticaret dengesi üzerinde etkili olmuştur. İhracattaki artış, Türk Lirası'ndaki güçlenmenin devam etmesine rağmen üretim maliyetlerindeki gerilemeye bağlı olarak devam etmiştir. Ayrıca sanayi üretiminde gözlenen yüksek oranlı büyüme başta ara malı ve yatırım malı ithalatı olmak üzere ithalatın yüksek oranda artmasına dam neden olmuştur. Bu gelişmeler ışığı altında 2003 yılında 52.318 milyar dolar olan ihracat 2004 yılında 68.444 milyar dolara yükselirken, yine aynı dönemde ithalat 63.285 milyar dolardan 87.773 milyar dolara yükselmiştir. Aynı dönemin dış ticaret açığı ise, 2003 yılında 13.489 milyar dolar iken 2004 yılında ihracattaki artışın etkisiyle 22.736 milyar dolara düşmüştür. Yine aynı dönemin cari işlemler dengesi ise, hizmet gelirlerindeki artışa rağmen yüksek dış ticaret açığı 2003 ve 2004 yıllarında da cari işlemler dengesinin belirleyicisi olmuş ve 2003 yılında 7.515 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2004 yılında 14.431 milyar dolara yükselmiştir (TCMB, Yıllık Rapor 2003, II. Bölüm, s. 48–63; TCMB, Yıllık Rapor 2004, II. Bölüm, s. 48–62).

Türkiye ekonomisi için 2005 ve 2006 yıllarının dış ticaret ve cari işlem açıklarındaki artma trendinin süreklilik kaydettiği görülmektedir. Bu durumun asıl nedeni olarak 2002 yılında başlayan büyüme eğiliminin bu yıllarda da devam etmesidir. Bununla beraber 2001 yılından itibaren uygulanan sıkı para ve maliye politikalarının etkisiyle kamu açıklarının önemli ölçüde azaltılması hem Hazine ihale faizlerindeki ve hem de faizler genel seviyelerinde düşüş kaydedilmiş olması gerek kamu gerekse de özel kesim yatırım talebini arttırmıştır. Yatırım talebine olan artışı, üretim kapasitesini de arttırmış ve dolayısıyla da büyümeye katkı sağlamıştır. Yine bu dönemde kaydedilen verimlilik artışları ile birlikte birim ücretlerdeki düşük seviyelerin korunması, TL'nin değer kazanmasına rağmen firmaların uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü olumlu etkilemiş ve ihracat performansının temel belirleyicisi olmuştur. Ayrıca, bu yıllarda iç talepteki canlanmanın sürekliliği de ithalatta görülen yüksek oranlı artışının temel belirleyicisi olmuştur. Böylelikle, ihracat 2005 yılında 77.840 milyar dolara 2006 yılında 92.626 milyar dolara yükselmiş, ithalat ise 2005 yılında 107.053 milyar

dolara, 2006 yılında ise 130.086 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret açığı 2005 yılında 33.080 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2006 yılında yükselerek 41.056 milyar dolara çıkmıştır. Dönemin cari işlemler dengesi ise dış ticaret açığındaki yükselmenin de etkisiyle 2005 yılında 22.309 milyar dolar iken 2006 yılında 32.249 milyar dolara yükselmiştir (TCMB, Yıllık Rapor 2005, II. Bölüm, s. 44–58; TCMB, Yıllık Rapor 2006, II. Bölüm, s. 29–30).

Yine 2007 ve 2008 yılları içinde dış ticaret ve cari işlem açıklarındaki artma trendinin süreklilik kaydettiği görülmektedir. Bu durumun takip edilen politikaların bir sonucu olduğu görülmektedir. 2008 sonlarına gelindiğinde ise açığın azalma seyrine girdiği görülmekte ise de dış ticaret açığı bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Böylelikle, ihracat 2007 yılında 113.865 milyar dolara 2008 yılında 136.314 milyar dolara yükselmiş, ithalat ise 2007 yılında 156.199 milyar dolara, 2008 yılında ise 187.720 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret açığı 2007 yılında 42.334 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2008 yılında yükselerek 51.406 milyar dolara çıkmıştır. Dönemin cari işlemler dengesi ise dış ticaret açığındaki yükselmenin de etkisiyle 2007 yılında 38.434 milyar dolar iken 2008 yılında 41.959 milyar dolara ulaşırken GSYH'a oranları ise 2007 için %5.9, 2008 için ise %5.7 olarak gerçekleşmiştir (TCMB, Yıllık Rapor 2007, s. 32; TCMB, Yıllık Rapor 2008, s. 39–40).

2009 ve 2010 yılı yaşanan küresel finansal krizin etkisiyle, dış ticaret ve ödemeler dengesi alanlarında çok ciddi daralmalara ve ekonomik kırılganlığı arttırıcı nitelikte bir görünüm ortaya koymuştur. Başta Türkiyenin önmeli ticaret partneri olduğu Euro Bölgesi ekonomileri olmak üzere belli başlı ticaret ortaklarımızda talebin daralması ve bu sürecin ekonomik toparlanma açısından yavaş seyretmesi ve TL.'nin değerli konumunu sürdürmesi, dış talebi olumsuz yönde etkilemiştir. Buna mukabil değerli TL.'nin ithal mallarını ve girdilerini görece olarak ucuz ve çekici hale getirmesi, petrol ve emtia fiyatlarında gözlemlenen hızlı artışlar ayrıca canlı seyreden tüketim ve yatırım talebi, ithalatın çok süratli bir biçimde genişlemesi sonucunu doğurmuştur. Dış ticaret dengesindeki bu radikal bozulma doğrudan 2009 ve 2010 yılı cari işlemler hesabına da yansımış ve bu yıllarda aşağıda verilen rakamlar gerçekleşmiştir. Türkiye ihracatı 2009 yılında 104.338 milyar dolara gerilerken, 2010 yılında toparlanmaya başlayan piyasaların etkisi ve yukarıda ifade edilen unsurlardan dolayı 118.012 milyar dolara seviyelerine yükselmiş ve bu yükselmenin 2011 yılındada devam ederek kriz önceki seviyelerin üzerine çıkacağı beklenilmektedir. Aynı dönemde ithalatımız ise 2009 yılında 132.141 milyar dolara gerilerken, 2010 yılında ise dış talebinde canlanmaya başlamasıyla beraber kriz öncesi dönemler yaklaşan bir artışla 173.911 milyar dolara yükselmiştir. Dış

ticaret açığı 2009 yılında 24.850 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2010 yılında yükselerek 56.316 milyar dolara çıkmıştır. Dönemin cari işlemler dengesi ise dış ticaret açığındaki yükselmenin de etkisiyle 2009 yılında krizin getirdiği daralmadan dolayı 13.991 milyar dolar seviyelerine gerilemiş, 2010 yılında ithalatta kaydedilen aşırı artışın etkisiyle 48.528 milyar dolara seviyelerine yükselirken cari işlemlerin GSYH'a oranları ise 2009 için %2.3 ve 2010 için ise %6.6 olarak gerçekleşmiştir (TCMB, Yıllık Rapor 2009, s. 34; TCMB, Yıllık Rapor 2010, s. 36).

Sonuç olarak 1980 yılından itibaren uygulanmakta olan ihracatı arttırmaya ve ithalatı libere etmeye yönelik dış ticaret politikaları, ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik uygulanan kur politikaları, dış talepteki gelişmeler, kamu kesimi açıkları ve TL'nin değerindeki değişimler cari işlemler dengesini etkilemiştir. Bununla birlikte Türkiye'de 1989 yılından itibaren başlayan finansal serbestleşme sürecinin ekonomiye yönelik kısa vadeli sermaye girişlerini arttırması hem kamu kesimi dengesinde hem de cari işlemler dengesinde açıkların oluşmasına neden olmuştur. Özellikle 1989 yılından sonra kamu açıklarının iç borçlanma ile finanse edilmesi faiz oranlarının yükselmesine neden olmuş ve bu durum ekonomiye yönelik kısa vadeli sermaye girişini arttırmıştır. Kısa vadeli sermaye girişindeki artış dolar karşısında TL'nin aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Bu durum ihraç mallarının dış piyasalarda rekabet edebilme gücünü azaltarak dış ticaret açıklarının oluşmasına neden olmuştur. Görünmeyen gelirlerde artış olmasına rağmen dış ticaret açıkları cari işlemler açıklarının oluşmasında en önemli unsur olmuştur. Ancak 2001 yılından itibaren uygulanan sıkı maliye ve para politikaları ile son yıllarda kamu açıklarının kontrol altına alınmasına rağmen ekonomideki büyümeye bağlı olarak iç talepte görülen canlılık ve dış talepte olumlu gelişmelerin etkisiyle cari işlemler dengesi yüksek miktarda açık vermeye devam etmiştir. 2008 yılı içinde etkisini gösteren küresel finansal krizde çok ciddi oranda dengelerde sarsılmalar olmuş (Ümit ve Yıldırım, 2006, s. 154–157). 2010 yılı gelişmeleri, dış ticaret ve ödemeler dengesi alanlarında olumsuz ve ekonomik kırılganlığı arttırıcı nitelikte bir görünüm ortaya koymuştur. Başta Euro Bölgesi ekonomileri olmak üzere belli başlı ticaret ortaklarımızda ekonomik toparlanmanın yavaş seyretmesi ve TL.'nin değerli konumunu sürdürmesi, dış talebi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1994-2010 DÖNEMİ TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN İKİZ AÇIK ANALİZİ

Bu çalışmamızda 1994–2010 dönemini içine alan bir aralıkta, reel cari açık ve reel bütçe açığı arasındaki uzun dönemli nedensel ilişkinin var olup olmadığı araştırılmaktadır.

4.1. Analizde Kullanılan Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem (Granger Nedensellik Testi)

Ekonometrik modelimizde; 1994:1–2010:8 dönemine ilişkin aylık verilerin kullanıldığı testler yapılmıştır. Sözü edilen döneme ait veri setimiz, toplam 200 gözlemden oluşmaktadır. Analizdeki reel bütçe açığı (RBA) verileri, bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarından farkının, tüketici fiyatları endeksine oranlanması (1994=100) olarak hesaplanırken, reel cari açık (RCA) verilerine ise cari açığın aylık ortalama döviz kuruyla çarpımının tüketici fiyatları endeksine oranlanması ile hesaplanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün veri dağıtım kanallarından ve raporlarından elde edilmiştir. Çalışmada kullandığımız ekonometrik testler için Eviews 5.1 paket programı kullanılmıştır.

Bütçe açığı ve cari açık arasındaki uzun dönemli nedensellik ilişkisini ortaya koymak için Granger nedensellik tekniği kullanılmaktadır. Değişkenler arasında istatistiksel ilişkinin varlığına yönelik yapılan analiz, iki aşamada yapılmıştır. Birincisi, birim köklerin varlığı için kullanılacak testin seçimi olmuştur. Bunun içinde Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF); Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) tarafından geliştirilen KPSS birim kök testleri kullanılarak değişkenlerin durağanlığı incelenmiştir.¹¹ İkinci ise,

¹¹Dickey ve Fuller (1979,1981) tarafından geliştirilen durağan olmayan serilerin test edilebilmesine olanak tanıyan süreçteki temel nokta, durağan olmayan serilerin testinin, birim kökün varlığının testi ile aynı olmasıdır. Dickey ve Fuller (1981), hata teriminin muhtemel olmayan şekilde ak gürültü süreci olması durumunda, otokorelasyonu kaldırmak için, ekstra bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini içerecek, testin geliştirilmiş versiyonunu önermektedir.

Phillips-Perron (PP) birim kök testi, Dickey-Fuller (ADF) birim kök testinin alternatifi olmayıp, onu tamamlayıcı bir birim kök testidir (Phillips ve Perron, 1988, 335-346). Phillips ve Perron (1988), hata terimlerinin dağılımına ilişkin oldukça esnek varsayımlara olanak tanıyan genelleştirilmiş ADF test prosedürünü geliştirmişlerdir. Phillips-Perron testinde, Newey-West optimal gecikme uzunluğunu belirleme yerine, otokorelasyonu gidermeye yetecek kadar bağımlı değişkenin gecikmeli değeri ilave edilmemekte, onun yerine katsayı uyarlanmaktadır (Phillips ve Perron, 1988, 335–346).

KPSS testinde kurulan birim kök hipotezi, ADF testleri için kurulan hipotezlerden farklılık gösterir. Boş hipotez serinin durağan olduğunu, alternatif hipotez ise seride birim kök olmadığını ima eder. Burada boş hipotezdeki durağanlık temelde trend durağanlığı göstermektedir (Kwiatkowski ve diğ., 1992).

Granger nedensellik testi uygulamasıdır. Bu uygulamadan önce, modelde yer alan değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelenilerek ilk olarak mevsimsellik analizi yapılmış ve daha sonra durağanlık testleri yapılmıştır.

Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizine göre, Y'nin tahmini, X'in geçmiş değerlerinin kullanıldığı durumda, X'in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise (diğer terimlerin değişmediğ kabulü altında) X, Y'nin Granger nedenidir (Asteriou,2006,s. 300).

y_t ve x_t gibi iki değişkenin bulunduğu Granger nedensellik testi, aşağıdaki VAR modeli çıkarımının ilk aşamasını gerektirmektedir:

$$y_t = a_1 + \sum_{i=1}^n \beta_i x_{t-i} + \sum_{j=1}^m \gamma_j y_{t-j} + e_{1t}$$

$$x_t = a_2 + \sum_{i=1}^n \theta_i x_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j y_{t-j} + e_{2t}$$

e_{yt} ve e_{xt} hata terimleri, aralarında herhangi bir ilişki bulunmayan ak gürültü sürecidir.

Uygulanan model de, aşağıda sıralanan muhtemel dört farklı durum söz konusudur:

- i. İlk denklemdeki gecikmeli x değerleri, grupça istatistiksel olarak sıfırdan farklıdır ve ikinci denklemdeki gecikmeli y değerleri istatistiksel olarak sıfırdan farklı değildir. Bu durumda x_t , y_t 'ye neden olmaktadır.
- ii. İkinci denklemdeki gecikmeli y değerleri, grupça istatistiksel olarak sıfırdan farklıdır ve ilk denklemdeki gecikmeli x değerleri istatistiksel olarak sıfırdan farklı değildir. Bu durumda y_t , x_t 'ye neden olmaktadır.
- iii. Her iki denklemdeki x ve y değerleri setinin tümü, istatistiksel olarak sıfırdan farklıdır. Bu durumda x_t ve y_t arasında iki yönlü nedensellik vardır.
- iv. Her iki denklemdeki x ve y değerleri setinin tümü, istatistiksel olarak sıfırdan farklı değildir. Bu durumda x_t ve y_t birbirinden bağımsızdır (Granger,1969, s. 424-438; Asteriou,2006, s. 300-302).

4.2. Ampirik Analiz

Analizde kullandığımız serilerde mevsimsellik görülmüş ve Şekil 4.1’den (bkz Şekil 4.1, Ek) de görüleceği gibi “tramo/seats¹²” yöntemiyle mevsimsel düzeltme yoluna gidilmiştir. Mevsimsel olarak düzeltilmiş serilerin durağanlığı ADF, PP ve KPSS testleri ile incelenmiştir. ADF, PP ve KPSS testleri sonucuna göre RBA ve RCA serileri düzey seviyelerinde durağandır. ADF, PP ve KPSS birim kök testi sonuçları Tablo 4.1, Tablo 4.2 ve Tablo 4.3’de özetlenmektedir.

Tablo 4.1: ADF Birim Kök Testi

ADF Birim Kök Testi Sonuçları			
Değişken	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Sonuç
RBA	-4,61 (2) ¹	-2,87	Durağan
RCA	-3,76 (1) ²	-3,43	Durağan

Parantez içindeki değerler gecikme uzunluklarını ve bant genişliklerini göstermektedir. ADF birim kök testi için gecikme uzunluklarının tespitinde minimum Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmıştır.

Parantezin üstünde ifade edilen 1 sayısı modelde sadece sabit terimin olduğu, 2 sayısı sabit terim ve trendin olduğunu belirtmektedir.

Tablo 4.2: Phillips-Perron Birim Kök Testi

Phillips-Perron Birim Kök Testi Sonuçları			
Değişken	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Sonuç
RBA	-9,82 (7) ¹	-2,87	Durağan
RCA	-6,33 (7) ²	-3,43	Durağan

Parantez içindeki değerler gecikme uzunluklarını ve bant genişliklerini göstermektedir. Phillips-Perron testii için bant genişliklerinin belirlenmesinde Newey-West kriteri kullanılmıştır.

¹² Tramo-Seats yöntemi, durağan olmayan ARIMA hataları ve eksik veriler olması durumunda da tahmin verebilmektedir. Tramo, eksik gözlemler ve ARIMA hata terimleri ile regresyon modelleri tahmin etmekte ve öngörüler yapmaktadır. Seats, serilerde ARIMA tabanlı sinyal ayrıştırmayı gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla Tramo/Seats trendi ayrıştırılmamış serilerdeki mevsimsellik etkisini gidermektedir (Gomez ve Maraval, 1994, 611–624; 1996).

Parantezin üstünde ifade edilen 1 sayısı modelde sadece sabit terimin olduğu, 2 sayısı sabit terim ve trendin olduğunu belirtmektedir.

Tablo 4.3: KPSS Birim Kök Testi

KPSS Birim Kök Testi Sonuçları			
Değişken	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Sonuç
RBA	0,31 (9) ¹	0,46	Durağan
RCA	0,11 (10) ²	0,14	Durağan

Parantez içindeki değerler gecikme uzunluklarını ve bant genişliklerini göstermektedir. KPSS testleri için de bant genişliklerinin belirlenmesinde Newey-West kriteri kullanılmıştır.

Parantezin üstünde ifade edilen 1 sayısı modelde sadece sabit terimin olduğu, 2 sayısı sabit terim ve trendin olduğunu belirtmektedir.

ADF ve Phillips-Perron testleri için MacKinnon (1991) tarafından hesaplanan kritik değerlerden faydalanırken, KPSS testi için kritik değerler Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992)'den alınmıştır.

Tablo 4.4: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Yokluk Hipotezi	F-İstatistiği	Olasılık	Karar
RBA, RCA'nın Granger nedeni değildir	2.14	0.12	H ₀ reddedilemez
RCA, RBA'nın Granger nedeni değildir	6.69	0.001	H ₀ red

Durağanlığını elde ettiğimiz seriler arasındaki Granger nedensellik analizi yapmak için her şeyden önce VAR modeline dayalı olarak gecikme sayısı elde edilmiştir. VAR modelinden elde edilen optimal gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine (AIC) dayalı olarak 2 seçilmiştir (bknz. Tablo Ek-1). VAR modelinden tahmin edilen gecikme uzunluğunun (2 gecikme) kullanılması durumunda elde edilen Granger nedensellik sonuçları Tablo 4.4'de gösterilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, Keynesyen Geleneksel Görüş'ü destekler yöndedir. Yani bütçe açıkları ile cari açık arasındaki ilişkinin yönünün cari açıklardan bütçe açıklarına doğru olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışma Türkiyedeki literatürü destekler niteliktedir.

SONUÇ

Türkiye’de bütçe ve cari işlem açıkları arasındaki ilişkiyi analiz eden bu tezin birinci bölümünde bütçe açığı, cari işlemler açığı kavramlarına yönelik teorik yaklaşımlar ele alınmış ve devamında da ikiz açıklar olgusu teorik ve kuramsal olarak Keynesyen ve Ricardocu görüşler doğrultusunda incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde, bütçe ve cari işlemler açıkları arasındaki etkileşime yönelik, 1980’lerden günümüze yapılan çalışmaları içeren literatür taraması yapılmıştır. Yine bu bölümde ekonomi literatüründe yer alan gerek gelişmiş ve gerekse de gelişmekte olan ülkeler için onlarca araştırmacı tarafından farklı model ve yöntemler kullanılarak yapılan bazı ampirik çalışmaların veri, ekonometrik yöntem ve sonuçlarına değinilmiştir. Yapılan bu çalışmaların inceleme sonuçlarından iki açık arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü hususunda açık bir görüş birliğinin olduğu söylenememektedir.

Üçüncü bölümde, Türkiye ekonomisi için 1980 sonrası on yıllık dönemlere ayrılarak incelenmiş ve bütçe ve cari açıklar ile bunlara karşı geliştirilen politikalara (24 Ocak 1980, 5 Nisan 1994, 14 Nisan 2001 kararları v.b.) değinilmiştir.

Son bölümde ise, işlem açıklarının görünümü incelendikten sonra Granger Nedensellik testi ile İkiz Açıklar Hipotezi’nin geçerli bir hipotez olup olmadığı Türkiye örneği için sınıanmıştır. Çalışmaya Granger nedensellik testi uygulanılmadan önce, modelde yer alan değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelenilerek ilk olarak mevsimsellik analizi yapılmış ve daha sonra ise ilgili değişkenlerin durağanlığının sınıanması için kullanılan birim kök testleri hakkında bilgi verilerek durağanlık testleri yapılmıştır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse Keynesyen Görüş, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında nedensellik olduğunu savunmaktadır. Bu çalışma ile 1994–2010 dönemi aylık veriler yardımıyla, iki açık arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analizde Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Nedensellik testi sonuçları, Geleneksel Keynesyen Görüş’ü destekler niteliktedir. Yani bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki ilişkinin yönünün cari açıklardan bütçe açıklarına doğru olduğu sonucuna varılmıştır. Bu yönüyle de çalışma Türkiye’deki literatürü destekler bir sonuç vermiştir.

KAYNAKÇA

Abell, John D.(1990), “Twin Deficits During The 1980s: An Empirical Investigation”
Journal of Macroeconomics, Vol. 12, Issue 1, Winter, 81–96.

Akbostancı, Elif ve Gül İpek Tunç (2002), “Turkish Twin Deficits: An Error Correction
Model Of Trade Balance”,ERC Working Papers in Economics 01/06, May, 1–18.

Aksoy, Şerafettin (1993), “Kamu Bütçesi”, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Aksu, Hayati ve Selim Başar (2005), “İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından
Araştırılması” Makalenin Yayınlandığı Dergi: İktisat İşletme ve Finans, Cilt.20, Sayı.234,
109–114.

Aktan, Coşkun Can, Dilek Dileyici ve İstiklal Y. Vural (2007), “Kurumsal Maliye
Politikası: Ekonomi Politikası Yönetiminde Mali Kurallar ve Kurumlar”, Seçkin Yayıncılık,
Ankara.

Aqeel, Anjum and Mohammed Nishat (2000), “The Twin Deficits Phenomenon: Evidence
from Pakistan” The Pakistan Development Review 39. 4 Part II, Winter, 535–550.

Aristovnik, Aleksander (2007), “Short and medium term determinants of current account
balances in Middle East and North Africa countries”, MPRA Paper No.1974, Nov. 1–21.

Asteriou, Dimitrios (2006), Applied Econometrics: “A Modern Approach Using Eviews
and Microfit”, Pall Grave MacMillan, New York, 300.

Atiyas, Izak, Yasemin Bal Gündüz, Ferhat Emil, Can Memduh Erdem and Didem Bahar
Özgün (1999), “Fiscal Adjustment in Turkey: The Role of Quasi-Fiscal Activities and
Institutional Reform”, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel
Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi, No.22, Ankara, 10.

Ay, Ahmet, Zeynep Karaçor, Mehmet Mucuk ve Savaş Erdoğan (2004), “Bütçe Açığı-
Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992–2003)” Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı.12, Konya, 75–82.

Barro, Robert J. (1974), "Are government bonds net wealth?", *Journal of Political Economy*, Cilt. 82, No. 6, 1095–1117.

Barro, Robert J. (1979), "On the Determination of the Public Debt", *Journal of Political Economy*, Cilt. 87, 940–971.

Barro, Robert J. (1989), "The Ricardian Approach to Budget Deficits", *Journal of Economic Perspectives*, Cilt. 3, No. 2, 37–54.

Başar, Selim (1999), "Türkiye'de Bütçe ve Dış Ticaret Açıkları", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi),Erzurum.

Bernheim, B. Douglas And Kyle Bagwell (1986), "Is Everything Neutral?", NBER Working Paper No. 2086, 64-67.

Bernheim, B. Douglas (1987), "Ricardian Equivalence: An Evaluation of Theory and Evidence", NBER Working Paper No. 2330, 57–60

Berheim, B.Douglas (1987), "Budget Deficits And The Balance Of Trade". National Bureau of Economic Research. *Tax Policy and the Economy* 2, 1–32.

Bernheim, B. Douglas (1989), "A Neoclassical Perspective on Budget Deficits", *Journal of Economic Perspectives*, Cilt. 3, No. 2, 17–21.

Bilgili, Emine ve Faik Bilgili (1998), "Bütçe Açığının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama", *İktisat, İşletme ve Finans*. Sayı. 146, 4–16.

Bilman, Mustafa E. ve Temel Ergun (2004), "İkiz Açıklar Olgusu ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi",D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Bitzis, Grigorios, John Paleologos and Christos Papazoglou (2008), "The Determinants of the Greek Current Account Deficit: The EMU Experience", *Journal of International and Global Economic Studies*, 1(1), June, 105–122.

Blejer, Mario I. And Adrienne Cheasty (1992), "The Measurement of Fiscal Deficits: Analytical and Methodological Issues", *Journal of Economic Literature*, Vol.29, No.4.

Boileau, Martin and Michel Normandin (2008), “Do Tax Cuts Generate Twin Deficits? A Multi-Country Analysis” CIRPEE Working Paper. No. 08–32, October 16.

Buchanan, James M. (1976), “Barro on the Ricardian Equivalence Theorem”, *The Journal of Political Economy*, Cilt. 84, No. 2, 337–342.

Bulut, Cihan (2001), “Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri” Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE.

Bussiere, Matthieu, Marcel Fratzscher and Gernot J. Müller (2005), “Productivity Shocks, Budget Deficits And The Current Account”, Working Paper Series, No. 509, European Central Bank, August, s. 1–12.

Calderon, Cesar, Alberto Chong and Norman Loayza (1999), “Determinants of Current Account Deficits In Developing Countries” World Bank Policy Research Working Paper No. 2398, 1–23.

Chinn, Menzie D. and Eswar S. Prasad (2000), “Medium-Term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries: An Empirical Exploration”, NBER Working Paper No. 7581, March, 484–491

Chinn, Menzie D. and Hiro Ito (2005), “Current Account Balances, Financial Development and Institutions: Assaying the World “Savings Glut”, Santa Cruz Center for International Economics, (SCCIE). Working Paper No.05–21, 1–3.

Chinn, Menzie D. and Hiro Ito (2008), “Global Current Account Imbalances: American Fiscal Policy Versus East Asian Savings”, *Review of International Economics*, 16(3), 479–498.

Chowdhury, Khorshed and Ali Salman Saleh (2007), “Testing the Keynesian Proposition of Twin Deficits in the Presence of Trade Liberalisation: Evidence from Sri Lanka” University of Wollongong Economics Working Paper Series. WP, 07–09 August, 17.

Coşkun, Gülay (2000), “Devlet Bütçesi: Türk Bütçe Sistemi”, 6. Bası. Turhan Kitapevi. Ankara.

Çelebier, Nazmiye (1985), “Türkiye’de Konsolide Devlet Bütçesinin Finansmanı (1965–1985)”, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.

Darrat, D. Ali (1988), “Have Large Budget Deficits Caused Rising Trade Deficits?”, Southern Economic Journal, Cilt. 54, 879–887.

Dewald, William G. and Michael Ulan (1990), “The Twin-Deficit Illusion”, Cato Journal, Vol. 9, No. 3, Winter.

Dibooglu, Selahattin (1997), “Accounting for US Current Account Deficits: An Empirical Investigation”, Applied Economics, Cilt. 29, 787–793.

Dornbusch, Rudiger and Stenley Fischer (1994), “Macroeconomics”, Sixth Edition, İstanbul, Literatür Yayıncılık.

DTM, 2005; “1923'den Günümüze Türkiye Ekonomisi”, Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm> (Erişim tarihi,17.07.2010).

DTM, “1980 Sonrası Ekonomik Politikalar ve Dış Ticaret Politikası”, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/1980so.doc, (Erişim tarihi 15.07.2010).

Egeli, Haluk (2002), “Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı.2, 3.

Eisner, Robert (1989), “Budget Deficits: Rhetoric and Reality”, The Journal of Economic Perspectives, Vol.3, No.2, 78.

Enders, Walter ve Lee, B.Soo (1990), “Current Account and Budget Deficits: Twins or Distant Cousins?”, The Review of Economic And Statistic, Vol.72, No.3, 373–381.

Erdem, Metin (2009), “Devlet Borçları”, 3. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.

Erdinç, Zeynep (2008), “İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de 1950–2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi ile İncelenmesi”,Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.8, Sayı/No.1, 209–222.

Erhan Yıldırım ve Refia Yıldırım (2001), “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya.

Erinç Yeldan, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi”, 10. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2001, 128.

Erkılıç, Serdar (2006), “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri” ,(Uzmanlık Tezi),Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Kasım, Ankara.

Evans, Paul (1989), “A Test of Steady-State Government Debt Neutrality”, *Economic Inquiry*, Vol.27, Issue 1, 39–55.

Felderer, Bernhard and Stefan Homburg (1992), “Macroeconomics and New Macroeconomics”,Second Edition, Berlin, Springer-Verlang.

Feldstein, Martin (1993), “The Dollar And The Trade Deficit In The 1980s: A Personal View”, National Bureau of Economic Research, Working Paper, No. 4325, April, 2–5.

Feldstein, Martin S. (1986), “The Budget Deficit and The Dollar”, NBER Working Paper, No. 1898, 1–6.

Glick, Reuven and Kenneth Rogoff (1993), “Global Versus Country – Specific Productivity Shocks and the Current Account”,Board of Governors the Federal Reserve System International Finance Discussion Papers, No. 443, April, 1–29

Gök, Barış ve Oğuzhan Altay (2007), “Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi: 1989–2005”,Tisk Akademi, Cilt.2, Sayı.3, Ankara.

Granger, Clive W.J. (1969), “Investigating Casual Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods, *Econometrica*”, 37, 424–438.

Gulzar, Saqib, Hui Xiao Feng and Wang Yajie (2007), “The Current Account Balanca of Pakistan 1972–2005”, “A Cointegration Analysis”,*Information Technology Journal* 6 (5), 664–671.

Günaydın, İhsan (2004), “Vergi - Harcama Tartışması: Türkiye Örneği”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 5 (2), 163–181.

Güriş, Selahattin ve Metehan Yılığör (2008), “OECD Ülkelerinde Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Panel Veri İle Nedensellik Analizi”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt XXV, Sayı 2.

Hazine Müstesarlığı, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar”, http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf, (Erişim tarihi, 29.10.2010).

Herwartz, Helmut and Florian Siedenburg (2007), “Determinants of Current Account Imbalances in 16 OECD Countries: An Out-Of-Sample Perspective” Review of World Economics, Vol. 143 (2)

Hoque, Asraul (1995), “Co-integrating Relationship Between Terms of Trade and Current Account Deficit: The Australian Evidence”, Applied Economics Letters, Vol. 2, Issue 4, 130–133.

Husted, Steven and Michael Melvin (2004), “International Economics”, Altıncı Baskı, Boston: Pearson Education.

Islam, M. Faizul (1998), “Brazil’s Twin Deficits: An Empirical Examination”, Atlantic Economic Journal, Vol. 26, No.2, June.

Kasman, Adnan, Evrim Turgutlu ve Gonca Konyalı (2005), “Cari Açık Büyümenin mi Aşırı Değerli TL’nin mi Sonucudur?”, İktisat İşletme ve Finans, Cilt. 20, Sayı. 233, 88–98.

Kearney, Colm and Mehdi Monadjemi (1990), “Fiscal policy and current account performance: International evidence on the twin deficits”.<http://www.sciencedirect.com>, (Erişim tarihi, 13.07.2010).

Kepek, Yakup ve Nurhan Yentürk, “Türkiye Ekonomisi”, 18.Basım. İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005.

Klein, Lawrence R. (2006), “Issues Posed by Chronic US deficit”, Journal of Policy Modeling, (28), 673–677.

Kuştepelı, Yeşım Rabıa (2003), “The Effect of Nomınal Government Defıcıts on Economic Growth”, Ege Academic Review Journal of Economic, Administrative and Political Studies 3(1-2), 47-58.

Kuştepelı, Yeşım Rabıa (2001), “An Empırıcal Investigation of the Feldstein Chain for Turkey”, D.E.Ü. İşletme Fakültesi Dergısı, Cilt 2, Sayı.1, 99-108.

Kuştepelı, Yeşım Rabıa (1999), “An Analysis of a Different Link to the Twin Defıcıts: the Effect of Inflation on the Difference between Investment and Savings”, Department of Economics Workshop, Clemson University, Clemson, SC, USA, February, 1.

Kutlar, Aziz ve Muammer Şımşek (2001), “Türkiye’de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açığına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984(4) – 2000(2)” D.E.U.İ.İ.B.F. Dergısı Cilt 16, Sayı 1, 1-13.

Kwiatkowski, Denis, Phillips, Peter, Schmidt, Peter ve Shin, Yongcheol (1992), “Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root”, Journal of Econometrics, 54, 159-178.

MacKinnon, James G. (1991), “Critical Values for Cointegration Tests, Long Run Economic Relationships: Reading in Cointegration içinde”, Engle, Robert F. ve Granger, Clive W.J., Oxford University Press, Oxford, 267-276

Mahfi Eğılmez, Erkan Kumcu, “Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması”, (3. Baskı, Om Yayınevi, İstanbul, 2002, 133.

Mankiw, N. Gregory (2002), “Macroeconomics”, Besinci Baskı, New York: Worth Publishers.

Mehtap Kesriyeli, “1980’li Yıllardan Günümüze Para Politikası Gelişmeleri”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Yayın No. 97/4, Ankara,1997, 4.

Miller, Stephen M. and Frank S. Russek(1989), “Are The Twin Defıcıts Really Related?”, Contemporary Economic Policy, Vol. 7, Issue 4, October, 91-115.

Obstfeld, Maurice and Kenneth S. Rogoff (1994), “The Intertemporal Approach To The

Current Account”, NBER Working Paper, No. 4893.

Oksay, Suna (2000), “Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler (Re-regülasyon) ihtiyacı ve Türk Finans Sistemi”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, 1–4

Oskooee, Mohsen Bahmani (1989), “Effects of the U.S. Government Budget on its Current Account: An Empirical Inquiry,” *The Quarterly Review Of Economics And Finance*, Vol. 29, Winter, 76–91.

Önder, İzzettin ve Hülya Kirmanoğlu (1996), “Kamu açıklarının Tanımlanması, Ölçümü ve Etkileri”, *Kamu Kesimi Finansman Açıkları, X.Türkiye Maliye Sempozyumu*, 14–18 Mayıs 1994, (Kemer- Antalya, No.554, İstanbul 1996), 39.

Özen, Ahmet (2002), “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığının Gelişimi”, *Maliye Dergisi*, (141), Eylül-Aralık, 21–42.

Papadogonas, Theodore and Yannis Stournaras (2006), “Twin Deficit and Financial Integration in EU Member-States”, *Journal of Policy Modelling*, (28), 595–602.

Parikh, Ashok and Bill Rao (2006), “Do Fiscal Deficits Influence Current Accounts? A Case Study of India”. *Review of Development Economics*, 10(3), 25 July, 492–505.

Romer, David (2001), “Advanced Macroeconomics”, Second Edition, McGraw-Hill, Boston.

Rosensweig, Jeffrey A. and Ellis W.Tallman(1993), “Fiscal Policy and Trade Adjustment: Are The Deficit Really Twins”. *Economic Inquiry*, Vol. XXXI, October, 580–594.

Saleh, Ali Salman (2003), “The Budget Deficit and Economic Performance: A Survey”, *University of Wollongong - Faculty of Commerce, Economics Working Paper Series*, No. 03/12, 1–15.

Saleh, Ali Salman, Mahendhiran Nair and Tikiri Agalewatte (2005), “The Twin Deficits Problem in Sri Lanka: An Econometric Analysis” *South Asia Economic Journal*, No. 6, 221–239.

Samson, Kwalingana and Nkuna Onelie (2009), “The Determinants of Current Account Imbalances in Malawi”, MPRA Paper No. 14694, Posted 17. April, 19.

Sargent, Thomas J. and Neil Wallace (1981), “Some Unpleasant Monetarist Arithmetic”, Quarterly Review, Federal Reserve Bank of Minneapolis, No. 5, 1–18.

Seater, John J. (1993), “Ricardian Equivalence”, Journal of Economic Literature, Cilt. 31, No. 1, 142–190.

Sever, Erşan ve Murat Demir (2007), “Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Acık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Nisan, 2(1), 47–63.

Seyidoğlu, Halil (2001), “Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama”, 14. Basım, İstanbul: Güzem Yayınları.

Seyidoğlu, Halil (2003), “Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama”, 15. Basım, İstanbul: Güzem Can Yayınları, No.20, İstanbul

Sheffrin, Steven M. and Wing Thye Woo (1990), “Testing an Optimizing Model of the Current Account Via the Consumption Function”, Journal of International Money and Finance, Volume 9, Issue 2, June, 220–233.

Şen, Hüseyin (2003), “Olivera-Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, Maliye Dergisi, 143, 30–57.

Şen, Hüseyin ve İsa Sağbaş (2004), “Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması”, Seçkin Yayınevi, Ankara.

Tunca, Zafer (1999), “Makro İktisat”, 2. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi.

Türk, İsmail (1992), “Maliye Politikası: Amaçlar- Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri”, Dokuzuncu Basım. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

Türk, İsmail (2009), “Maliye Politikası”, 22. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara.

Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TUSİAD), “1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi”, Yayın No. TUSİAD-T/95, İstanbul, Ocak 1995, <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko95/eko95.pdf> , (Erişim tarihi, 15.07.2010).

Türkiye Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (TOBB), “İktisadi Rapor 1990”, Ankara.

Uluatam, Özhan (1999), “Kamu Maliyesi”, Ankara, İmaj Yayıncılık.

Utkulu, Utku (2003), “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları” D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi Cilt.18 Sayı.1, 45–61.

Ümit, A.Öznur ve Kemal Yıldırım (2007), “Türkiye’de Bütçe Açığı İle Cari İşlemler Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi, Eylül).

Vamvoukas, George A.(1999), “The twin deficits phenomenon: evidence from Greece”, Applied Economics, Vol. 31, Issue 9, September, 1093–1100.

Yamak, Rahmi ve Abdurrahman Korkmaz (2005), “Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Ekonometri ve İstatistik Sayı.2, 11–29.

Yanık, Yeliz (2006), “The Twin Deficits Hypothesis: An Emprical Investigation”, The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University.

Yıldırım, Kemal, Doğan Karaman ve Murat Taşdemir (2009), “Makro Ekonomi”, 8. Baskı. Seçkin Yayıncılık. Ankara.

Yücel, Fatih ve Ahmet Yılmaz Ata (2003), “Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması” Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt.12 Sayı.12, 1–13.

Zengin, Ahmet (2000), “İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması)”, Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi,11 (39), 37–67.

Zengin, Ahmet (2000), “Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular” C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 27–41.

Zietz, Joachim and Donald K. Pemberton (1990), “The U.S. budget and Trade Deficits A Simultaneous Equation Model”, Southern Economics Journal, Vol. 57, No.1, 23–34

T.C. Başbakanlık DPT, Beş Yıllık Kalkınma Programları ve Yıllık Ekonomik Raporlar

T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Gerçekleşmeleri.

T.C. Merkez Bankası Yıllık Ekonomik Raporları.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.hazine.gov.tr>

<http://www.imf.org>

<http://www.maliye.gov.tr>

<http://www.muhasibat.gov.tr>

<http://www.nber.org>

<http://www.tuik.gov.tr>

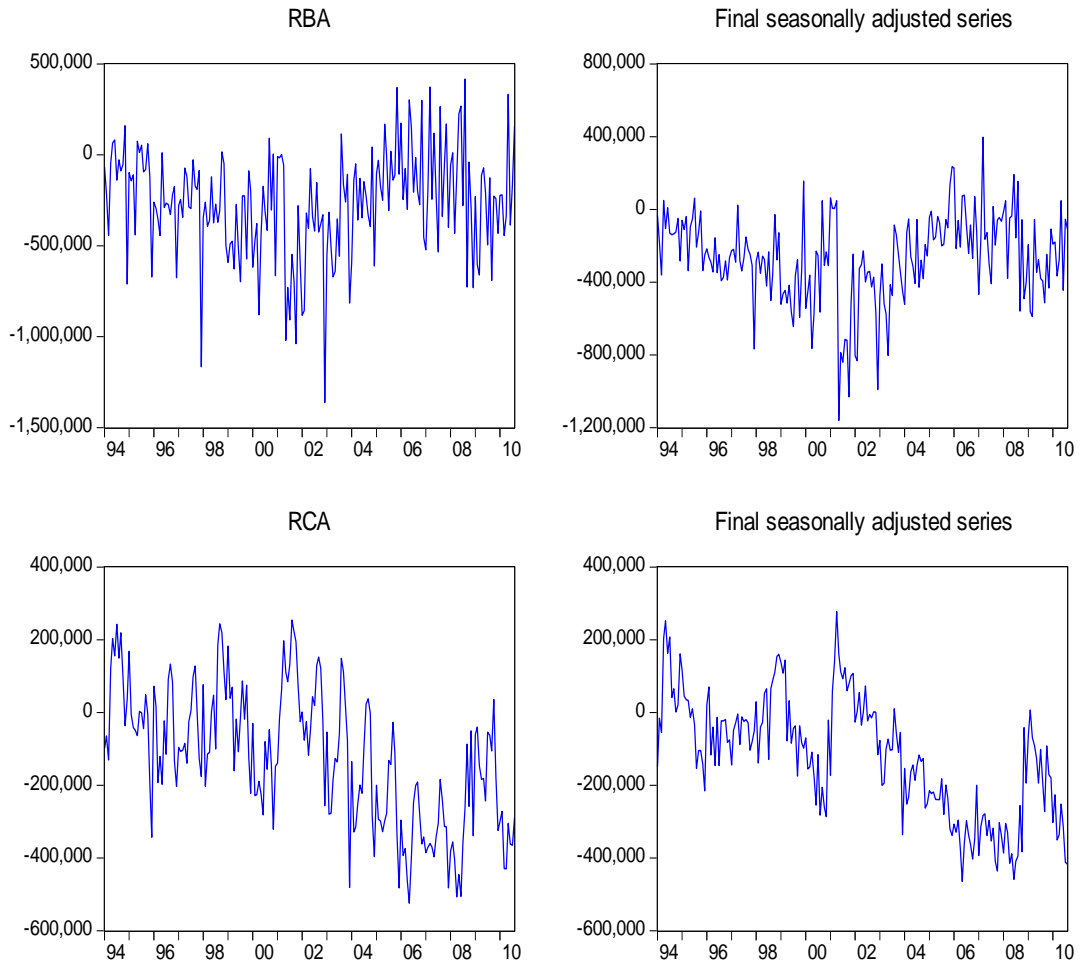
<http://www.tusiad.org.tr>

www.tcmb.gov.tr

www.tobb.org.tr

EKLER**EK-1: VAR'a Dayalı Gecikme Uzunluğunun Seçimi**

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-5097.030	NA	1.24e+21	54.24500	54.27943	54.25895
1	-4972.329	245.4215	3.43e+20	52.96095	53.06424	53.00280
2	-4950.565	42.37032*	2.84e+20*	52.77197*	52.94412*	52.84172*
3	-4947.196	6.487400	2.86e+20	52.77868	53.01969	52.87633
4	-4944.504	5.126554	2.90e+20	52.79260	53.10247	52.91814
5	-4943.954	1.035798	3.01e+20	52.82930	53.20803	52.98275
6	-4942.368	2.952854	3.09e+20	52.85498	53.30257	53.03633
7	-4939.576	5.138454	3.13e+20	52.86783	53.38428	53.07708
8	-4936.048	6.418567	3.15e+20	52.87285	53.45816	53.10999
9	-4934.233	3.261693	3.22e+20	52.89610	53.55027	53.16115
10	-4932.059	3.863342	3.29e+20	52.91552	53.63855	53.20847
11	-4930.599	2.562431	3.38e+20	52.94254	53.73444	53.26339
12	-4929.626	1.686344	3.49e+20	52.97475	53.83551	53.32350
* Kriteria göre seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.						
LR: LR (Likelihood Ratio-Olabilirlik Oranı) test istatistiği (her bir test 5% seviyesini göstermektedir)						
FPE: Nihai öngörü hatası (Final prediction error)						
AIC: Akaike bilgi kriteri (Akaike information criterion)						
SC: Schwarz bilgi kriteri (Schwarz information criterion)						
HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri (Hannan-Quinn information criterion)						

EK-2: RBA ve RCA Serilerinin Orijinal ve Mevsimselliği Düzeltmiş Grafikleri

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Alaittin KÖKCÜ

Doğum Tarihi ve Yeri : 1969 / Kumru-ORDU

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Ünye Endüstri Meslek Lisesi (1986).

Lisans Diploması : Erciyes Üniversitesi İİBF. İktisat Bölümü (1995).

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Sos. Bil. Ens. İktisat Ana Bilim Dalı (2011).

Tez Konusu : Bütçe Açığı, Cari İşlemler Arasındaki İlişki ve Türkiye Örneği (1994–2010)

Yabancı Dil / Diller : İngilizce

Çalıştığı Kurumlar/ İş Deneyimi

Akdeniz Üniversitesi Kumluca Meslek Yüksekokulu, Öğr. Gör. (30.12.2005-).

Jutsan Polipropilen Çuval Sanayi A.Ş., Dış Ticaret Uzmanı, (15.01.2005-25.12.2005).

Celebrity Cruises Line Inc., Assistant Maidre'd Hotel, (03.07.1996-11.09.2004).

Modateks Tekstil Limited Şirketi, Maliyet Analisti, (17.11.1995–28.06.1996).

Adres

Akdeniz Ün. Kumluca MYO, Ahmet Aliğa Bulvarı, 07350 Kumluca / ANTALYA

Tel. no : 242 887 85 65 (20), Cep Tel. no : 532 688 04 15